

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÜRDÜN KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA
FİLİSTİNLİLER’İN ETKİSİ 1948 - 1988**

HASAN BACACI

2501090732

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. ERHAN KELEŞOĞLU

İSTANBUL 2013

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : **Hasan BACACI** Numarası : **2501090732**
Anabilim/Bilim Dalı : **Uluslararası İlişkiler** Tez Savunma Tarihi : **14.03.2013**
Danışman : **Yrd. Doç. Dr. Erhan KELEŞOĞLU** Tez Savunma Saati : **14:00**
Tez Başlığı : **Ürdün Kimliğinin Oluşmasında Filistinlilerin Etkisi (1948-1988)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ. DR. ADİL BAKTIAYA		Kabul
DOÇ. DR. İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU		Kabul .
DOÇ. DR. E. ZEYNEP GÜLER		Kabul
YRD. DOÇ. DR. YÜCEL KARLIKLI		Kabul
YRD. DOÇ. DR. ERHAN KELEŞOĞLU		Kabul

Ürdün Kimliğinin Oluşmasında Filistinlilerin Etkisi (1948 – 1988)

Hasan Bacacı

ÖZ

Ulusal kimliklerin zaman ve mekân dışı tözsel bir özleri yoktur. Diğer topluluklarla girdiği karşılıklı ilişkiler sonucunda zaman ve mekân içinde tekrar ve tekrar inşa edilirler. Ulusal kimlikler var olabilmek için diğer gruplardan farklarını ortaya koymak zorundadırlar. Yani “biz” in sınırlarını çizebilmek için “öteki”ye ihtiyaç duyarlar. Bu çerçevede Ürdün Haşimi Krallığı ulus kimliğin bu esnek yapısını anlamada iyi bir örnektir. Yapay sınırlar dâhilinde kurulan/kurdurulan krallığın Filistinlilerle kurduğu ilişki ve Filistin sorununa müdahil olması Ürdün kimliğinin defalarca tekrardan inşaya tabi tutulmasına yol açmıştır. Bu tezde de Ürdün’ün Batı Şeria’yı ilhak ettiği 1948 yılından Filistin üzerindeki haklarından feragatini açıkladığı 1988 tarihine kadar geçen süre zarfında Filistin toplumunun Ürdün Ulusal kimliğinde yol açtığı değişimler incelenecektir.

The Impact of Palestinians in Building the Identity of Jordan (1948-1988)

Hasan Bacacı

ABSTRACT

National identities do not contain substantial essence in relation to time and place. As they interact with other societies, they are built in time and developed in their place again and again. They need to display their distinction from other groups to continue their existence. It means they need “the other” to determine the boundaries of “we”. In this context, The Hashemite Kingdom of Jordan is a good example to understand this fragile structure of national identity. The relationship of the Kingdom, that was established in artificial borders, with Palestinians and the Palestinian Conflict paved the way to change the identity of Jordan many times and rebuild its identity. This thesis is going to be about the changes that Palestinian society caused, from 1948 when Jordan annexed West Bank to 1988 when it renounced all its rights over Palestine, in shaping the national identity of Jordan.

ÖNSÖZ

2011 yılının ilk günlerinde Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı bir genç, işporta tezgâhının polis tarafından el konulması üzerine kendisini yaktı. Bu eylem kısa süre içerisinde başta Tunus olmak üzere tüm Arap coğrafyasında yaşanacak sosyal patlamanın ateşleyicisi oldu. Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de yaşanan olaylarda birçok insan ölürken uzun yıllardan beri duya duya ismi aklımıza kazınan yönetimler de son buldu. Hali hazırda Suriye'de rejim ile muhalifler arasında çatışmalar uluslararası güçlerin destekleriyle devam ediyor ve yakın gelecekte de ülkenin istikrara kavuşması zor gözüküyor.

Orta Doğu'da yaşanan bu olayların bana tesiri ise yıllardan beridir ilgimi çeken bu coğrafyaya daha ciddi eğilmem gerektiği düşüncesinin içimde yeşermesi oldu. İşte bu sebeple bölgedeki tüm krizlerin kesiştiği bir noktada yer alan, bölgenin en önemli sorunu Filistin sorununun yanı başında duran bu ülkeyi yani Ürdün'ü araştırmak atılacak ilk adım anlamında mantıklı bir seçim gibi duruyordu. Kolları sıvadığımda karşıma birçok güçlüğün çıkacağını tahmin ediyordum. Ürdün üzerine –ne yazık ki– sadece yabancı kaynakların bulunması ve bunların da dört bir yanda değişik üniversitelerin kütüphanelerine dağılmış olması elbette ki beni zorlayan başlıca güçlüklerdi. Ne var ki bu zorluklar yaptığım işin hazzı karşısında sabun köpüğü gibi eridi gitti.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Elektronik Veritabanı gibi elektronik ortamların yanı sıra İSAM gibi akademisyenlere hizmet veren kütüphanelerden istifade etmek işin kolay kısımlarıydı diyebiliriz. Boğaziçi Üniversitesi mezunu olmak yıllar sonra üniversitenin kütüphanesine sorunsuz ulaşmada bana çok yardımcı oldu. Ne yazık ki hem Sabancı hem de Koç Üniversitelerinin kütüphanelerinde ziyaretçilere sadece bir gün izin verildiğinden ve fotokopi anlamında da yardımcı olunmadığından çok tatmin edici olmadı.

Öncelikle tez çalışmasından daha öte hayatım boyunca bana destek olan sevgili annem **Samiye Bacacı** ve babam **Halil Bacacı**'ya şükranlarımı sunmayı borç biliyorum. Önerileri ve desteği için **Yusuf Alpaydın** abime ve Sabancı

Üniversitesinde gösterdiği yardımseverlik için **Ahmet Kaylı**'ya da duyduğum minneti de belirtmeliyim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MAVERA-İ ÜRDÜN EMİRLİĞİNDE KİMLİK İNŞASI

1. ÜRDÜN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....	5
1.1. İslam Fetihleri ve Osmanlı Döneminde Ürdün.....	6
2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ARAP İSYANI.....	6
3. MAVERA-İ ÜRDÜN EMİRLİĞİNİN KURULMASI.....	10
3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Haşimi Ailesi.....	10
3.2. Abdullah'ın Emir Olarak Atanması.....	11
4. EMİR ABDULLAH DÖNEMİNDE MAVERA-İ ÜRDÜN.....	13

4.1. Maveria-i Ürdün Kimliği.....	14
5. NEHRİN DİĞER YAKASI.....	18
5.1. Siyonizm’in Doğuşu.....	18
5.2. Haşimi – Siyonist İlişkisinin Nedenleri.....	20
5.3. 1930’larda Maveria-i Ürdün – Filistin İlişkileri.....	22
5.4. Birleşmiş Milletlerin Filistin Taksim Planı ve Abdullah - Meir Görüşmeleri.....	23
5.5. 1948 Arap İsrail Savaşı.....	25

II. BÖLÜM

FİLİSTİNLİLERİN ÜRDÜN KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNA ETKİLERİ (1948 – 1970)

1. 1948 SAVAŞI SONRASI ÜRDÜN’ÜN GENEL DURUMU.....	27
1.1. İki Yaka Arasındaki Sosyoekonomik Farklar.....	28
1.2. Mülteci Kampları.....	30
2. BATI ŞERİA’NIN İLHAKI (1948 – 1950).....	33
3. FİLİSTİNLİLERİN ENTEGRASYONU.....	38
3.1. İlhak Öncesi Atılan Adımlar.....	38

3.2. Filistinlilerin Yönetimde Yer Alması.....	39
3.3. Ürdün Meclisinde Filistinlilerin Temsili.....	41
3.4. Filistinlilerin Orduda İstihdamı: Ulusal Muhafızlar.....	43
3.5. Kontrollü Entegrasyon.....	45
3.6. Filistin Kimliğinin Hareketsiz Yılları 1950 – 1964.....	47
4. ÜRDÜN KİMLİĞİNE YENİ BİR RAKİP:	
FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ.....	49
4.1. FKÖ'nün Kuruluşu.....	51
4.2. FKÖ'nün Kuruluşunun Etkileri.....	54
5. 1967 SAVAŞI.....	56
5.1. Gerilla Operasyonları.....	56
5.2. Ürdün'ün Savaşa Katılma Nedenleri.....	60
5.3. Savaş için Son Geri Sayım.....	62
5.4. Savaşın Ürdün'e Maliyeti.....	65
5.5. Hartum Arap Zirvesi Ve BM 242 Numaralı Kararı.....	66
5.6. 1967 Savaşı Sonrası Batı Şeria.....	67

III. BÖLÜM

ÜRDÜN KİMLİĞİNDE FİLİSTİNLİLERİN “ÖTEKİ”LEŞTİRİLMESİ

1. FEDAILERİN YÜKSELİŞİ.....	69
1.1. Haziran Krizi.....	72
1.2. Kara Eylül.....	72
1.3. İç Savaşa Tepkiler.....	73
1.4. Gerillaların Yanlış Hesapları.....	74
 2. İÇ SAVAŞIN ÜRDÜN KİMLİĞİNE ETKİLERİ.....	76
2.1. Filistinlilerin Ötekileştirilmesi.....	76
2.2. Maverai Ürdün Bölgeciliğinin Doğuşu.....	78
2.3. Batı Şeria’da Filistin Kimliğinin Kabulü: 1972 Birleşik Arap Kralığı Planı.....	81
 3. FİLİSTİN KİMLİĞİNİN ULUSLARARASI KABUL GÖRMESİ: RABAT KARARI	
3.1. 1973 Savaşı.....	84
3.2. Rabat 1974.....	85
 4. BARIŞ GİRİŞİMLERİNDE FİLİSTİNLİLERİN TEMSİLİ ÜZERİNE ÜRDÜN – FKÖ ÇATIŞMASI	88
4.1. Camp David Anlaşması.....	88
4.2. İsrail’in Lübnan’a Saldırısı.....	90

4.3. Barış Planları.....	91
4.4. Ürdün – FKÖ Yakınlaşması.....	93
4.5. İntifada ve Batı Şerahlının Ürdün Kimliğini Reddi.....	101
5. ÜRDÜN'ÜN BATI ŞERİADAN TÜM RESMİ VE İDARİ	
HAKLARINDAN FERAGAT ETMESİ VE NEDENLERİ	102
5.1. Ürdün'ün Ekonomik Çıkmazı.....	104
5.2. İntifada'nın Oluşturduğu Baskı.....	108
5.3. Batı Şeria'da Haşimilere Yönelik Desteğin Azalması.....	109
5.4. “Ürdün Seçeneği” veya “Ürdün Filistin'dir”	110
5.5. Maverai Ürdüncüler.....	111
5.6. Yansımalar.....	112
5.7. 1988'den Günümüze.....	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	124

GİRİŞ

Bu çalışma, Ürdün'ün 1948'de Batı Şeria'yı ilhakından 1988'de Filistin üzerindeki tüm haklarından feragatini açıklamasına kadar geçen kırk yıllık dönem içerisinde Ürdün Krallığı'nın Filistin sorununda yaşanan sarsıcı olayların da etkisiyle Ürdün kimliğini tekrar ve tekrar inşaaya tabi tutması, biz ve ötekiler ayrımını belirginleştirmek için kullandığı yerel, kültürel ve tarihi unsurları tarihsel süreç analizi yaparak incelemeyi amaçlamaktadır.

Öncelikle kimlik üzerine bazı açıklamalar yapmak tezin konusunun anlaşılması açısından gerekli görünüyor. Kimlik kısaca insanın ben kimim sorusuna verdiği cevaplardır. Kimliğin iki kategorisi vardır; bunlardan ilki bireysel kimlik diğeri ise kolektif kimliktir. Bireysel kimlik insanın kişi olarak kendini tanımlaması dini, kültürel, etnik, cinsi, ırkı vb. aidiyetlerini belirlemesidir. Kolektif kimlik ise topluluk olarak bizi tanımlamaktır. Ulusal kimlikler, dini kimlikler ve diğer tüm toplumsal kimlikler kolektif kimliğin versiyonlarıdır. Kimliklerin tözsel, zaman – mekân dışı bir varlığı yoktur. Diğer bir deyişle “biz” in oluşumu bir inşa sürecinin sonucudur. Kimlik zaman ve mekân içerisinde tekrar ve tekrar inşaaya tabi tutulabilir. İnşa süreci yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere karşılıklıdır. Bununla birlikte kimliklerin oluşumunu “öteki”lerle kurulan ilişkiler derinden etkiler.

Kimliğin bir inşa ürünü olduğu ve zaman içinde tekrar ve tekrar inşaaya tabi tutulabileceğine Ürdün devleti iyi bir örnektir. Ürdün Haşimi Krallığı veya ilk ismi ile Maverai Ürdün Emirliği Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan/kurdurulan ulus devletlerden birisidir. Sınırları manda yönetimleri tarafından çizilen bu ulus devletin başına bölge dışı bir yerden transfer edilen ama Araplar arasında saygı gören bir ailenin üyesi Abdullah bin Hüseyin yönetici olarak atanır. Ürdün ulus devletinin kuruluşunda ne bir milliyetçi hareket ne de bu bölgenin merkezi tarihi bir önemi bulunmamaktadır. Coğrafya ve nüfus arasında tutarlı bir uyum da söz konusu değildir. Maverai Ürdün idaresi melez bir ulus devlet yapısı çerçevesinde yani modern kurumların yanında geleneksel bedevi idare tarzının da yer bulduğu bir yönetim tesis edecektir. İleriki yıllarda Ürdün Arap – İsrail çatışmalarında önemli bir aktör olacaktır. Ve bu çatışmalar çerçevesinde meydana gelen her türlü gelişmeden

birinci derecede etkilenecektir. Ürdün gibi nevezuhur bir devletin Filistin gibi bölgenin başlıca sorununa müdahil olması ve hatta Filistin topraklarına yönelik yayılmacı bir siyaset izlemesi Haşimi yönetiminin Ürdün kimliğini Filistinlileri de içine alacak bir şekilde tekrar ve tekrar her krizden sonra yeniden kurgulamaya ve kimlik inşasında esnek davranmaya zorlayacaktır.

Çalışmayı 1948 – 1988 yılları arasıyla kısıtlamayı uygun gördük. Bunun nedeni ise Birinci Arap – İsrail Savaşı sonrasında Filistin topraklarının yüzde 70’lik büyük parçasında İsrail devleti kurulurken geriye kalan Batı Şeria ve Gazze’yi içeren kısımda bir Filistin devleti kurulmadı. Gazze, Mısır’ın kontrolü altına girdi. Batı Şeria ise Ürdün Arap Ordusu tarafından işgal edildi ve iki yıl süren düzenlemelerin sonucunda 1950’de resmen ilhak edildi. Böylelikle Ürdün devleti için yeni bir süreç, yani “Ürdün Haşimi Krallığı” dönemi başlayacaktı. Batı Şeria’da yaşayan Filistinlilerle birlikte İsrail işgalinden kaçan mülteciler Haşimi ailesinin yönetimi altındaki nüfusu üç kat artıracak, bu yeni vatandaşlara Ürdün devlet egemenliğini kabul ettirmek ve Haşimi yönetimine tabi kılmak için Ürdün ulus kimliğinde yeni bir inşa süreci başlatılacaktı. Ürdün’ün Batı Şeria ve bazen diğer tüm Filistin toprakları üzerindeki hak iddiaları 1988 yılına kadar yani Birinci İntifada’nın patlak vermesinden bir yıl sonra son bulacaktır. Bu kopuşla birlikte Ürdün Batı Şeria olmadan yeni bir ulus kimlik inşa sürecine girecektir. Bu yeni süreç öncekinden farklı olarak yayılmacı amaçları meşrulaştırıcı argümanlardan ziyade içe yönelik, eldekini tutmaya odaklanan bir dönem olacaktır. Bu yüzden 1988 sonrası farklı incelenmesi gerektiğinden tezin kapsamı dışında bırakıldı.

Orta doğu araştırmalarında Arapçılık, Arap milliyetçiliği, Pan Arapçılık, Arap radikalizmi gibi terimler birbirlerinin yerine kullanılmakta. Bu çalışmada Adid Davişa’nın eserinde yaptığı tanımlamalar temel alınarak Arap dili ve kültürel mirasını esas alan hareketler Arapçılık ile karşılanmaya Arap siyasi birliği nihai hedefini ve tek Arap devleti arzusunu merkezi olarak gören hareketler de Arap milliyetçiliği ile karşılanmaya çalışıldı¹. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı

¹ Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, Çev. Lütfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayınları, Birinci Basım, Aralık 2004, s. 4 – 7

1918 tarihine kadar Arap olma bilincine dönük gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı için Arapçılık kullanıldı. Bu dönem içinde Şerif Hüseyin liderliğinde Hicaz’da patlak veren isyan için Arap milliyetçiliği gibi ifadelerden özellikle sakınıldı. Bunun nedeni ise Hasan Kayalı’nın 2. Meşrutiyet sonrası Osmanlı siyasetinde yer alan Araplarla ilgili yaptığı tatmin edici araştırmasında altını çizdiği üzere isyan başladığı dönemde toplumu siyasal hedefleriyle harekete geçirecek bir Arap milliyetçiliği hareketinin olmamasıdır. İmparatorluğun genel siyaseti de balkanlar düşünceye kadar Osmanlılık sonrasında ise İslamcılığı kullanmak olmuştur. Araplar bu genel siyasete yakın durmuş ve talepleri Osmanlı çatısı altında bazı talepler istemekten ileriye geçmemiştir. Şerif Hüseyin isyanını motive eden faktörler ise Arap milliyetçiliğinden ziyade Haşimi ailesinin güç arayışı olarak özetlenebilir².

Tezin birinci bölümünde Abdullah liderliğinde Maveria-i Ürdün Emirliğinin emperyalistler tarafından hangi temeller üzerinde kurulduğu belirtilmektedir. Abdullah’ın sömürgecilerle bedevi topluluklar arasında maddi dağılımdaki konumu, kurulan yeni ordu ve meclisle bedevilerin Haşimi yönetimine bağlanması ve bunlar üzerinden bir Maveria-i Ürdün kimliği oluşturulması konularına yer verildi.

İkinci bölümde ise 1948 Arap İsrail savaşı sonrası Batı Şeria’nın Ürdün tarafından ilhakı süreci anlatıldı. Filistinli kimliğinin silinmeye çalışılarak melez bir Ürdün kimliği inşası sayesinde Filistinlilere yönelik kontrollü entegrasyon politikalarına değinildi.

Üçüncü bölümde 1967 Arap İsrail savaşı ve 1970 Ürdün iç savaşı sonrasında oluşan yeni ortamda Ürdün kimliğinde Filistinlilerin ötekileştirilme süreci ortaya kondu. Uluslararası gelişmeler, Ürdün’ün içine düştüğü ekonomik kriz ve Filistin kimliğinin güç kazanması ile Batı Şeria’daki Ürdün’ün haklarından vazgeçmesi ile Ürdün kimliği yeni bir revizyona tabi tutulacaktır.

Çalışmada süreç analizi yaparak kimlik üzerindeki değişimleri ve inşa gayretlerini ortaya koymaya çalıştığımdan arşiv ve diğer birinci kaynaklar yerine bu konu üzerine yapılmış kitaplardan yani ikincil kaynaklardan faydalandım. Ne yazık

² Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908 – 1918)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2003, s. 13 - 16

ki Ürdün hakkında yazılı Türkçe kaynak sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor.
Arapçam da yeterli olmadığından İngilizce kaynaklara başvurdum.

I. BÖLÜM

MAVERA-İ ÜRDÜN EMİRLİĞİNDE KİMLİK İNŞASI

1. ÜRDÜN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Ürdün nehri ismini İbranicede “aşağı doğru uzanan” anlamına gelen Yordan kelimesinden almaktadır. Nehir, Suriye’den kaynaklanarak güneyde ölü denize dökülmektedir³. Her ne kadar Ürdün yeni bir devlet olsa da bu bölgenin tarihi çok daha öncelere uzanmaktadır. Milattan 8000 yıl önce Ürdün vadisinde insan yerleşimleri olduğunu biliyoruz.⁴ M.Ö 2000’li yıllarda Arap yarımadasının merkezinden gelen Amorit ve Semitik göçmenler bölgeyi ele geçirerek yerli halkı asimile ettiler. Yeni gelenlerle birlikte bu coğrafya tarihte Kenan olarak anılmaya başlandı. M.Ö 15 – 13 yüzyıllarda Hitit ve Mısır arasındaki savaşlar sonucunda bölgede yerel krallıklar kuruldu.⁵

Bu yerli krallıkların hâkimiyetini Hz. Musa liderliğinde Mısır’dan göç eden Yahudiler sonlandırdı. Birkaç yüzyıl içerisinde Yahudiler tüm bölgeyi ele geçirerek Kral Süleyman döneminde (M.Ö 961 – 922) güçlü bir krallık kurdular. Hz. Süleyman’ın vefatından sonra ülke, başkenti Kudüs olan Yahuda devleti ve güneyde İsrail devleti olmak üzere ikiye bölündü. Bu iki Yahudi Devleti de Asurluların güçlü orduları karşısında varlıklarını sürdüremediler. Asur hâkimiyetini Kudüs’ü yerle bir eden ve tüm Yahudileri Babil’e (günümüz Irak toprakları) süren Nebukanedzar’ın Yeni Babil İmparatorluğu izledi. Yahudilerin Babil sürgünü, Pers Kralı II. Kores’in

³ George L. Harris, **Jordan; Its People, Its Society, Its Culture**, New Haven (USA), Human Relations Area Files Press, 1958, s. 19

⁴ John A. Shoup, **Culture and Customs of Jordan**, Connecticut and London, Greenwood Press, 2007, s.10

⁵ Beverley Milton – Edwards; Peter Hinchcliffe, **Jordan A Hashemite Legacy**, London and New York, Routledge, 2009, s.13

Babillileri yenerek Yahudilere Kudüs'e dönüş izni vermesi ile son buldu. M.Ö 333 yılında Makedonyalı İskender Kudüs'ü Perslilerden aldı. İskender ve sonrasında Ürdün coğrafyası Helenistik kültürle tanıştı. Miladi birinci yüzyılda Makedonyalıların yerini Romalı fatihler aldı⁶.

1.1. İslam Fetihleri ve Osmanlı Döneminde Ürdün

Ürdün ve Suriye Hz. Ömer döneminde (636) İslam ordularının eline geçti. İslam devletlerinin ilk dönemlerinde bölgede Hristiyan nüfusu ağırlıktaydı. Müslümanların bölgeye yerleşmesi ve yerleşik Hristiyanların başka ülkelere göçleri sonucunda Müslüman nüfusu zamanla ağırlık kazandı⁷.

İslam devletleri arasında bir çok kere el değiştiren bölge 12. Yüzyıl'da Haçlı işgaline uğradı. Selahattin Eyyübi'nin 1187 yılındaki Hittin savaşında Haçlıları bozguna uğratmasıyla Müslüman hâkimiyeti tekrar kuruldu. 1517 yılında Osmanlı Türkleri Eyyübilerin halefi Memlûk Devletini yıkarak bölgeyi ele geçirdi. Osmanlı hâkimiyeti Birinci Dünya Savaşına kadar dört yüzyıl boyunca kesintisiz devam etti⁸.

Birçok tarihçiye göre İslam devletleri döneminde uzun süre Ürdün bölgesi geri planda ve atıl kaldı. Geleneksel deniz ticaret yollarına yakınlığı ve Mekke hac yolu üzerinde bulunması dışında Ürdün vadisi Filistin'in artalanı olmaktan ileri gidemedi. Yine bu dönemde bedevilik artarken şehirlerin nüfusu düştü tarım geriledi.⁹ Sadece 20. Yüzyılın başında Hicaz demiryollarının inşası bölgeye bir canlılık getirdi.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ARAP İSYANI

Osmanlı bünyesinde yaşayan Araplar arasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap kültür ve dilini önceleyen Arapçılık olarak adlandırılan bir akım

⁶ Shoup, **a.g.e.**, s. 10 - 11

⁷ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s.12

⁸ Hal Marcovitz, **Creation of the Modern Middle East: Jordan**, New York, Chelsea House Publishers, 2009, s.21

⁹ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s. 13

mevcuttur. Bu akım ne savaş öncesinde ne de savaş sırasında Osmanlı'dan ayrılmayı hedefleyen siyasi milliyetçiliğe evirilmedi. Arapçılar Osmanlı yönetimini Türk ve Türkleştirici olarak görüp suçlamalarına rağmen, Arapçılarının çoğu saltanatı reddetmemiş, bir ulusal Arap biriminin toprak temeli konusunda açık bir fikre sahip olamamışlardır¹⁰. Araplar kendilerini Türk kökenli vatandaşlardan kültürel olarak farklı görmüş olabilirler bu anlamda onlara “Arapçı” denilebilir; fakat onların “Arap milliyetçisi” olduğunu söylemek zordur çünkü onlar Arap topraklarının imparatorluktan ayrılmasını ve bir Arap ulus devletinin kurulmasını istemiyorlardı. Talepleri kendi sosyal ve siyasal koşullarında iyileşmeden daha fazla bir şey talep etmenin ötesine geçmedi¹¹. 1916 yılında Hicaz'da İngilizlerin desteğiyle isyan başlatan Şerif Hüseyin'in milliyetçi bir ayaklanma başlattığını söylemek ise zordur.

Şerif Hüseyin'in İstanbul yılları 1894'te zamanın Mekke Emiri olan amcası ile yaşadığı anlaşmazlık sonucunda çocukları Ali, Abdullah ve Faysal ile İstanbul'a gönderilmesi ile başlar¹². Hüseyin Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Hicaz'a emir olarak tayin edildi. Hüseyin Emirliği döneminde İstanbul'la iyi geçinerek güç kazandı. 1908'den 1914'e kadar geçen sürede Hüseyin, Mekke Emirliğini güçlendirmeye ve topraklarını genişletme siyasetini takip etti. İslam'ı, bu siyasete destek olması için politik bir ideoloji olarak kullandı. 1914 yılının başına kadar Hüseyin, hem Araplar hem de Türkler tarafından bir Arap milliyetçisi olarak değil de, Osmanlı devletinin yandaşı olarak görülüyordu¹³. Osmanlı hükümetinin merkezileştirme siyaseti, Medine'nin Hicaz vilayetinden ayrılarak Medine Muhafızlığının kurulması ve Mekke'ye demiryolu inşa edilmesi tehlikesi¹⁴ Şerif ile İstanbul politikaları arasında ilk çatlakların oluşmasına yol açtı.

¹⁰ Kayalı, **a.g.e.**, s.11

¹¹ Davışa, **a.g.e.**, s. 30

¹² C. Ernest Dawn, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, Çev. Bahattin Aydın, Taşkın Deniz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, Mayıs 1998, s.10

¹³ **Ibid.**, s.22 ve 30

¹⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 185

Osmanlı Devleti Kasım ayında savaşa girince Halifenin cihat çağrısının Müslüman ahali üzerinde etkili olmasından ve İngiliz hâkimiyetlerine karşı hareketleri tetikleyeceğinden korkan İngilizler Mısır'daki iktidarlarını sağlama almak amacıyla Şerif Hüseyin'in Müslümanlar üzerindeki manevi saygınlığını ve gücünü kendilerine karşı kullanmaması ve gelecekte de İngilizler lehine tutum alması için çalışmışlardır¹⁵. Hicaz'ın daha sıkı merkezi denetime boyun eğdirilmesinden ve babasının yeni vali ile anlaşamadığı için azledilmesinden endişe eden Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, Kahire'deki İngiliz önerilerine ve babasının İstanbul'la ilişkilerinin bozulması halinde İngilizlerin yardımcı olma isteğine olumlu yaklaşmıştı¹⁶. Bunun sonucunda, Mısır Sömürge Valisi Lord Kitchener'in yerini alan Sir Henry McMahon ile Şerif Hüseyin arasında kısa süre sonra karşılıklı mektuplaşma başlayacaktır.

Hüseyin – McMahon mektupları olarak adlandırılan bu görüşmelerde, Şerif Hüseyin savaş sonrasında Arap yarımadası, Filistin, Lübnan, Suriye ve Irak'ı içine alan “Haşimi Arap Yönetimi”nin kurulmasını talep ediyordu. McMahon ise çoğunluğu Arap olmayan ve Fransızlarla sorun çıkartabilecek Mersin, İskenderun, Suriye'nin batısı; Şam, Humus, Hama ve Halep dışındaki topraklarda bağımsız Arap devleti kurulacağını ifade eder. 1915'de görüş ayrılıkları savaş sonrasına ertelenerek taraflar arasında sözleşmeye varıldı¹⁷.

Şerif Hüseyin Osmanlı'ya vereceği desteğin kendi siyasi ölümü olduğunu ve iktidarını artırmak için İngilizlere ihtiyacı olduğunu hissetmiş ve Arap İsyanını başlatmıştır. Bu isyan Arap milliyetçi eylemlerinin doruğu ya da İslami motiflerle yeniden biçimlenen Osmanlıcı ideolojinin reddi sayılamazdı. İktidar arzusuyla stratejik kaygıların çakışması sebebiyle ortaya çıktı¹⁸. “Büyük Arap İsyanı”nın söyleminde Arapçılıktan ziyade İslamcılık ağır basıyordu. Emir Hüseyin Jön Türkleri

¹⁵ E. Zeynep Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, Nisan 2011, s. 154

¹⁶ **Ibid.**, s. 192

¹⁷ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s. 18

¹⁸ Kayalı, **a.g.e.**, s.16

İslam'ı tehlikeye soka kafir yenilikçiler olarak nitelemesi ve dinin savunulması adına Türklere karşı silaha sarılmayı meşrulaştırdı. Ne olursa olsun Hüseyin'in Arap milliyetçisi olup olmadığına ilişkin kanıtlar oldukça tartışmalıdır¹⁹. Haziran 1916 Arap isyanı imparatorluğun diğer bölgelerindeki parçalanmış Arap seçkinlerinden bazı kesimlerinden destek gördüyse de Hicaz dışındaki Arapların çoğu ayaklanmaya karşı çıkacaktı²⁰.

Şerif Hüseyin – McMahon görüşmeleri sürerken İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı'dan arda kalacak Ortadoğu topraklarının akıbetiyle ilgili gizli görüşmelere başladılar. Görüşmelerin ardında yatan neden ise İngilizlerin, 1915 Çanakkale yenilgisi sonrasında düştükleri kötü durumdan kurtulmak için Ortadoğu paylaşımına Fransa ve Rusya'yı da katmaya karar vermesiydi. Müzakereler sonucunda ortaya çıkan Sykes-Picot anlaşmasında Ortadoğu coğrafyası İngiltere ve Fransa arasında bölünürken Filistin üzerinde üç ülkenin ortak yönetimi kabul edildi. Bu anlaşma uyarınca Ürdün nehrinin doğusu veya o zamanki ifadesiyle Maver-i Ürdün (Ürdün'ün ötesi) İngiliz hâkimiyetine bırakılıyordu.²¹ Anlaşma Şerif Hüseyin'in Arap Krallığı hayaline indirilen ilk darbeydi.

Sykes – Picot anlaşmasıyla müttefikler arasındaki bağları kuvvetlendiren İngiltere, savaş sırasında karşılaştığı mali sıkıntıları gidermek için dünyanın dört bir tarafına yayılmış ve ellerinde büyük bir mali güç bulunduran Yahudilerin istekleri doğrultusunda Filistin bölgesinde Yahudi milletine “Ulusal bir Yurt” verilmesini öngören Balfour Deklarasyonu'nu Kasım 1917 ilan etti²².

Her ne kadar Deklarasyon'da Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların medeni ve dini haklarının korunacağına vurgu²³ yapılsa da Siyonistlerin devlet

¹⁹ Davışa, **a.g.e.**, s.31

²⁰ Kayalı, **a.g.e.**, s.222

²¹ Musa S. Braizat, **The Jordanian – Palestinian Relationship: The Bankruptcy of the Confederal Idea**, London, British Academic Press,1998, s. 12 - 13

²² Efraim Karsh, P.R. Kumaraswamy, **Israel the Hashemites and the Palestinians: The Fateful Triangle**, London, Frank Cass Publishers, 2003, s.3

²³ Alan George, **Jordan; Living in the Crossfire**, London and New York, Zed Books, 2005, s.6

kurma emellerinden ve sürmekte olan Yahudi göçünden korkan Araplar bildirgeyi tepkiyle karşıladılar.

3. MAVERA-İ ÜRDÜN EMİRLİĞİNİN KURULMASI

3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Haşimi Ailesi

1917 yılında Kudüs'ü ele geçiren İngilizler bir sonraki yıl Suriye'nin güneyinde kilit bir rol oynayan Dera şehrinde Türkleri yenilgiye uğrattı. Dera'nın düşmesiyle Şam yolu müttefik devletlerine açılmış oluyordu. İngilizlerin desteğiyle Şam'a yönelen Faysal ve emrindeki Arap isyancılar 1918 Ekim ayının başında şehre girdiler. 5 Ekim'de de Emir Faysal Şam'da Arap hükümetinin kuruluşunu ilan etti.²⁴ Bu olay Büyük Arap Devleti için çok önemli bir adımdı. Ne var ki İngilizlerin Arap emirlerin ötesinde memnun etmesi gereken daha güçlü yerler vardı. Fransızlara Sykes – Picot anlaşmasında, Siyonistlere ise Balfour Deklarasyonunda yapılan vaatleri gerçekleştirmek İngiltere'nin çıkarlarına daha uygundu. Arap hükümetinin ilanından sadece iki hafta sonra yani 22 Ekim'de İngiltere Büyük Suriye topraklarının (Suriye, Filistin, Lübnan ve Maver-i Ürdün) üç parçaya bölüneceğini açıkladı. Planlanan bu bölüşümde Suriye ve Lübnan bir bölge olarak Fransızlara devredilecekti. Filistin bölgesi ise Filistin ve Maver-i Ürdün olarak iki kısma ayrıldı. Ürdün nehrinin hem doğusunda hem de batısında İngiltere Devletinin hâkimiyeti devam edecek ve İngilizler Ürdün nehrinin batısında kalan topraklarda Yahudi göçüne ve Yahudilerin toprak satın alınmasına imkan sağlayacaktı.

Plan, Faysal'ın Büyük Suriye üzerindeki tüm hâkimiyetinden vazgeçmesi anlamına geliyordu. Şam hükümeti bu bölüşümü tanımayacağını bildirdi. 6 – 8 Mart 1920 tarihleri arasında Faysal'ın başkanlığında Suriye'nin dört bir yanından temsilciler ülkenin kaderini belirlemek için Şam'da toplandı²⁵. Şam kongresinde Arap topraklarının bölüşümü reddedildi. Temsilciler Büyük Suriye'nin – Filistin

²⁴M. H. Syed, **World Infopaedia: Jordan**, New Delhi, Pragun Publication, 2007, s.16

²⁵**Ibid.**, s.16

dahil- bölünmez bütünlüğünü, bağımsızlığını ve fiziki sınırlarını ilan ederek Faysal'ı Kral olarak kabul ettiler.²⁶

25 Nisan 1920'de İtalya San Remo'da bir araya gelen İngiltere ve Fransa Şam'daki bağımsızlık ilanını tanımadıklarını beyan ederek Suriye (günümüz) ve Lübnan'da Fransız Mandasının, Irak, Filistin ve Maverai-ürdün'de İngiliz mandasının kurulmasına karar verdiler.²⁷ Konferans sonrasında Fransız ordusu Şam'a girdi ve Maysalun'da Faysal taraftarı Arap milliyetçilerini Temmuz 1920'de bozguna uğrattı. Böylece Faysal'ın Suriye yönetimi sona erdi²⁸ ve Kral sürgüne yollandı. Diğer Arap temsilcileri de Suriye'den uzaklaştırıldı. Böylelikle İngiltere ile Fransa arasında varılan anlaşma hayata geçmiş oldu.

3.3. Abdullah'ın Emir Olarak Atanması

Emir Faysal'ın sürgüne yollanmasını takiben Büyük Suriye'deki Haşimi çıkarlarını korumak üzere Emir Abdullah Mekke'den dört yüz adamı ile birlikte yola çıktı. Grup, 11 Kasım 1920'de Ürdün'ün altı bin nüfuslu küçük bir şehri olan Amman'a ulaştı.

Abdullah'ın üssünü kurduğu Ürdün nehrinin doğusu birkaç küçük şehir ve çoğunluğu bedevi aşiretlerinden oluşan az bir nüfusu barındırıyordu. Savaş sonrasında İngilizler bölgeyi denetim altına almak ve Filistin'deki Yahudi göçmenlere yönelik aşiret saldırılarını önlemek için İrbid, Salt ve Karak gibi belli başlı şehirlerde yerel yönetimler kurmuşlardı. Bununla birlikte İngilizler, aşiret içi ve yerel güçlerini korumak isteyen aşiret liderlerini yanlarına çekmek için şeyhlere yüklü miktarlarda para dağıtmıştı. İngiliz devletinin bölgeyi yeteri kadar tanınamasından dolayı kurulan yerel yönetimler ve şeyhlerle kurulan ittifaklar istenilen idarenin kurulmasına yetmedi. Bölgedeki istikrarsızlık güvenlik sorunlarını ve ekonominin kötüye gidişini tetikliyordu. Oluşan bu ortamın Filistin'deki manda

²⁶ Karsh, **a.g.e.**, s.2

²⁷ Braizat, **a.g.e.**, s.22

²⁸ Michael R. Fischbach, **State, Society and Land in Jordan**, Leiden and Boston and Köln, Brill, 2000, s.65

idaresini ve Yahudi yerleşimcileri etkileyeceği açıktı.²⁹ Abdullah kısa sürede Şam'dan kaçan milliyetçileri etrafında topladı. İngiliz idaresinden memnun olmayan ve Yahudi göçünün topraklarına sıçrayacağından korkan aşiretleri arkasına aldı³⁰.

Haşimilerin, Fransızların, Yahudi göçmenlerin ve İngiliz devletinin çıkarları iç içe geçmişti. Ortadoğu'yu tekrar şekillendirmek için İngiltere Koloniler Bakanı Winston Churchill'in önerisi ile Mart 1921'de Kahire'de bir konferans düzenlendi. Bu konferansta Yahudilerin itirazlarına rağmen Maver-i Ürdün bölgesi (Ürdün nehrinin doğusu) Filistin topraklarından ayrıldı. Churchill, Doğu Şeria'da başıboş gezen aşiretlerin Manda yönetimine ve Yahudi yerleşimcilerine rahatsızlık vermesini istemiyordu. Bunun yanı sıra aşiretlerin (Abdullah'ın) Suriye'deki Fransızlara olası bir saldırısı halinde Fransızlara güneye doğru yayılmak için mazeret vermesinden çekiniyordu³¹. Diğer taraftan güneyde yükselen Vahhabi savaşçıları ile Filistin arasında tampon bir bölge de gerekiyordu³². Tüm bu sorunlara çözüm olarak Churchill, Maver-i Ürdün'ün bir Arap idareci tarafından yönetileceğini ve bu idarenin Filistin mandasına bağlanacağını duyurdu³³. Ortaya çıkan sonuç açıktı: İngiltere Ürdün'ü idare için Abdullah'ı düşünüyordu.

Suriye üzerindeki çıkarlarından vazgeçmek istemeyen Abdullah Konferansa katılmamıştı. İngilizlerin özel isteği üzerine Kudüs'te gerçekleşen müzakereler sonrasında Emir Abdullah Suriye planlarını erteleyerek 30 Mart 1921'de Ürdün emiri olmayı kabul etti³⁴. Emir Abdullah'a göre Ürdün emirliği Filistin ve Suriye'yi geri kazanmak için bir zıplama taşıydı. Eylül 1922'de İngilizler Maver-i Ürdün'ün Filistin topraklarından ayrılacağını belirten bir duyuru yayınladı ve bu karar Milletler

²⁹ Syed, **a.g.e.**, s.17

³⁰ Yoav Alon, **The Making of Jordan: Tribes, Colonialism and the Modern State**, London and New York, I.B. TAURIS, 2007, s.56

³¹ W. Andrew Terrill, **Global Security Watch: Jordan**, California, ABC-CLIO, 2010, s.2

³² Linda L. Layne, **Home And Homeland: The Dialogics of Tribal And National Identities in Jordan**, New Jersey, Princeton University Press, 1994, s.88

³³ Karsh, **a.g.e.**, s.2

³⁴ Marcovitz, **a.g.e.**, s.28

Cemiyeti'nde kabul edildi. Mayıs 1923'te İngiltere Ürdün Emirliği'ni İngiliz vesayeti altında, Emir Abdullah'ın yönetiminde, bağımsız bir anayasal devlet olarak resmen tanıdı³⁵.

4. EMİR ABDULLAH DÖNEMİNDE MAVERA-İ ÜRDÜN

Mavera-i Ürdün Emirliği 1921'de kurulduğunda nüfusu 230.000 civarındaydı³⁶. Bu nüfusun %54'ü yerleşik; geri kalan ise göçerdi. Sosyal yapı ağırlıklı olarak aşiret düşüncesi çerçevesinde oluşmaktaydı. Eğitim seviyesi Osmanlı standartlarının bile altındaydı. Ziraat başlıca üretim sektörüydü ve zirai fazlalıklar Filistin ve Suriye pazarlarına sunuluyordu. Ticaret zayıftı ve şehirlerle kısıtlıydı. Hicaz demir yollarının yapımıyla savaş öncesi kısmi bir canlılık yaşandıysa da demiryollarının savaşta hasar görmesi uzun dönemli ekonomik büyümeye engel oldu. Etnik nüfus ağırlıklı olarak Arap ve Sünni'ydi. Ülkede 20.000 kadar Müslüman Kafkas göçmeni bulunuyordu. Nüfusun yüzde 10'undan azı Hristiyan'dı. Tüm bu sosyal gruplar kendi mahallelerinde kendi yaşam tarzlarını sürdürerek yaşıyordu³⁷.

Emirliğin kurulmasıyla İngiltere mali yardıma başladı ve İngiliz memurlar idarede önemli yerler işgal ettiler. İngiliz memurlar savunma, mali işler ve dış ilişkilerden sorumluydular. Aşiretler arası ilişkiler başta olmak üzere iç işlerinden Emir Abdullah başkanlığındaki Yönetim Kurulu yürütüyordu. Aşiret liderleri kurulda çoğunluğu oluşturmaktaydı.³⁸

İngiliz sübvansiyonu sayesinde Ürdün bölgesi yavaş ama kalıcı bir şekilde modernleşiyordu. Yol, iletişim, eğitim ve diğer kamu hizmetleri gelişti. 1923 yılında İngiltere, Maver-i Ürdün'ü bağımsızlığa hazırlanan bir ulus devlet olarak tanıdı. Birkaç yıl sonra, 1928'de İngiltere ile Emirlik arasında imzalanan anlaşma sonucunda İngiliz kontrolü gevşetildi. Mali ve Dış ilişkilerde İngiliz gözetimi devam

³⁵ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s.20

³⁶ Terrill, **a.g.e.**, s. 4

³⁷ Uriel Dann, **Studies in the History of Transjordan, 1920 – 1949: The Making of a State**, London Westview Press, 1984, s.4

³⁸ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s.20

ettiye de³⁹ Emir Abdullah'ın hâkimiyet alanı genişlemişti. Aynı anlaşmada Ürdün'ün ilk anayasası taraflar tarafından kabul edildi. Bu anayasa 1952 yılında Kral Talal döneminde yürürlüğe giren ve halen de geçerli olan Ürdün Devleti'nin anayasasına kaynaklık edecekti⁴⁰.

Ürdün Emirliği kurulmadan önce bölgede güvenliği sağlamak için İngilizler Araplardan oluşan küçük bir polis gücü oluşturmuşlardı.⁴¹ 1921 yılında İngiliz Albay F.G. Peake komutasında Ürdün'ün ilk düzenli ordusu "Arap Lejyonu" kuruldu. İki yıl sonra polis gücü de düzenli orduya katıldı. Arap Lejyonu kamu güvenliğini sağlamak, aşiretlerin sıkıntı yaratmasını önlemek, Vahhabi akınlarını engellemekle görevliydi. 1930 yılında Peake'in yardımcılığına Irak'ta görev almış Albay John Bagot Glubb atandı. 1939 yılında Peake'in emekliliği sonrası boşalan pozisyonu Glubb doldurdu. Glubb Paşa olarak da anılan Bagot Glubb komutasında Arap Lejyonu İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin yanında ve 1948'de İsrail'e karşı savaşıyordu.

4.1. Maveria-i Ürdün Kimliği

Maveria-i Ürdün kimliğini tanımlarken kesin bir yargıya varmak çok kolay değildir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi "devlet" kurulduktan sonra bu devlete ait bir ulusal kimliğin inşasına girişilmiş⁴² olmasıdır. Daha eskiden teşekkül etmiş bir ulusal hareketin bulunmaması, Maveria-i Ürdün diye bir bilincin olmaması, yaşayanları birbirine bağlayacak ülke sınırları dışında kalanlarla farklılığı ortaya çıkaracak ortak paydaların bulunmaması Ürdün kimliğini yapaylığa sürüklemektedir.

Bu yapaylığın diğer bir nedeni ise Abdullah'ın bölgeler üstü bir devlet kurma arzusuuydu. Hâkimiyet alanını genişletmek isteyen Abdullah açısından sınırları

³⁹ 1939 yılına kadar devletin tüm gelirlerinin üçte birini İngiliz yardımları oluşturmaktaydı. (Ibid., s.21)

⁴⁰ Philip Robins, **A History of Jordan**, New York, Cambridge University Press, 2004, s.36 - 37

⁴¹ Alon, **a.g.e.**, s.26

⁴² Erhan Keleşoğlu, "Kral Hüseyin'den II. Abdullah'a Ürdün", **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Haz. Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, s.263

değişmez kesin çizgilerle belirlenmiş bir ulus devlet hiç de tercih edilecek bir şey değildi. O bir Haşimi Krallığı istiyordu Maver-i Ürdün devleti değil. İşte bu nedenlerden ötürü Maver-i Ürdün Emirliğinde kimlik inşası çok derinlikli ve anlamlı değildi.

Peki, Abdullah bu kadar zayıf bir kimlik olan Maver-i Ürdünlülüğü nasıl kabul ettirdi? Bu soruya cevap vermeden önce kimlik inşasına engel olan sorunlara ve Abdullah'ın bunlara karşı izlediği siyasete göz atmamızda fayda var.

Bu sorunların en büyüğü toplumdaki farklı aidiyetler ve heterojen yapıdır. Emirlik Osmanlı Devleti'nin Suriye, Filistin ve Hicaz mutasarrıflıklarından kopartılan parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulduğundan halkın birçoğunun coğrafi ve zihni aidiyeti Maver-i Ürdün'den daha çok Suriye, Filistin ve Hicaz gibi çevre bölgelere daha yakındı. Görece olarak kalkınmış kuzey bölgesinin Suriye ile tarihi ve zihni bağlılığı vardı. Güneyde yaşayan göçmen ve yarı göçmen nüfusun kökenleri Arap yarımadasına uzanmaktaydı. Bunun yanı sıra, çeşitli bölgelerin kendine has diğer bölgeleri dışlayan yerel aidiyetleri bulunuyordu⁴³.

Eşraftan birçok ailenin kökleri bu topraklarda değildi. Birçoğu Maver-i Ürdün kurulmadan sadece otuz kırk sene evvel Suriye, Irak, Mısır, Hicaz, Lübnan ve Filistin gibi çevre Arap bölgelerinden Ürdün'ün doğusuna yerleşmişlerdi. Nüfusun heterojen yapısı Kafkas göçmenleri, Hristiyanlar ve nüfusun yarısına yakınına oluşturan göçebe aşiretlerin varlığı ile daha da çeşitlenmekteydi.

Karşılaştığı bir diğer zorluk ise ilk yıllarda İngiliz memurların yanı sıra Haşimilerin yanlarında getirdiği Suriyeli ve Filistinlilerin emirlik bürokrasisini doldurması sonucunda ortaya çıkan anti kolonyal ve anti Haşimi unsurları bünyesinde bulunduran bölgesel bir Maver-i Ürdün hareketinin doğmasıydı. Eğitimli Ürdün sakinlerinin başlattıkları hareketin yanında bazı aşiretler de merkezi idarenin kurulmasına tepki göstererek isyan bayrağı çekmişlerdi. İngilizler ve Abdullah'ın bu sorunlara yaklaşımı isyanları silahla bastırmak, yerli Ürdünlüleri bürokraside, orduda ve İngiliz şirketlerinde istihdam etmek şeklinde oldu.

⁴³Joseph Nevo, "Changing Identities in Jordan", *Israel Affairs*, Vol. 9, Issue 3, 2003, s. 187

Abdullah'ın en büyük avantajları arasında yabancı olması ve aşiret yaşamını bilmesi yer alıyordu. Ülkeye dışarıdan gelen birisi olarak hiçbir bölgeye, aşirete, aileye ve toplumsal gruba yakın değildi. Bu sayede herkese eşit mesafede kendisini konumlandırırdı. Diğer avantajı ise yerli Ürdünlülerin çoğunluğunun aşiretlerden geliyor olmasıydı. Kendi ailesi de Hicaz'da yıllar boyunca aşiretleri idare ettiğinden aşiretlerin isteklerini daha iyi anlayabiliyordu. Hicaz'da uyguladıkları aşiretleri yanına çekme siyasetini Ürdün'e taşıdı. Aşiret reisleri Emirlik otoritesini kabul etme karşılığında maddi yardım, yönetimde söz sahibi olma ve devlet görevlerinde istihdamla ödüllendirildi⁴⁴. Aşiretlerin adet ve geleneklerine karışılmadı hatta aşiret mensuplarının mahkemelerinde aşiret reislerinin de söz sahibi olmasına izin verildi.

Abdullah ülkenin gerçek hâkimi olan ve kaynakları elinde bulunduran kolonyal gücün bu kaynakları dağıtımında kime ne kadar verileceğini belirleyen aracı rolünü üstleniyordu. Bu sayede toplumsal kesimlerden aidiyetleri satın alınıyordu⁴⁵. Aidiyetin devamı içinse havuç ve sopa yöntemiyle aşiretler, Hristiyanlar, Kafkas göçmenleri, entelektüeller ve esnaf arasında denge oluşturuluyor ve bu kesimler merkeze çekiliyordu.

Sunulan imkanlar arasında orduda istihdam önemli yer tutuyordu. Ürdün ordusu diğer ismiyle Arap Lejyonu, Maverai-Ürdün kimliğinin yaygınlaştırılmasında önemli rol oynadı. Orduda nüfusun tüm kesimlerine istihdam sağlanıyor kuzeylilerle güneylilerin, aşiret üyeleriyle yerleşik nüfusun rejim ve devlet fikrini benimsemeleri sağlıyordu. Arap Lejyonunun diğer bir etkisi de aşiret üyelerinin maaş ekonomisine bağlanarak devlete ekonomik anlamda bağımlı hale gelmesinde ortaya çıktı. Aşiretlerin sadakati gün geçtikçe artarak devam etti. Eş zamanlı olarak aşiret – Abdullah (sonradan Hüseyin) arasında kurulan ittifakla Ürdün kimliğinde aşiret öğeleri yer almaya başladı⁴⁶.

⁴⁴ Jennifer Rowland, "Democracy and the Tribal System in Jordan: Tribalism as a Vehicle for Social Change", **ISP Collection**, Paper 749, 2009, (Çevrimiçi) http://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/749, 25 Haziran 2012, s.12

⁴⁵ Keleşoğlu, "Kral Hüseyin'den II. Abdullah'a Ürdün", s. 270

⁴⁶ Nevo, "Changing Identities in Jordan", s.188

Aşiretlerin gözünde kral bir nevi reislerin reisi olarak kabul ediliyordu. Maver-i Ürdün Emirliğine bağlılık Abdullah'a duyulan sadakatle bir sayıldı. Bedevilerin Arap ordusuna katılışı milliyetçi duygulardan ziyade aşiret ve aile çıkarları doğrultusunda gerçekleşiyordu. Böylelikle Maver-i Ürdünlülük milli bir hareket olmaktan ziyade monarşiyeye bağlılık anlamına geliyordu. Aşiret üstü iki kurum monarşi ve ordunun ortak çalışması ile meydana getirilen mutlak otorite ile alternatif ulusal liderlerin ortaya çıkmasının önü kesilmiş oldu⁴⁷.

Kaynakların dağıtımının yanı sıra Abdullah kendi yönetiminin meşruiyetini pekiştirmek için bazı söylemler kullanılıyordu. Bunların en başında gelen ise Arap milliyetçiliği idi. Bu düşünceye göre Arap isyanı bir Arap milliyetçi hareketinin sonucunda doğmuş olarak kabul ediliyordu. İsyanı başlatan Şerif Hüseyin'in Arap toplumlarının bağımsızlığında ne kadar önemli bir rol oynadığı ve Haşimi idaresi altında birleşik bir Arap imparatorluğu kurulması gerektiği ifade ediliyordu.

Bir diğer söylem ise İslamcılıktı. Abdullah Peygamber soyundan gelen bir emir olduğunu sıklıkla vurguluyordu. Emirlikte idari ve askeri alanda modernleşmeci bir çizgi izlenirken dini yaşam ve dini kurallar korunuyordu. Maver-i Ürdünlülere Peygamber soyundan gelen, dinin koruyucusu bir emir tarafından yönetildikleri telkin ediliyordu⁴⁸.

Bu söylemler devlet okullarının sayısal artışı ile yeni nesillere aktarılıyordu. 1922 – 46 yılları arasında devlet okullarının sayısı 44'ten 73'e yükselecekti. Haşimi devleti de eğitim müfredatında Ürdünlü olmanın parametrelerini kurumsallaştırıyordu. Okul sisteminde Emire bağlılığın pekiştirilmesi için bazı seremoniler de unutulmamıştı. Bunların en açık örneği ise "Emir Çok Yaşa" marşının çocuklarca her sabah söylenmesiydi⁴⁹.

⁴⁷Mohammed Ali Al Oudat, Ayman Alshboul, "Jordan First : Tribalism, Nationalism and Legitimacy of Power in Jordan", **Intellectual Discourse**, Vol 18, No 1, 2010, s. 70

⁴⁸ Stefanie Nanes, "Choice, Loyalty, and the Melting Pot: Citizenship and National Identity in Jordan", **Nationalism and Ethnic Politics**, London, Taylor and Francis Group, 2008

⁴⁹ Nur Köprülü, **Consolidation of Jordanian National Identity**, (Basılmamış Doktora Tezi), ODTÜ, Mart 2007

1920'ler boyunca merkezi yönetimle birlikte diğer modern devlet kurumlarının teşkili ve zaman içinde değişiklikler gösterse bile sınırların belirlenmesi Maver-i Ürdün'ün farklı olduğu hissini tohumlarını atıyordu⁵⁰. Hukuki anlamda ise Maver-i Ürdünlü kimliğinin resmi tanımı 1928 tarihli Vatandaşlık Kanunu ile yapıldı. Bu tanıma göre 6 Ağustos 1924 tarihinde Ürdün'ün doğusunda yerleşik herkes aslen nerede doğduğuna bakılmaksızın Maver-i Ürdün vatandaşı sayılmaktaydı. Aynı zamanda Kanun-i Esasi de hazırlanarak emirliğin sınırları belirlendi⁵¹.

Maver-i Ürdün kimliğinin genel kabul gördüğü söylenebilir. 20'li yılların sonları ve 30'larda kurulan partilerin hepsinin İngiliz ve Haşimi ortaklığıyla kurulan Maver-i Ürdün devletini hukuki olarak kabul ettiğini görmekteyiz. Örnek olarak manda karşıtlığıyla öne çıkan antiemperyalist Halk Partisi (1927) zikredilebilir. Partinin Maver-i Ürdün – İngiltere anlaşmasının 1928'de imzalanmasına karşılık yayınladığı Ürdün Ulusal Sözleşmesinde Maver-i Ürdün “bağımsız egemen Arap ülkesi” olarak tanımlanmaktadır. Toprak sahipleri, Hristiyanlar, Çeçenler, Çerkezler ve bedevilerin katılımıyla kurulan diğer partilerde de Maver-i Ürdün siyasal yapısı ve vatandaşlığı kabul edilmekteydi⁵².

5. NEHRİN DİĞER YAKASI

5.1. Siyonizm'in Doğuşu

Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında Siyonizm hareketinin doğuşu 19. Yüzyılın son çeyreğinde tüm Avrupa genelinde milliyetçiliğin yükselişi ile yakından bağlantılıdır. Bu ulusal hareketlerin bir sonucu olarak tüm Avrupa kıtasında anti-semitizm yaygınlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra milliyetçilik düşüncesinden etkilenen Yahudi aydınlar da Yahudi kültürü ve tarihine yönelerek Siyonizm'in temellerini atmışlardır.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Massad, a.g.e., s.35 - 36

⁵² Ibid.,s. 30 – 32

Siyonist akımı etkileyen en önemli olay 1894 yılında Fransa’da yaşandı. Fransa ordusunda görevli Yüzbaşı Alfred Dreyfus haksız yere Alman ajanlığıyla suçlanarak hapse atıldı. 4 yıl sonra Dreyfus’un salıverilmesine rağmen dava sürecinde yaşanan Yahudi karşıtı olaylar Avrupa Yahudilerini derinden etkiledi. Davayı izlemek için Paris’te bulunan Yahudi asıllı Macar gazeteci Theodor Herzl Avrupa’da Yahudilerin artık güvende olamayacağını ve teşkilatlanarak Filistin’e yerleşmesi gerektiği fikrini yazdığı bir kitapta dile getirdi. Herzl’in etkisiyle Yahudilerin çoğunluğu oluşturduğu bir devlet kurulmadan Yahudilerin rahat bulamayacağı Avrupa Siyonizm’inin bir numaralı görüşü oldu⁵³. Kısa sürede Yahudi iş adamlarından⁵⁴ da destek alan Herzl ve Siyonistler 1897’de İsviçre Basel’de Birinci Siyonist Kongresi’ni topladılar. Kongre sonucunda Herzl’in başkanlığında Dünya Siyonist Teşkilatının kurulması ve Filistin’de Yahudiler için bir yurt edinilmesi kararlaştırıldı⁵⁵.

Siyonistlerin çeşitli tekliflerine rağmen Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesine Osmanlı Devleti sıcak bakmamıştır. Her ne kadar İstanbul yönetimi Yahudilerin Filistin’e göç etmesi ve Yahudilere toprak satışını engellenmeye çalışıldıysa da Birinci Dünya Savaşı başladığında, Siyonistlerin gayretli çalışmaları sonucu 1880’de 35.000 olan Yahudi sayısı 1914’te 85.000’e ulaşmıştı. Bu rakam Filistin’in toplam nüfusunun %10’una denk düşüyordu.⁵⁶

1917 yılında ilan edilen Balfour Deklarasyonu, Filistin’de İngiliz Mandasının kurulması, Nazi Almanya’sının güç kazanması⁵⁷ gibi olaylar Yahudi göç ve toprak satın alımlarını arttıracaktır⁵⁸.

⁵³Nurit Kliot, **Water Resources and Conflict in the Middle East**, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group, 1994, s.38

⁵⁴ Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.23

⁵⁵Avi Shlaim, **Collusion Across The Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine**, New York, Columbia University Press, 1988,, s.2

⁵⁶Syed, **a.g.e.**,s.44

⁵⁷ Karsh, **a.g.e.**, s.24

5.2. Haşimi – Siyonist İlişkisinin Nedenleri

Siyonist göçü sürerken Yahudilerle Arap yöneticiler arasındaki ilişkiler de günden güne geliyordu. Siyonistler ile Abdullah'ın Maverai-Ürdün Emirliği arasında kurulan gizli ilişkiler diğer Arap devletleri ve Filistin Ulusal Hareketi'ne nazaran daha uzlaşmacı ve ılımlı bir havada devam ediyordu.

Siyonistler açısından Abdullah Batı yanlısı politikaları ve pragmatist dış politikası ile uzlaşılabilir bir liderdi. Daha da önemlisi Siyonistler ile Abdullah'ın Filistin sorununa yaklaşımlarında ortaklıklar bulunuyordu. Siyonistler Abdullah'ın Filistin üzerindeki planlarının farkındaydılar ve Abdullah'ın da kendileri gibi Filistin ulusal hareketi ve bu hareketin lideri Hacı Emin el Hüseyini'ye karşı olduğunu biliyorlardı⁵⁹. Filistin kimliğinin gelişerek bir Filistin devletinin kurulmasının Siyonistler kadar Abdullah'ı da olumsuz anlamda etkileyeceği açıktı. Aslında Siyonistler için güçsüz bir Filistin devletinin kuruluşunda bir sakınca yoktu. Ama bu hareketin gelişmesi ve diğer Arap devletlerinden destek alması Yahudi yurdu için bir tehlike doğurabilirdi. Bu yüzden Siyonist liderler için Filistinli Arapların Abdullah'ın denetimi altına girmesi kabul edilebilir bir durumdu. İkinci olarak Siyonistler Arap Lejyonunun gücünün farkındaydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arap Lejyonu Arap dünyasının en eğitilmiş ve tecrübeli askeri gücü olmuştu. Siyonistler Filistin'in en uzun sınırının bulunduğu emirlikle anlaşarak güney ve kuzeyde yer alan düşman Arap devletlerinin yanı sıra Filistinli silahlı gruplarla daha rahat ilgilenebilirlerdi. Son olarak Siyonistler Abdullah'a yakın durarak tüm Araplara karşı olmadıklarını göstermiş oluyor ve Abdullah kanalıyla diğer Arap liderlere ulaşma fırsatı buluyorlardı⁶⁰.

⁵⁸ 1914 de Filistin'deki Yahudi Nüfusu 85000, 1943'de 539000, 1946'da 608000 iken, 1947 taksim planı sırasında 650000 oluş 1949 yılı sonunda bu rakam 758000'e ulaşmıştır. (Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 104)

⁵⁹ Hacı Emin el Hüseyini'nin siyasi biyografisi için bkz. Zvi Elpeleg, **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el – Hüseyini**, çev. Dilek Şendil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

⁶⁰ Avi Shlaim, "1948'de İsrail ve Arap Koalisyonu", Çev. Suna Gülfer İhlamur-Öner, **Filistin Uğruna: 1948'in Tarihini Yeniden Yazmak**, Haz. Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s.126 – 127

Kral Abdullah'ın Siyonist hareket ile temasları Ürdün Emirliği'ndeki yönetiminin başlangıcına dek gitmektedir. Mali zorluklar yaşayan emirliğinde para sıkıntısı içindeki Abdullah, Ürdün Emirliği'nin gelişimine yardım etmek için Yahudi sermayesini çekmeyi umut ediyordu. 1922'de Londra'da Weizmann ile buluştu ve 1924'te Amman'da Siyonist Yönetim Kurulu'nun başkanı Albay Frederick Kisch'i kabul etti. 1920'lerde A. M. Novomeysky ve Pinhas Rutenberg'e tavizler vermek suretiyle Yahudi finansörler tarafından madencilik ve elektrikte Yahudi yatırımını teşvik etti. Kral bu girişimleriyle Yahudi Temsilciliğini tanıma ve orada görev yapanlarla tanışma imkânı buldu⁶¹.

Abdullah açısından ise Siyonistler Suriye Haşimi Krallığı kurma yolunda Hacı el Emin el Hüseyini'den daha faydalıydılar. Bu yüzden Abdullah'ın Filistin sorununda izlediği siyasette önemli bir yer tutuyorlardı. Abdullah'ın başlıca amacı kendi monarşisi altında Yahudi ve Arapların otonom bölgelerde yaşayacağı bir krallık kurmaktı. 1948 savaşına kadar da bu görüşünü defalarca Siyonist ve İngiliz taraflarına kabul ettirmeye uğraştı. Abdullah'ın aklındaki Osmanlı millet yapısının 20. yüzyıla aktarılmasıydı. Yeni devlet yapısında Yahudilerin kendi kültürel, sosyal ve siyasal haklara sahip olması ön görülüyordu. Abdullah'ta kralları olarak Yahudi toplumunun uluslararası irtibatlarından, yetenekli çalışanlarından ve zenginliklerinden istifade edecekti⁶². Her ne kadar Abdullah İsrail devletinin kuruluşu öncesi defalarca kendi önerisini Yahudi toplumuna teklif ettiyse de Siyonistlerin tek emeli bağımsız bir İsrail devleti kurmak olduğundan teklif kabul görmedi.

Bir krallık iki toplum görüşü Abdullah'ın olmazsa olmazları arasında değildi. İki devletli ve Filistin'in Arap kısmının Ürdün'e verilmesini öngören taksim planlarını da kabul edilebilir bulduğunu Peel Komisyonu raporunu (1937) ve Taksim planını (1947) destekleyerek gösterecektir.

⁶¹ Eugene L. Rogan, "Ürdün ve 1948: Bir Resmi Tarihin Israrlı Direnişi", Çev. Suna Gülfer İhlamur-Öner, **Filistin Uğruna: 1948'in Tarihini Yeniden Yazmak**, Haz. Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s.157

⁶² Uriel Dann, **Studies in the History of Transjordan, 1920 – 1949: The Making of a State**, s.11

Haşimilerle Siyonist hareket arasındaki ilk temaslar Ocak 1919 - Ocak 1920 yılları arasında galip devletlerin İttifak devletleriyle yapacakları barış anlaşmalarını müzakere etmek için Paris'te bir araya gelmesi sırasında gerçekleşti. Konferansa Faysal, Hicaz delegasyonunun resmi başkanı olarak katıldı. Faysal tüm Asya Arapları adına yaptığı konuşmada “Filistin nüfusunun çoğunluğunun Araplardan oluştuğu, burada yaşayan Yahudilerin de kan olarak Araplara yakın olduklarını” söyler. Bu nedenle bu bölgede Büyük Güçlerin etkin garantörlüğünde yerel yönetim kurulması ve bu alana ilişkin olarak Arap ulusal hareketlerinin amaçlarıyla uyumlu bir çözüm bulunmasını ister⁶³.

Aynı konferansta Weizmann ve Faysal aralarında anlaşmaya varacaklardır. Bu anlaşmayla taraflar koordineli işbirliği taahhüdünde bulunurlar. Araplara verilen sözler savaş sonrasında itilaf devletleri tarafından tutulmadığını gören Arap liderler Faysal – Weizmann anlaşmasını geçersiz sayacaklardır⁶⁴.

5.4. 1930’larda Maver-i Ürdün – Filistin İlişkileri

1930 yılının başlarında yaşanan huzursuzlukları engellemek için İngilizler Filistin’de Yahudilere toprak satışına kısıtlamalar getirdi. Bu sırada Maver-i Ürdün’ün de mali durumu kötüleşiyordu. Gelir sağlamak ve yönetimi altında Yahudi ve Arapların birlikte yaşayabileceğini göstermek için Abdullah, Maver-i Ürdün’de Yahudilere toprak satışına sıcak bakıyordu. Ama İngilizlerin araya girmesi ile Abdullah’ın önü kesilerek satış kararı çıkmadı⁶⁵.

Yahudi göçünün artması üzerine Hacı Emin El Hüseyini liderliğindeki Yüksek Arap Komitesi (YAK) 1936’da genel grev başlattı. Komite Filistin davasına destek vermesi için Emir Abdullah’a çağrıda bulundu. Emir Abdullah greve son verilip İngilizlerle anlaşmaya varılmasından taraftı. Yüksek Arap Komitesi ile İngiliz yönetimi arasında arabuluculuk yapmaya çalıştıysa da Komitenin Londra’nın

⁶³ Güler, **a.g.e.**, s. 156

⁶⁴ Karsh ,**a.g.e.**, s.34

⁶⁵ Mirriam Joyce, **Anglo – American Support for Jordan: The Career of King Hussein**, New York, Palgrave Macmillan, May 2008, s.5

tekliflerini yetersiz bulmasından ötürü başarısız oldu⁶⁶. İsyan 1939'a kadar devam etti ve isyan sürecinde Peel Komisyonunun Filistin'in Yahudi, Arap ve Kudüs olarak üçe bölünmesini içeren raporu yayınlandı. Abdullah Peel komisyonu raporunu Filistin'in Arap kısmını elde etmek için destekledi. Bu rapor BM Taksim Planına temel teşkil edecektir.

Yine 1937 yılında Abdullah Filistin'de devam eden şiddete çözüm olarak kendi 12 maddeli barış planını açıkladı. Barış planında Abdullah'ın Filistin'e bakışı ve Arap – Yahudi gerilimini sonlandırmaya dönük pratik çözümler yer alıyordu. Planda başlıca değinilen noktalar şunlardı; Bir Arap Monarşisinin yönetimi altında Mavera-i Ürdün ve Filistin'i içeren birleşik bir Arap Krallığı kurulması. Bu krallıkta Yahudiler tam otonomiye sahip olacaklar ve bölgeleri Yahudi, Arap ve İngilizlerden oluşan üçlü bir komisyon tarafından saplanacaktı. Yasamada Araplar ve Yahudiler nüfuslarına oranla temsil edilecekti. Yahudi göçleri Yahudi bölgelerinin durumuna göre düzenlenecektir. İngilizlerin çıkarları korunacaktı⁶⁷. Abdullah'ın federal bir devlet yapısını öngören planı taraflar tarafından kabul görmedi. Yine de Abdullah 1948'e kadar planında yer alan temel hususları Arap, Yahudi ve İngiliz taraflarına sunacaktı.

5.5. Birleşmiş Milletlerin Filistin Taksim Planı ve Abdullah – Meir Görüşmeleri

İngiliz yönetimi Filistin mandasında bulunan yüz bine yakın askerin maliyetini kaldıramıyordu. Bununla beraber, Araplar ile Yahudiler arasında çatışmalar bitmiyor ve bazen çatışan taraflar İngiliz askerlerini hedef alan saldırılar düzenliyordu. Sonuç olarak, İngiltere Şubat 1947'de 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin manda yönetimini sonlandıracağını duyurdu⁶⁸. Çekilmeden sonra ortaya çıkacak otorite boşluğunun bölgede daha derin siyasi krizler yaratmasını önlemek için

⁶⁶ Maan Abu Nowar, **The Development of Transjordan 1929 – 1939**, Lebanon, ITHACA Press, 2006, s. 196 - 203

⁶⁷ Braizat, **a.g.e.**, s. 53 - 54

⁶⁸ Abdusselam Majali, **Peacemaking; the Inside Story of the 1994 Jordanian – Israeli Treaty**, Norman, University of Oklahoma Press, 2006, s.22

İngilizlerin baskısıyla taraflar arasında görüşmeler başlatıldı. Anlaşma için Filistinli Araplar, Siyonist Yahudiler ve İngiliz temsilciler birkaç defa görüşme masasında bir araya geldilerse de sonuç alınamayacağı anlaşıncı İngiltere sorunun çözümü için Birleşmiş Milletlere başvurdu. Başvuru üzerine Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (United Nations Special Committee on Palestine – UNSCOP) kuruldu. Özel Komite çalışmaları sonucunda iki plan gündeme geldi. Bunlardan birincisi Filistin'in Arap ve Yahudiler arasında taksimini öngören Çoğunluk Planı ve ikincisi ise Arap ve Yahudilerin bir arada yaşadığı tek devletli çözümdü⁶⁹.

Yapılan müzakereler sonrası BM Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 günü yapılan oylamasında Çoğunluk Planı, Genel Kurulun 181 sayılı kararı olarak oy çokluğuyla kabul edildi. Çoğunluk planına göre Filistin Arap Devleti, Yahudi Devleti ve BM vesayetinde Kudüs Bölgesi olarak üçe bölünecekti.⁷⁰ Plan, Filistin'in yüzde 8'ini elinde bulunduran ve nüfusun yüzde 30'unu teşkil eden Yahudi toplumuna Filistin'in en verimli arazilerinin yer aldığı yüzde 60'ını tahsis ediyordu⁷¹. BM kararındaki bu dengesizlikten dolayı Filistinliler kararı şiddetle reddetti. Yahudiler ise tarihi Filistin'i tamamen alamadıklarından ötürü planı sıkıntılı bulsalar da kabul ettiler.

Birleşmiş Milletlerin Kasım 1947 tarihli taksim planından sadece iki hafta kadar önce Şeria vadisindeki bir köyde, Kral Abdullah ve Yahudi Ajansı Başkanı (İsrail'in ilk Başbakanı) Golda Meir bir araya geldiler. Görüşmede Abdullah, Meir'e Filistin'in Arap kısmını ilhaka niyetli olduğunu, bu sebeple de Yahudilere hiçbir zaman saldırmayacağını belirtti⁷². Taksim planının kabulü ve Yahudilerin silahlı eylemlere girişmesi sonrası ikili 10 Mayıs 1948'de Amman'da tekrardan bir araya gelir. Toplantıda Abdullah Filistin ve Ürdün'ü içine alacak kendi yönetiminde, Yahudilerin eşit vatandaşlar kabul edileceği ve mecliste yarı yarıya Yahudi

⁶⁹Syed, **a.g.e.**,s.54

⁷⁰ Shlaim, **a.g.e.**, s.9

⁷¹ George, **a.g.e.**, s. 16

⁷² Karsh, **a.g.e.**, s. 36

temsilinin olacağı bir Haşimi Krallığı kurulmasını teklif eder.⁷³ Yahudilerin bağımsız bir devlet kurmadaki ısrarlarından ötürü Abdullah'ın teklifi kabul görmedi.

5.6. 1948 Arap İsrail Savaşı

BM Taksim kararının akabinde İngiltere Filistin Mandasından askerlerini kademeli olarak çekmeye başladı. İngiltere'nin boşalttığı bazı Arap nüfus bölgelerinde güvenliğin sağlanması için Ürdün Arap Lejyon'u devreye sokuldu. Bu sırada Lejyon askerleri ile Yahudi yer altı örgütleri arasında ciddi çatışmalar yaşandı⁷⁴.

Oluşan yeni durumda Yahudilerin bağımsızlıklarını ilan edecekleri tahmin ediliyordu. Bu yüzden Arap devletleri olası bir Yahudi devleti ilanında bu devlete karşı savaş açacaklarını duyurdular. Son İngiliz birliği 14 - 15 Mayıs 1948 gece yarısı Filistin'den ayrılacaktı. Çekilmenin gerçekleşmesinden birkaç saat önce 14 Mayıs'ta Kudüs'te Yahudi Ajansı Ben Gurion başkanlığında bir İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti. Bağımsızlık ilanını izleyen birkaç saat içinde Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak kuvvetleri İsrail'e üç yönden saldırı başlattı. Arap Ligi'nin önerisi üzerine Kral Abdullah genel kumandan seçildi. Savaş patlak verdiği sırada Filistin coğrafyasında düzenli ve düzensiz Arap askerlerinin toplam sayısı 25.000'in altındaydı. İsrail ordusunun ise aynı tarihte 35.000'den fazla askeri bulunuyordu. İsrail askeri gücü aynı yılın Aralık ayına kadar 96.500 civarına çıkarken Arap kuvvetlerindeki artış bunun yarısına bile ulaşmadı. Arap güçleri arasında Arap Lejyonu 10.000 askerle yer aldı.⁷⁵ Taraflar arasında en şiddetli çatışmalar Kudüs'te Arap Lejyonu ile İsrail birlikleri arasında gerçekleşti. Savaşın ikinci haftasında Arap Lejyonu Doğu Kudüs'ü ele geçirmeye muvaffak oldu ve 27 Mayıs'ta Kral Abdullah Doğu Kudüs'e gelerek Hz. Ömer Camii'nde namaz kıldı.⁷⁶

⁷³Joseph Ginat, Onn Winckler, **The Jordanian – Palestinian – Israeli Triangle: Smoothing the Path to Peace**, Brighton (UK) and Portland (USA), Sussex Academic Press, 1998, s.12-13

⁷⁴Majali, **a.g.e.**, s.22

⁷⁵Shlaim, **a.y.**, s.123

⁷⁶Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 95

Savaş ara ara ateşkeslerle birlikte 1949'un ilkbaharına kadar sürdü. 24 Şubat'ta Mısır'la ateşkes imzalandı. Lübnan ve Ürdün Mısır'ı izledi. En son ateşkes 20 Temmuz'da Suriye ile gerçekleştirildi. Irak ve Suudi Arabistan'ın İsrail ile sınırı olmadığından ateşkes imzalamaya gerek görülmedi.

II. BÖLÜM

FİLİSTİNLİLERİN ÜRDÜN KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNA ETKİLERİ (1948 – 1970)

1. 1948 SAVAŞI SONRASI ÜRDÜN'ÜN GENEL DURUMU

Savaş sonrasında Ürdün demografik, ekonomik, sosyal ve siyasi olarak karışıklık içindeydi. Ülkenin nüfusu birkaç yıl içinde üç katına çıkmıştı ve yeni gelenlerin yarısına yakını mülteciydi. Batı Şeria'nın kontrol edilmesiyle bölgenin verimli toprakları, endüstrisi ve kalifiye insan gücü uzun dönemde Ürdün'ün kaynaklarını arttırırken kısa dönemde ülkenin zayıf ekonomik ve idari kapasitesini olumsuz etkiliyordu⁷⁷.

Savaştan sonra 360.000 civarında mülteci Batı Şeria'ya 110.000 mülteci de Doğu Şeria'ya sığındı. 1948 savaşı öncesinde Batı Şeria'nın nüfusu 425.000 ve Ürdün'ün nüfusu da 375.000'di. Sonuç olarak mültecilerle birlikte Doğu Şeria 485.000 ve Batı Şeria'da 785.000 nüfusa ulaştı. Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhakı sonrası toplam nüfus 1.270.000 kişiye yükseldi. Diğer bir değişle savaş öncesi 375.000 kişi olan Ürdün nüfusu birkaç yıl içinde yüzde üç yüz arttı. 1951 – 1952 yıllarında Batı Şerialı ve mülteci Filistinlilerle birlikte Ürdün nüfusunun yüzde 64.57'sini Filistinliler oluşturmaktaydı. Bu sayıya savaş öncesi Ürdün'de yaşayan Filistinlileri de eklersek Filistinli oranı yüzde 68.81'e yükselmektedir. Doğu Şeria'da savaş öncesi 19.77 olan Filistinli oranı yeni gelenlerle mülteciler ve ilhak sonrası göç edenlerle birlikte yüzde 34.42'ye çıktı. Yani ilhakin gerçekleştiği yıllarda sadece Doğu Şeria'nın üçte biri Filistinliydi. 1967 savaşı öncesi sadece Doğu Yakasındaki Filistinli oranı yüzde 47.1 ve tüm Haşimi Ürdün Krallığında ise yüzde 70.35'tir⁷⁸

⁷⁷ Laurie A. Brand, **Jordan's Inter Arab Relations; The Political Economy of Alliance Making**, New York, Colombia University Press, 1994, s.42

⁷⁸ Verilen tüm rakamlar aynı kaynağa aittir. (Joseph A. Massad, **Colonial Effects; The Making of National Identity in Jordan**, New York, Columbia University Press, 2001, s.233)

1.1. İki Yaka Arasındaki Sosyoekonomik Farklar

Filistinlilerle Maver-i Ürdünlüler arasında tarihten gelen doğal bir bağ vardı. İki grupta aynı Arap kültürünü ve dini paylaşıyordu. Doğu ile Batı Yakasında konuşulan Arapça arasında lehçe farkı yoktu. Osmanlı dönemi ve hatta daha öncesinden beri bu coğrafya aynı idari yapı altında değerlendirilirdi. Ürdün nehrinin iki yakası arasında sosyal ilişkiler de eskilere dayanıyordu. Evlilik ve ticaret sayesinde iki yaka arasında irtibat devam etmişti. Örneğin Nablus ile Salt ve El Halil ile Kerak arasında geleneksel aile bağları bulunuyordu⁷⁹.

Tüm bu benzerliklerin yanı sıra Batı Şeritali Filistinli nüfus ile yerli Ürdünlüler arasında birçok sosyal ve ekonomik farklılık bulunduğunun da altı çizilmelidir. Filistinliler daha kentli, daha eğitimli, siyasal katılımda daha tecrübeli ve medyayı (Gazete ve Radyo) daha etkin kullanıyorlardı. Filistinli tüccarlar kendi sermayelerini, eğitimli Filistinliler tecrübe ve yeteneklerini bunun yanı sıra Filistinli işçiler de organizasyon becerisi ve siyasal tecrübelerini getirmişti⁸⁰.

Batı Şeria’da nüfusu 10.000’in üzerinde 11 şehir bulunuyordu. Filistinlilerin yüzde 34’ü şehirliydi. Diğer taraftan Maver-i Ürdün’de ise aşiret yapısı ve konargöçerlik hâkimdi ve sadece nüfusun yüzde 22’si kentlerde yaşıyordu. Başkent Amman’ın 1943 itibari ile nüfusu 30.000’den fazla değildi. Maver-i Ürdün’de bulunan 12 belediyeden sadece 4 tanesi toplamda 75.000 nüfusıyla kent olarak kabul edilebilirdi buna rağmen bu yerleşimlerde de birçok taşralı bulunuyordu⁸¹.

Filistinliler, İngiliz yönetimi ve Siyonizm’le mücadele ettiklerinden siyasal anlamda daha tecrübeliydiler. Orta sınıf Filistinliler arasında Arap milliyetçiliği fikri hızla yayılıyordu. Maver-i Ürdünlüler ise Abdullah’ın aşiret geleneklerini

⁷⁹ Peter Gubser, **Jordan; Crossroads of Middle Eastern Events**, Colorado and London, Westview Press and Croom Helm, 1983, s.16

⁸⁰ Shaul Mishal, Ranan Kuperman, David Boas, **Investment in Peace: The Politics of Economic Cooperation Between Israel, Jordan and The Palestinians**, Brighton (UK) and Portland (USA), Sussex Academic Press, 2001, s. 54 – 55

⁸¹ Naseer H. Aruri, **Jordan: A study in Political Development (1921 – 1965)**, The Hague, Martinus Nijhoff, 1972, s.33 - 34

sürdürmesi sayesinde siyasi katılım sağlamışlardı. Filistinlilerin muhalif damarına karşı geleneklerin verdiği muhafazakârlık Maver-i Ürdün siyasetinde baskındı. Filistinlilerle Maver-i Ürdünlülerin siyasi değerleri de farklıydı. Filistinliler Batı politik değerlerinden etkilenmişler ve Kral Abdullah'ın monarşisini geri ve baskıcı olarak görüyorlardı. Daha demokratik ve hukuki bir devlette yaşamayı istiyorlardı ve Kral'a bağlılıkları son derece azdı. Diğer taraftan Maver-i Ürdünlüler bedevi gelenekleri yaşattıklarından ve Hz. Muhammed'in soyundan gelen bir Emire itaat ettiklerinden dolayı kendilerini daha fazla Arap olarak görüyor ve bununla övünüyorlardı⁸². Filistinlilerle Maver-i Ürdünlülerin bir diğer politik ayrışma noktası ise ulusal amaçlara yaklaşımda ortaya çıkıyordu. Maver-i Ürdünlülerin başlıca amacı ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmasını sağlamaktı. Batı Şeria'yı hatta tüm Filistin'i kurtarmak elbette önemliydi ama listenin ilk sıralarında yer almıyordu. Diğer taraftan Filistinlilerin başlıca hedefi Filistin'i kurtarmak ve evlerine geri dönmektir. Onlar için Ürdün vatandaşlığı geçici bir durumdu ve bağlılık ifade etmiyordu⁸³.

Batı Şeria'da ticari faaliyetler ve İngiliz yönetimi altında gelişen kamu hizmetleri sayesinde Filistinli bir orta sınıf oluşmuştu. Bunun yanı sıra 15.000 – 20.000 kişilik örgütlü iş gücü bulunuyordu ve bunların ülkenin siyasi ve ekonomik yaşantısında etkisi hissediliyordu. Filistin Arap İşçi Toplumu 1925 gibi erken bir tarihte kurulmuştu. 1942'de Arap Ticaret ve Emek Birliği Federasyonu kuruldu ve uluslararası toplantılara temsilciler yolladı. Maver-i Ürdün'de ise ne kayda değer bir orta sınıf ne de proletarya vardı. Ticaret ve kamu hizmetlerini Filistinliler, Çerkezler ve Suriyeliler dolduruyordu. Maver-i Ürdün'deki tek Emek Sendikası Maver-i Ürdün İşçi Sendikası 1930'da kurulmuştu ve üye sayısı 2.000'di⁸⁴.

Eğitim ve sağlık alanlarında da Filistinliler Maver-i Ürdün'e göre öndeydi. Filistinli çocukların yüzde 52'si ilkokula giderken bu oran Maver-i Ürdün'de yüzde

⁸² Reese, Howard C., **Area Handbook for the Hashemite Kingdom of Jordan**, Washington, The American University, 1969, s.219

⁸³ Gubser, **a.g.e.**, s.15

⁸⁴ Aruri, **a.g.e.**, s. 34

28'di. 1944'de Filistinliler üç tane günlük gazete, on tane haftalık dergi ve beş tane aylık dergi okurken Maver-i Ürdün'de aynı dönemde sadece bir gazete basılıyordu. Sağlık hizmetlerinde ise bebek ölüm oranı Filistin'de binde 116 iken Maver-i Ürdün'de binde 181'di⁸⁵.

Sosyal düzeydeki bu farklılıklar Filistinlilerle Ürdünlüler arasında gerilim yarattı. Yerli Ürdünlüler, üst ve orta sınıf Filistinlilerin kendilerini Ürdün'ün yerlilerinden daha üstün gördüklerini düşünüyorlardı. Bunun yanı sıra Filistinlilerle rekabet edebilecek eğitimli Ürdünlülerin sayısının azlığı tansiyonu arttırıyordu. Ama durum Ürdünlülerin sandığı gibi değildi. Haşimi rejimi yerli Ürdünlülere dayandığından siyasi güç Filistinlileri geri plana atıyordu ve Filistin milliyetçiliğini engellemek için Filistinli elitlerin birlik olmasını engelliyordu⁸⁶. Yani diğer bir bakış açısı ile ülkede Filistinlilerin toplumsal ve siyasi rollerinin artışı yerli Ürdünlülerin etkinliğini azaltacağından yerli Ürdünlülerin monarşiye olan bağlılıkları daha da arttı. İleriki yıllarda 1970 iç savaşı gibi olaylar sayesinde yerli Ürdünlüler bu bağlılıklarını ispatlama fırsatı bulacaklardır⁸⁷.

1.2. Mülteci Kampları

8 Aralık 1949'da Filistinli mültecilere yardım amacıyla Birleşmiş Milletler Yardım ve İstihkâm Ajansı (UNRWA) kuruldu. BM Genel Kurulunun 194 (III) sayılı kararında mültecilerin geri dönüş hakkı kabul edilmesine rağmen İsrail'in bu kararı defalarca reddetmesi UNRWA'nın günümüze kadar devam etmesine sebep oldu. UNRWA'nın başlıca görevleri arasında mültecilere eğitim, sağlık, bağış ve sosyal hizmetlerde yardımcı olma⁸⁸.

⁸⁵ **Ibid.**, s.35 - 36

⁸⁶ Massad, **a.g.e.**, s. 234

⁸⁷ Gökhan Bacık, **Hybrid Sovereignty in The Arab Middle East; The Cases of Kuwait, Jordan, and Iraq**, New York, Palgrave Macmillan, 2008, s.145

⁸⁸ Randa Farah, "UNRWA: Through The Eyes of Its Refugee Employees in Jordan", **Refugee Survey Quarterly**, Vol. 28, No. 2 – 3, UNHCR 2010, s.393

Genel olarak mültecilerin tüm Haşimi Ürdün Krallığı nüfusunun üçte birine denk geldiğini söyleyebiliriz. 1965 rakamlarına göre toplam mülteci sayısı 637.000 iken bunların 437.000'i UNRWA'ya kayıtlı kamplarda yaşıyordu. 21 tanesi Batı Şeria'da olmak üzere toplamda 24 Filistinli mülteci kampı bulunuyordu.⁸⁹

Mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin çoğunluğu köylüydü ve eğitimleri düşüktü. Kamplarda çadırların yerini zamanla gecekondulara basit yapılar aldı. Üç çarpı üç metre kulübelere on kişilik bir aile kalmak zorundaydı. Gecekonduların ısıtma ve kanalizasyonu yoktu. Ortak tuvaletler ve banyoların yanı sıra temizlik ve içme suyunu da ortak kullanmak zorundaydılar. Gerald Sparrow'un 1960 da kamplara yaptığı ziyaretten aktardığı kadarıyla UNRWA'nın günlük yaptığı yiyecek yardımı şunlardan oluşuyordu; toplamı 1.500 kalori olmak üzere 10 kilo un, 5 gram şeker, 500 gram pirinç, 700 gram fasulye, 350 gram yağ, yarım kilo hurma ve bir parça sabun⁹⁰.

Kamplarda çok sayıda işsiz vardı. İşli olanlar ise düşük kazançlı kalifiyesiz işlerde çalışıyorlardı. Kamplardaki kötü şartların nedeni Ürdün yönetiminden ziyade şartların zorlamasından kaynaklanıyordu. Resmi olarak mülteci statüsünün devam etmesinin başlıca nedeni başta değindiğimiz üzere mültecilerin çoğunluğunun çiftçi olmasıydı. Ürdün zirai iş gücü kapasitesi yeni gelenleri kapsayacak kadar fazla değildi. Ürdün ekonomisine başarıyla entegre edilen yaklaşık 100.000 Filistinli mülteci vardı ve ama bunların çoğunluğu kalifiye iş gücüydü veya sermayelerini yanlarında getiren zengin ailelerdi⁹¹. Zaman içinde BM Ajansının yardımıyla mültecilerin iş gücü kalitesi arttı ve çok sayıda Filistinli mülteci petrol zengini Arap ülkelerine çalışmaya gitti. 1961'de yurtdışında çalışan 63.000 Ürdünlünün yüzde 80'i Batı Şerialı'ydı⁹². Ajansın karşılaştığı başlıca iki sorun vardı; birincisi, Ajansın görev süresinin BM Genel Kurulu tarafından gözden geçirilmesi ve uzatılması, ikincisi ise Ajans harcamalarının BM düzenli bütçesinde yerine üye devletlerin bağışlarıyla

⁸⁹ Aruri, **a.g.e.**, s.45

⁹⁰ Gerald Sparrow, **Hussein of Jordan**, London, George G. Harrap & Co. Ltd, 1960, s.91 - 92

⁹¹ Raphael Patai, **The Kingdom of Jordan**, New Jersey, Princeton University Press, 1958, s.83

⁹² Robins, **a.g.e.**, s. 82 - 83

sağlanması. Bağışçı devletlerde bazı zamanlarda ödemelerde kısıntıya gidebiliyordu⁹³.

Mültecilerin ilk zamanlardaki geri dönme umutları zamanla kamplarda kalıcı yaşama gerçeğiyle söndü. Arap liderleri sorunlarına çare olmaktan çok uzaktı ve bu durum mültecilerin siyasi katılıma mesafeli durmalarına yol açtı. Zaten Krallık, Maverai-i Ürdünlü azınlıklara parlamentoda gösterdiği ayrıcalığı mültecilere göstermiyordu. Mülteciler kalabalık nüfuslarına rağmen parlamentoda sadece kendilerini temsil eden bir milletvekiline veya kabinede bir sandalyeye sahip olamadılar. 1950 - 65 arası yalnız dört mülteci parlamentoda yer aldı ve bir tanesi kabinede bulundu ama hiç birisi kamp sakini değildi.⁹⁴

Kamplar ABD, İngiltere, İsrail ve Haşimi karşıtlığının önemli merkezleri oldular. İngilizlerin Arapları aldattığı, Amerika'nın İsrail'i desteklediği, BM'nin bağımsız olmadığı, Batılı güçlerin mültecileri umursamadığı Yahudilerin ise Batılıların işlediği suçtan ötürü Arapları cezalandırdığı yönünde görüşler mülteci sohbetlerinde dillendiriliyordu⁹⁵. Resmi siyasette yer bulamayan ve Batılılara güvenmeyen mülteciler kendilerini ifade sokakları kullandı. 1955 – 1957 yıllarında anti İngiliz ve antiemperyalist içerikli Bağdat Paketi, ordunun Araplaştırılması ve Nablusi hükümetinin düşürülmesi gibi olaylar sonrası yaşanan kanlı gösterilere büyük oranda katıldılar. Kamplarda yaşayanlar için İsrail sorununun tek çözümü vardı o da savaştı. İsrail'i yıkarak evlerine geri dönmek istiyorlardı. Bu yüzden kamplar 60'ların ortalarından itibaren Filistinli örgütlerin militan temin merkezleri haline alacaktır⁹⁶.

⁹³ Aruri, **a.g.e.**, s.46 - 47

⁹⁴ **Ibid.**, 48

⁹⁵ Sparrow, **a.g.e.**, s.94 - 95

⁹⁶ Harris, **a.g.e.**, s.74

2. BATI ŞERIA’NIN İLHAKI (1948 – 1950)

Ürdün’ün Batı Şeria’yı ilhakı beklenen bir durumdu. Kral Abdullah Amman’da bir idare kurduğu günden beri Maveria-i Ürdün’ü Büyük Suriye Devleti için bir basamak olarak gördüğünü ve Arap İsrail savaşını Filistin’i ülkesine katmakta kullandığını daha önceden belirtmiştik. Savaş sonrası oluşan ortamda Abdullah’ı Batı Şeria’dan uzak tutacak bir güç kalmamıştı. Böylece Batı Şeria’nın ilhak süreci Ekim 1948’de başladı ve Nisan 1950 tarihinde Filistinli ve Maveria-i Ürdünlülerin yer aldığı meclis kararı ile resmi sona erdi. Bu kısımda 1948 – 1950 yılları arasında ilhaka giden süreç içerisinde yaşananlar tarihsel sırasıyla sunulacaktır.

Filistin toprakları henüz savaş sırasında ikiye ayrılmıştı. Batı Şeria’ya Abdullah göz dikmişken Gazze şeridinde de Mısır ve Arap Ligi’nin desteğiyle Tüm Filistin Hükümeti (TFH) 20 Eylül 1948’de kuruldu. Abdullah’ın bir numaralı rakibi eski Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyin TFH’nin başkanlığına seçildi. Ürdün hariç diğer tüm Arap devletlerinin tanıdığı TFH’nin asıl amacı Abdullah’ın Gazze’yi topraklarına katmasını önlemek ve Batı Şeria’nın ilhakını zorlaştırmaktı. Abdullah Gazze hükümetini görmezden gelmekle yetindi ve Batı Şeria’nın ilhakı için adımlarını sıklaştırdı⁹⁷. TFH’nin ömrü uzun olmadı. İsrail ordusunun Gazze sınırına ulaşmasını izleyen günlerde güvenlik için TFH Kahire’ye taşındı. Arap devletlerinin TFH’nin arkasında durmaması ve İngilizlerin TFH’yi uluslararası forumlardan dışlaması TFH’nin kısa sürede sonlanmasına neden oldu⁹⁸.

Abdullah Gazze Hükümeti’nin işleyişinden kendisine ders çıkardı. Görüntüde dahi olsa halkın desteğinin meşruiyet için önemli olduğunu fark etti. 1 Ekim 1948’de Filistin Ulusal Konseyi Gazze’de toplanacağı gün Birinci Filistin Kongresi de Amman’da düzenlendi. Filistinli temsilcilerin Gazze’ye gitmesini engellemek için Ürdün askerleri ellerinden geleni yaptılar. Gazze’den daha kalabalık olması için

⁹⁷ Martin Sicker, **Between Hashemites and Zionists; The Struggle for Palestine 1908 – 1988**, California, Holmes and Meier, 1989, s.104

⁹⁸ Mary C. Wilson, **King Abdullah, Britain, and Making of Jordan**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 181

binlerce Filistinli Ürdün ordusunun yardımıyla Amman'a taşındı. Kongre sonunda Filistinlilerin tek temsilcisinin Abdullah olduğu ve ne Arap Yüksek komitesinin ne de TFH'nin Filistin üzerinde otoritesinin bulunmadığı açıklandı⁹⁹. 5 Ekim'de Abdullah Filistin hükümetinin resmi olarak lağvedildiğini duyurdu. 15 Kasım'da ise Abdullah'ın Kudüs ziyareti sırasında Kıpti Başpiskoposu O'nu Kudüs'ün Kralı olarak ilan edecekti¹⁰⁰.

Amman Konferansını izleyen günlerde Ürdün ordusu Batı Şeria'da Haşimi karşıtı grupları susturdu. Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini yanlısı Arap Yüksek Komitesi, Mukaddes Cihad Ordusu ve Abdullah karşıtı Filistin Arap Partisi'nin faaliyetlerine son verildi¹⁰¹. Abdullah yanlısı Filistinliler belediye başkanlıklarına atandı. İsrail cephesini güvende tutmak için Ürdün 30 Kasım 1948'de İsrail'le ateşkes imzaladı. Ateşkesten bir gün sonra yani 1 Aralık'ta Ürdün ordusunun yardımcıları ile 1.000'den fazla Filistinli temsilci Eriha'ya geldi. Kudüs ve Nablus (Nablus o sırada Irak ordusunun kontrolü altındaydı) belediye başkanları ve bazı önde gelen Filistinliler konferansa katılmayı reddettiler¹⁰².

Konferans sonucunda Filistin – Ürdün birliğinin tesis edilmesi kararı alındı. Filistin'i savunan Kral ve ordusu kutlandı. Kral Abdullah tüm Filistin'in kralı seçildi. Karar BM Genel Kuruluna ve Arap Ligne gönderildi. On iki gün sonra da yirmi üyeli Ürdün parlamentosu Eriha kararlarına desteklerini belirten bir kararnameyi kabul etti¹⁰³.

Mısır ve Arap Ligi Eriha kongresinde alınan kararları şiddetle kınadılar. Hatta Mısır Kral'ı Faruk tüm Arap liderlerine kararın tüm Filistinlileri yansıtmadığından geçersiz olduğunu vurguladığı bir mektup gönderdi. Arap tepkisi o kadar şiddetliydi

⁹⁹ Joseph Nevo, **King Abdullah and Palestine; A Territorial Ambition**, London, Macmillian, 1996, s.162 - 163

¹⁰⁰ Sicker, **a.g.e.**, s.104

¹⁰¹ Nevo, **King Abdullah and Palestine...**, s.139

¹⁰² Massad, **a.g.e.**, s.227 - 229

¹⁰³ Karsh, **a.g.e.**, s. 39 - 40

ki aynı sırada BM Kudüs'ün uluslararası bir konum alması için çağrı yaptığında Arap devletleri BM'nin görüşünü destekleyecekti. Oysaki Kudüs'ün uluslararası statüsü kazanması 1947 BM paylaşım planında yer almaktaydı ve İsrail devletinin kurulmasını öngören bu paylaşım planına tüm Arap devletleri karşıydı. Ürdün ve İsrail'in Kudüs'ten uzak tutulması için tamamen karşı oldukları paylaşım planının bu kararına destek oluyorlardı¹⁰⁴.

Abdullah Batı Şeria'yı ilhakını engellemek için yapılan girişimlere attığı kararlı adımlarla cevap verdi. Batı Şeria'yı Amman'a bağlamak için idari ilk girişimler başlatıldı¹⁰⁵. Mayıs 1949'da yeni bir kabine kuruldu. Bu kabinede bir tanesi Dış İşleri Bakanı olmak üzere toplam üç Filistinli bakan yer alıyordu. Savaş sırasında Batı Şeria'da kurulan askeri yönetim Mart 1949'ta yerini sivil bir yönetime bıraktı. Sivil hükümetin başkanlığına ve diğer yönetim makamlarına eski askerler atandı. İlhak öncesinde 16 Ocak 1950'de kraliyetin emriyle hükümet başkanlığı pozisyonu kaldırılarak Batı Şeria'nın yönetimi doğrudan İç işleri bakanlığına bağlandı¹⁰⁶.

Birleşme için son bir adım kalmıştı; parlamento seçimlerine Filistinlileri dâhil etmek. Bu adım için hazırlıklar 13 Aralık 1949'da Ürdün parlamentosu Kral tarafından feshedildi ve Filistinlilerin seçime katılması yönünde bir beyanname çıkartıldı. Parlamento Seçim Yasası düzenlenerek meclis üye sayısı Batı Şerialıların seçeceği yirmi temsilci ile birlikte toplamda kırka yükseltildi. 11 Nisan 1950 tarihinde yapılan seçimler öncesinde Filistinliler arasında iki görüş netlik kazandı. Bunlardan ilki Haşimi karşıtı bloğun savunduğu seçime katılmama görüşüydü. Arap Yüksek Komitesi ve Gazze yönetimi seçimlere katılmanın hali hazırdaki durumu meşrulaştıracağını ve Filistin topraklarının sonsuza kadar Siyonist yerleşimcilere kaptırılacağını savunmaktaydı. Diğer taraftan özellikle Kral Abdullah'a yakın duran bürokrasi ve yine Abdullah taraftarı Müdafaa Partisi ise Filistinlilerin seçimler

¹⁰⁴ Sicker, **a.g.e.**, s. 105

¹⁰⁵ (Abdullah'ın entegrasyonla ilgili yaptığı düzenlemeler yani kalıcı idari ve kamusal değişiklikler ileriki bölümde ayrıntısı ile verilecektir)

¹⁰⁶ **Ibid.** s, 106

sayesinde hayatlarını ilgilendiren konularda en azından söz sahibi olacaklarını vurguluyorlardı¹⁰⁷.

Ürdün yönetimi seçimlerde kendi taraftarlarına destek verirken muhalefeti de engellemeye gayret gösterdi. Yönetime yakın isimlerin seçilmesi için askerlerin oy vermesine izin verildi. Seçimlerde Doğu Yakasından 129.000 seçmen oy kullanırken Batı Yakasının seçmen sayısı 175.000'di. Beş Filistinli bakanın yer aldığı yeni kabine seçimlerden bir gün sonra açıklandı¹⁰⁸.

24 Nisan'da Meclisi Mebusan ve Ayan Meclisi ortak oturum yaparak Batı Şeria'nın Ürdün'le birleşmesini tartışılar. Bazı Filistinli ve Ürdünlü meclis üyelerinin anayasal değişiklikler yapılncaya kadar görüşmelerinin ertelenmesi talebi reddedilerek ilhak "birleşme" oy çokluğu ile kabul edildi. 29 Nisan 1950'de de Batı Şeria resmen ilhak edildi¹⁰⁹.

İlhakı ilk tanıyan ülkeler İngiltere ve Pakistan oldu. İngiltere, Batı Şeria üzerinde Ürdün'ün tam hâkimiyeti olduğunu ama Doğu Kudüs'ün *de facto* olarak Ürdün yönetiminde kaldığını açıkladı. Pakistan ise hem Batı Şeria hem de Doğu Kudüs yönetimi üzerinde Ürdün'ün resmi hâkimiyeti olduğunu *de jure* kabul ediyordu¹¹⁰.

Arap Ligi paylaşım sürecinin başından beri Maver-i Ürdün'ün Filistin'i işgal etmesine karşıydı. Savaş öncesinde Arap Liginin Filistin'e askeri müdahale yapacak tüm ülkelerin toprak elde etmesini önleyen bir kararı 12 Nisan 1948'de geçirmesi Arap Liginin bu duruşunu yansıtıyordu. Abdullah da karara aleyhte oy vererek Filistin'in Arap topraklarını ülkesine katacağının sinyalini vermişti¹¹¹. Arap devletleri ise Abdullah'ın Filistin'i ve Kudüs şehrini işgal edip Arap dünyasında

¹⁰⁷ **Ibid.**

¹⁰⁸ **Ibid.**, s. 233

¹⁰⁹ George, **a.g.e.**, s. 18 - 19

¹¹⁰ Madiha Rashid Al Madfai, **Jordan, the United States and the Middle East Peace Process 1974 – 1991**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 7

¹¹¹ Sicker, **a.g.e.**, s.103

güçlenmesini istemiyordu. Mısır Arap milliyetçiliğinin liderliğinin peşindeydi ve Haşimi ailesinin güçlenmesi bunu olumsuz etkilerdi. O sıralarda iç karışıklık içindeki Suriye ve Lübnan Abdullah'ın Büyük Suriye Planlarının ilk etabının tamamlanmasına izin veremezdi. Haşimilerin ikinci kolu Irak monarşisi de kardeşlerini rakip olarak görüyordu. Suudiler ise Abdullah'ın yeni topraklara hakim olmasının gelecekte Hicaz'ı tehdit edebileceğinden korkuyordu. Arap dünyasının genelinde ise Abdullah'ın işgal sonrası İsrail'le anlaşma yapacağına karşı bir endişe vardı. Kısacası bütün Arap devletleri Abdullah'ın Filistin üzerindeki hâkimiyetini farklı derecelerde kendilerine tehdit olarak algılıyorlardı¹¹².

1949 – 50 yılları arasında Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Batı Şeria planlarından ötürü Ürdün'ü iki defa Arap Ligiden çıkartmaya çalıştıysa da Irak ve Yemen'in muhalefeti yüzünden girişimleri başarılı olmadı¹¹³. Ve her ne kadar Arap dünyası ilhaktan ötürü Ürdün'ü şiddetle kınasa da karşı bir hareket yapmaya gücü olmadığından mevcut durumu kabul etmek zorunda kaldı. 13 Haziran 1950'de Arap Liginde “ Filistin sorununun müspet çözümüne kadar hâlihazırdaki durumu kabul edildiği” yönünde karar alındı¹¹⁴.

Filistinli Arap milliyetçileri Kral Hüseyin'in Batı Şeria'yı ilhakına çok kızgındılar. Onlara göre Kral Hüseyin 1948 savaşı öncesi Yahudi Ajansı ile anlaşarak Filistin'i işgal etmişti¹¹⁵. Savaşta Arap Lejyonunun 1947 bölüşüm planına göre Filistinli Araplara ayrılan sınırlarda durması ve Yahudi yerleşimlere saldırmaması ihanetinin kanıtıydı. Oysaki Ürdün birlikleri ellerindeki güçlerle Akdeniz kıyılarına kadar ilerleyip İsrail'i ortadan ikiye kesebilirdi. Kuzey ve güney arasında bağlantısı kopan İsrail birlikleri de kısa sürede diğer Arap birlikleri tarafından hezimete uğratılırdı. Savaş sırasındaki bu olaylar ve savaş sonrasında Kral Abdullah'ın

¹¹² Mary C. Wilson, **a.g.e.**, s.177 - 178

¹¹³ Braizat, **a.g.e.**, s.99

¹¹⁴ Al Madfai, **a.g.e.**, s.8

¹¹⁵ Karsh, **a.g.e.**, s.31

İsrail’le barış anlaşmasına yakın durması üstüne üstlük Batı Şeria’yı ilhak etmesi milliyetçilerin gözünde Kralı bir numaralı hedef haline getirdi¹¹⁶.

20 Temmuz 1951’de Kral Abdullah her Cuma olduğu üzere namazı Kudüs’teki El Aksa Camisinde kılacaktı. Ürdün istihbaratının Kralı kendisine yönelik bir suikast hazırlığının bulunduğu yönünde uyarısına rağmen Abdullah camiye girdi¹¹⁷. Caminin kapısının arkasına saklanan silahlı saldırgan korumaların arasından sıyrılarak Krala ateş etmeye başladı. Kral Abdullah başına aldığı ilk kurşunla hayatını kaybetti. Suikast sonrası yapılan soruşturmada katilin eski Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseyni’nin akrabalarıyla ilişkisi olduğu ortaya çıktıysa da daha ileri gidilmedi. Dosya kapatıldı Kralın korumaları tarafından öldürülen suikastçı dışında on kişi daha suçlu bulundu. Bunlardan altısı idam edildi¹¹⁸.

3. FİLİSTİNLİLERİN ENTEGRASYONU

3.1. İlhak Öncesi Atılan Adımlar

Coğrafi bütünlüğü vurgulamak için resmi yazışmalarda Maver-i Ürdün ve Filistin yerine Doğu Şeria ve Batı Şeria kullanılmaya başlandı¹¹⁹. Kamuda Filistin’i ve Filistin aidiyetini gösteren ifadeler kaldırıldı. Filistinli emek, kadın ve meslek kuruluşlarının dâhil bütün sivil toplum kuruluşları kendilerini Ürdünlü olarak ifade etmesi ve merkezlerini Doğu Şeria’ya taşımaları istendi. Filistin’in sembolleri (Mescid – i Aksa gibi) ve geleneksel sanat eserleri Ürdün’ün tarihi mirası olduğu iddia edildi¹²⁰.

¹¹⁶ Ronen Yitzhak, “The Assassination of King Abdallah”, **Diplomacy and Statecraft**, London, Taylor and Francis Group, 2010, s. 68 - 70

¹¹⁷ Yoav Gelber, **Jewish – Transjordanian Relations 1921 – 48**, London, Frank Cass Publishers, 1997, s.289

¹¹⁸ Massad, **a.g.e.**, s. 232

¹¹⁹ Bacik, **a.g.e.**, s. 146

¹²⁰ Egbert Harmsen, **Islam, Civil Society and Social Work: Muslim Voluntary Welfare Associations in Jordan Between Patronage and Empowerment**, Leiden, Amsterdam University Press, 2007, s.83

Şubat 1949’da pasaport yasasına yapılan düzenleme ile “Filistin kimliği taşıyan her Filistinli Arap” Ürdün pasaportu alabilecekti. Temmuz 1949’da Ürdün dinarının ülkenin tek geçerli para birimi olduğuna dair bir kanun hazırlandı. İşin ilginç yanı Ürdün 1927’den beri Filistin poundunu kullanıyordu ve çıkan kanunla Ürdün kendi dinarına geçiş yapıyordu. Kısa süre sonra Kudüs’teki Ürdün konsolosluğu kapatıldı (gerçi o sırada Kudüs valiliği Ürdün İç İşleri Bakanlığına bağlıydı). Aralık 1949’ta Filistin ile Ürdün arasında tüm gümrük vergileri kaldırıldı. Aralık 1949’da Anayasada Filistinlilerin vatandaşlığıyla ilgili “bu yasanın uygulamaya girdiği vakitte Haşimi Ürdün Krallığı yönetimindeki Maver-i Ürdün veya Batı Bölgelerinde yerleşimi olan herkes ve Filistin kimliği bulunanlar Ürdün vatandaşı sayılmaktadır ve Ürdünlülerin sahip olduğu hak ve görevlerden sorumludurlar” içeriğiyle bir yasa çıkartıldı¹²¹. Yapılan düzenlemeyle Filistinliler Ürdün vatandaşı kabul edilmiş oldu.

3.2. Filistinlilerin Yönetimde Yer Alması

Mavera-i Ürdün’ün siyasi yaşamında yer alanlar Osmanlı idaresinde görev almış memurlar, Faysal Suriye’sinde idarede bulunan birkaç kişi ve Abdullah’ı destekleyen aşiret reisleriyle sınırlıydı¹²². Ürdün’le bütünleşmeyi sağlamak ve Filistinlilerden faydalanmak amacıyla Filistinliler yönetime dâhil edilmeye başlandı. Yönetimde yer alan Filistinliler özellikle iki grup arasından geliyordu;

Bu gruplardan ilki Filistin’in önde gelen aileleriydi. Ürdün yanlısı Filistinli ailelerin başında Naşaşibiler ailesi gelmektedir. Ailenin Krallığa yakın durmasının nedeni Kudüs müftüsü ve Kral Abdullah’ın en büyük rakibi olan Hacı Emin el Hüseyini’ye karşı olmalarıydı. El Hüseyini ailesi ile Naşaşibiler arasında kökü eskiye dayanan bir rekabet bulunmaktaydı. El Hüseyiniler’in İngiltere ve Ürdün karşıtlığı Naşaşibilerin Kral Abdullah’a yakınlaşmasını sağladı. Bu aileden birçok kişi Ürdün parlamentosunda yer aldı. Naşaşibilerin yanı sıra Nabluslu Tukan ailesi, Tulkarimli

¹²¹ Massad, **a.g.e.**, s. 39 ve 230

¹²² Aruri, **a.g.e.**, s.37

Ceyyusiler ve Ramallahlı Hayriler gibi bazı önemli Filistinli aileler de Krallıkla yakın ilişkilere girerek Ürdün kabinelerinde yer aldılar.

İkinci grup Filistinliler ise İngiliz manda yönetiminin kamu hizmetlerinde görev alan Filistinlilerdi. Bu kişiler hem eğitimleriyle hem de daha önceden iş tecrübeleriyle Ürdün'e katkı sağlayabilirlerdi. Bu kişilerin İngiltere'ye ve politikalarına sempati beslemesi Ürdün kabinesinde özellikle toplum tarafından destek görmeyen hükümetlerde yer bulmalarını sağlayacaktır.

Diğer yönetim kademelerinde olduğu gibi Kabinede de yerli Ürdünlüler Filistinlilerden daha fazla tercih edilmiştir. Filistinlilere duyulan güvensizlik kabine teşkilinde de kendisini hissettirmektedir. Filistinliler nüfusun çoğunluğunu oluştursa da kurulan her kabinede yerli Ürdünlüler Filistinlilerden iki bakanlık daha fazla alacaktır¹²³.

1957 yılında Amman Türk Büyükelçiliği görevini yürüten Mahmut Dikerdem'in anılarında Kral Hüseyin'i çevreleyen bürokrasi kadrolarıyla ilgili yukarıda değinilenleri destekleyen gözlemlere rastlamaktayız;

“Kral Hüseyin'in Çevresinde iki çeşit devlet adamı ve danışman vardı: 1. Grup Osmanlı idaresi döneminden kalan ya da onların yakınlarından oluşan, tutucu fakat krallığa son derece sadık paşalarla bedevi soyundan subaylardı. 2. Grup ise yerlilere oranla yüksek olan zeka ve kültür düzeylerinden ötürü devletin kilit mevkilerine yerleşmeyi başarmış Filistin asıllılar vardı. Bu ikinci grubun hizmetlerinden vazgeçilemiyor fakat krala ve Ürdün devletine bağlılıklarından haklı bir kuşku duyuluyordu. Çünkü Filistin asıllı halkın gönlünde yatan aslanın bir gün İsrail ve Ürdün topraklarını içine alan bir Filistin devletinin kurulması olduğu biliniyordu... Mısır'la Suriye'nin simgelediği Arap milliyetçiliğinin gönüllüleri olduklarını gizlemeye gerek görmüyorlardı.”¹²⁴

¹²³ Anne Sinai, Allen Pollack, **The Hashemite Kingdom of Jordan and West Bank**, New York, American Academic Association for Peace in the Middle East, April 1977, s. 104 - 107

¹²⁴ Mahmut Dikerdem, **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s.171

3.3. Ürdün Meclisinde Filistinlilerin Temsili

1950'den 1980'lere kadar dönemde Batı Şeria kökenli 3 Filistinli başbakanlık yaptı; Dr. Hüseyin Fahri el – Halidi (Kudüslü), General Muhammed Davut (Kudüslü, 1970 askeri kabinesi) ve Ahmet Tukan (Nabluslu). Filistin kökenli Başbakanların iki tane ortak özelliği vardır, bunlardan birincisi tümü kısa süre görevde bulunmuştur; dokuz gün, sekiz gün ve bir ay. Diğer ortak özellikleri ise üç Filistinli başbakanında devletin Filistin toplumuyla gerilim yaşadığı dönemlerde başbakanlık yapmasıdır. El Halidi 1957'de Filistinlilerin kendilerine yakın hissettiği milliyetçi Süleyman Nablusi'nin görevden alınması ertesinde atanmıştır. General Muhammed Davut ise 1970 iç savaşında kurulan askeri kabineye başkanlık yapmıştır. Bir hafta sonra ise Ahmed Tukan, Davut'un görevden alınması ile kurulan sivil kabineye başkanlığa atandı. Davut'un askeri kabinesi fedai avında beklenilenin üzerinde kan dökmesi Tukan'ın daha ılımlı sivil kabinesinin görevlendirilmesine yol açtı¹²⁵.

Ürdün Emirliğinde 1928 tarihli Teşkilatı Esasi Kanunu uyarınca bir yasama meclisi vardı. Emirliğin bağımsızlığını kazanmasıyla 1928 anayasası 1 Şubat 1947'de yerini yenisine bıraktı. Yeni anayasada iki alt meclisi bulunan bir parlamento (Meclis el-Umme) kurulması öngörülüyordu. Alt meclislerden ilki, seçilmişlerin oluşturduğu Temsilciler Meclisi (Meclis el Nuvvab) ve diğeri ise Kralın atadığı Ayan Meclisi/senatoydu (Meclis el Ayan)¹²⁶.

Temsilciler Meclisinin yirmi üyesi vardı. Mecliste, 12 sandalye Ürdünlü Müslümanlara, 4 sandalye Hristiyanlara, 2 tanesi bedevilere ve 2 tane de Kafkasyalılara olmak üzere bölge nüfusu, etnik ve dini gruplar göz önünde bulundurularak paylaştırılmıştır. Bedeviler hariç tüm vekiller dört yıllığına ülkenin erkek vatandaşları tarafından genel seçimlerle belirleniyordu. 1947 öncesi Yasama Meclisi gibi Temsilciler Meclisinin de ülke yönetiminde etkisi kısıtlıydı ve bir istişare heyeti görevi yapmaktaydı. Ayan Meclisi ise Kral tarafından atanmış on

¹²⁵ Robins, **a.g.e.**, s. 103 - 104

¹²⁶ Philip J. Robins, "Politics and the 1986 electoral law in Jordan", **Politics and the Economy in Jordan**, ed. by. Rodney Wilson, London and New York, Routledge, 2005, s. 154 -155

üyeden oluşuyordu. Bu üyeler genellikle aşiret liderleri, emekli üst düzey memurlar veya hükümet üyelerinin arasından sekiz yıllığına atanmaktaydı. Temsilciler meclisi gibi Ayan Meclisinin de ülkenin yönetiminde belirleyiciliği yoktu. Devletin tüm gücü Kralın elinde toplanmıştı ve hükümetin bu meclislerden güvenoyu almasına gerek duyulmuyordu¹²⁷.

Kral Abdullah, Batı Şeria'yı ilhaktan sonra buradaki Filistinlileri yönetimine eklemek için bazı düzenlemeler yaptı. Bunlardan ilki Birinci Arap İsrail savaşının ertesinde kurulan kabinede ilk etapta üç Filistinliye yer verilmesi ve kısa süre içerisinde bu sayının yediye çıkartılmasıydı¹²⁸. 1949 yılının seçim yasasında yapılan değişikliklerle parlamento üye sayısı iki katına çıkartılarak Batı Şerialı temsilcilere yer açıldı. Yeni durumda Temsilciler Meclisinin sayısı yirmiden kırka yükseltildi ve eklenen bu yirmi sandalye Batı Şeria'ya tahsis edildi¹²⁹. Batı Şerialılar Doğu Şerialı Ürdünlülerle aynı sayıda temsilcilik alsalar da iki yakanın nüfus açısından orantısızlığı yani Batı Şeria'nın iki kat fazla nüfus içermesi aslında mecliste ayrılan koltuk sayısının eşitsiz olduğunu gösteriyordu. Ayan Meclisinin sayısı da ondan yirmiyeye çıkartılmıştı ama Kral Abdullah'ın bu yeni üyeliklere Batı Şerialıları atama zorunluluğu yoktu. Sonuç olarak Batı Şerialı Filistinliler eşit olmayan oranlarla Parlamenteoda yer buldu¹³⁰.

Parlamento çalışmalarına başlamasıyla Abdullah muhalefetin ne olduğunu anlayacaktı. Siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda Maver-i Ürdünlülerden üstün olan Filistinlilerin Monarşiye karşı duruşu, Parlamenteoya ve demokrasiye bakış açıları ve monarşiden beklentilerinin daha fazla olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunun yanı sıra, Filistinliler İngiliz ve İsrail karşıtlığını Ürdün parlamentosuna

¹²⁷ Betty Anderson, **Nationalist Voices in Jordan; The Street and the State**, Austin, University of Texas, 2005, s. 80

¹²⁸ Filistinlilerin kabinede yarı yarıya temsili 1988 ayırımına kadar devam edecektir. (Harmsen, **a.g.e.**, s.94)

¹²⁹ Ziad Majed, "Building Democracy in Jordan: Women's Political Participation, Political Party Life and Democratic Elections", **International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) and the Arab NGO Network for Development (ANND)**, Stockholm – Sweden, 2005, (Çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/123456789/25396>, 26.06.2012, s. 110

¹³⁰ Anderson, **a.g.e.**, s. 114 - 115

taşıdılar. Parlamantonun Ürdün üzerinde İngiliz kontrolüne, ordudaki yabancılara, Abdullah'ın koruma ordusu kurmasına muhalefetleri bir yıl sonra Abdullah'ın parlamentoyu feshetmesiyle sonuçlanacaktı¹³¹.

Batı Şerialılar ile Maver-i Ürdünlülerin sosyal farklılıkları parlamento hayatında kendisini hissettirdi. Filistinliler Batı ve Batılı düşüncelerle olan irtibatları, İngiliz Mandasına ve Yahudi göçlerine karşı sürdürdükleri mücadele gibi sebeplerden siyasi tecrübeleri daha fazlaydı. Bu yüzden parlamentoda Filistinli temsilciler parlamente yönetimden bihaber olan Maver-i Ürdünlü temsilcilerle kendilerini yan yana oturur buldular. Sosyal ve entelektüel bu farklılık Parlametoda sağlıklı bir ortamın oluşmasına yol açıyordu. İki yakanın temsilcileri arasında kültür farkından dolayı zaman zaman çatışmalar çıkıyordu. Bu durumun canlı bir örneği 1952 anayasa görüşmelerinde Filistinli temsilcilerin Voltaire ve Laski'den alıntılar yaparak anayasayı şekillendirme gayretinin karşısında Maver-i Ürdünlü vekillerin tartışma yerine olabildiğince hızlı anayasayı geçirme taleplerinde somutlaşıyordu¹³².

3.4. Filistinlilerin Orduda İstihdamı: Ulusal Muhafızlar

İlhaktan bir süre önce Ocak 1950'de Ulusal Muhafızlar adında Arap Lejyonu dışında yeni bir ordu kuruldu. Bu ordunun başlıca görevi Batı Şeria sınırlarını İsrail saldırılarından korumaktı. Askerlerin çoğunluğu Filistin'in sınır köylerinden gelen gönüllülerdi. Batı Şeria'nın ilhakı sürecinde bu tarzda bir ordunun kurulmasının altında birden fazla neden yatıyordu.

Bu nedenlerden ilki İsrail saldırılarına karşı Batı Şeria sınırlarını savunmaktı. 1948 – 49 savaşı sırasında Ürdün'e iltica eden binlerce Filistinli savaş sonrasında geride bıraktıkları mal varlıklarını almak, İsraillilerin verdikleri zarar karşılığında onlardan bir şeyler çalmak veya kendilerini topraklarından çıkartan kişilere zarar vermek amacıyla sınırı izinsiz geçiyordu. İsrail Ordu kayıtlarına göre sadece 1952

¹³¹ Mary C. Wilson, **a.g.e.**, s. 199

¹³² Aruri, **a.g.e.**, s.37 - 38

yılı içerisinde İsrail Ürdün sınırından 11.000 sızma vakası gerçekleşmişti¹³³. Sızmalara karşılık İsrail Ordusu da Batı Şeria köylerine karşı kanlı saldırılar düzenliyordu. Bu yüzden sınır köylerinde yaşayan Filistinliler de kendilerini korumak için Ürdün yönetiminden yardım bekliyorlardı.

İkinci neden ise Batı Şeria'nın entegrasyonunu hızlandırmaktır. Vatandaşlık hakkı verilen Filistinlilerin Ürdün ordusundan dışlanması ve savunma haklarının ellerinden alınması Krallığa olan güveni azaltacaktı. Filistinlilerin kendilerini ikinci sınıf vatandaş veya güvenilmeyen topluluk olarak hissetmemesi gerekiyordu. Ürdünlü bazı bürokratlar Filistinlilerin eline silah verilmesinin Krallık için tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünüyordu. Ama diğer taraftan da Haşimi yandaşı Filistinliler iki yakanın kaynaşmasında yeni ordunun çok faydalı olacağına ısrarlıydılar¹³⁴.

Üçüncüsü de Arap devletlerinin muhalif tutumlarını yumuşatmak ve eleştirilerine cevap vermektir. Arap devletleri Ürdün'ün tutumundan rahatsız olduğu açıktı. Filistinlilerle Ürdün'ün arasını açmak için şiddetli bir propaganda sürdürülüyordu. Ürdün'ün Filistinlileri koruyamayacağını iddia ediyor ve Krallığın aslında Filistinlilerden korktuğu tekrarlanıyordu. Ürdün bu eleştirilere karşı en iyi cevabın Ürdün ordusunun kapılarını Filistinli askerlere açmak olduğunun farkındaydı¹³⁵.

Ulusal Muhafızların ilk askerleri sınır köylerinden gelen Filistinlilerdi. Daha sonraları gönüllü askerlik yerini zorunlu hizmete bırakacaktır. Askerler hafif silahlarla donatılmışlardı ve eğitimleri azdı. Filistinliler orduda her zaman düşük rütbelerde görevlendirilirken üst rütbelerde Arap Lejyonundan gelen yerli Ürdünlüler bulunuyordu. Diğer bir değişle eli silah tutan Filistinlilere güven azdı. Muhafızlar İsrail sınırındaki tek saldırı gücüydü. Arap Lejyonu sınırları korumak yerine

¹³³ Avshalom Haviv Rubin, **The Limits of the Land; Israel, Jordan, The United States and The Fate of The West Bank 1949 – 1970**, Chicago – Illinois, The University of Chicago, Haziran 2010, s. 29

¹³⁴ Massad, **a.g.e.**, s. 205

¹³⁵ **Ibid.**,s. 207

Ürdün'den İsrail'e olası sızmaları engellemekle uğraşıyordu. Yani Arap Lejyonu dış görevlerden ziyade iç görevlere yani polis işlerine bakıyordu. 1956 yılında Arap Lejyonuna katılmadan önce Ulusal Muhafızların sayısı 30.000'di¹³⁶. Muhafız birlikleri, İsrail saldırılarını engellemekteki başarısızlığı, ordunun modernleştirilmesi ve İngiliz komutanlarının ayrılması sonrasında yaşanan dönüşüm süreci gibi nedenlerden dolayı Mayıs 1956'da Arap Lejyonuna dâhil edildi. İsrail saldırılarının artması ve FKÖ'nün orduda etkinliğinin artmasına duyulan korku neticesinde Ulusal Muhafızlar 1965'te kaldırıldı¹³⁷.

Ulusal Muhafızlar kaldırıldı ama Filistinlilerin Ürdün ordusu serüveni devam etti. İsrail'in 1966 Samu saldırısı sonrasında da 18 – 40 yaş arası her Ürdün vatandaşının zorunlu askerlik yapması kuralı getirildi. 1970 iç savaşı sonrasında ordunun kapıları Filistinlilere kapanacaktır. Ürdün ordusunda görev aldıkları süre içerisinde Filistinliler üst rütbelere göre düşük rütbelere veya teknik işlerde istihdam edildiler. Krallık kendisine bağlı Doğu yakalı aşiret kökenlilerin kritik yerleri tutmasında özen gösterdi. Belki de bu nedenle iç savaştan Haşimiler güvenle çıkacaktı.

3.5. Kontrollü Entegrasyon

İlhak sonrasında Maver-i Ürdünlü kimliği yerini coğrafi anlamda daha geniş bir alanı ifade eden Filistin ve Maver-i Ürdün değerlerinin birleştirildiği melez bir Ürdünlü kimliğine bıraktı. Bu yeni Ürdünlülüğün inşasında bir Ürdün ailesi (El 'aila el vahid) tek ülke (El beled el vahid) ve bu ailenin babası olarak Kral imajı kullanıldı¹³⁸.

Ürdünlü kimliğinin bir diğer saç ayağını Arap milliyetçiliği oluşturuyordu. Yerel aidiyetler yerine Arap milliyetçiliğine bağlılık ve Ürdün'ün tüm Arapların evi olduğu söylemleri bir yandan Filistinlileri Filistinlilikten koparıp "Araplaştırma"

¹³⁶ Anderson, **a.g.e.**, s.130 - 131

¹³⁷ Lawrence Tal, **Politics, the Military, and National Security in Jordan 1955 – 1967**, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 105

¹³⁸ Al Oudat, **a.y.**, s.73

amacı taşırken diğer taraftan kendileri de ülke dışından gelen Haşimilerin meşruiyetini pekiştirilmek için kullanıldı. Arap milliyetçiliğine yapılan vurgular değişik formlarda kendisini gösterdi; Arap isyanına ve Şerif Hüseyin'in oynadığı role atıflar yapılması, çoğunluğu bedevilerinkiyle benzeşen Arap değerlerinin öne çıkartılması, Ürdün'ün Arap devletleri arasında arabulucu rolünün parlatılması bu vurguların en önemlileri arasındaydı.

Filistin için yapılan fedakârlıkların sıklıkla vurgulanması da bir diğer ögedir. İsrail'e karşı Kudüs'ün savunulması, Hanedanın İslam'ın kutsal mekânları için yaptıklarının öne çıkartılması¹³⁹ resmi söyleminde birçok kere tekrarlanarak Ürdünlülüğü Filistin davasına gönülden destek verilmesiyle ilintilendirilmeye çalışılmaktadır.

Söylemin yanı sıra fiili olarak Filistinlilere vatandaşlık hakları, mecliste yer, orduda istihdam ve yukarıda ayrıntısıyla değindiğimiz bir çok imkan sunulduğuna değinilmişti. Ama dikkat edilmesi gereken nokta ise ülkede gerçekleştirilen tüm bu reformlara rağmen aslında pratikte entegrasyon süreci kontrollü bir şekilde devam ettiriliyordu. Parlamentoda yarı yarıya temsil vardı ama Filistinlilerin nüfusu Maverai-Ürdünlülerden iki kat fazla olduğundan aslında bir Doğu Şerialı'nın oyu iki Batılıya eşitti. Bunun yanı sıra orduda kritik noktalara Maverai-Ürdünlüler getiriliyor, devlet yatırımları ve teşvikler de Maverai-Ürdünlülere tahsis ediliyordu¹⁴⁰.

Filistinlilere Arap devletlerinin bağımsız bir devlet vaadi bulunması, özellikle Batı Şeria'da ulusal mücadelenin devam etmesi, Haşimilere duyulan öfke ve güvensizlik, tarihi eskiye dayanan bir kimliğin varoluşu, Ürdün'ün nispi olarak küçük ve güçsüz bir devlet olması, Filistinlilerin daha eğitimli ve kalabalık nüfusu

¹³⁹Laurie A. Brand, "Palestinians and Jordanians: A Crisis of Identity", **Journal of Palestine Studies**, Vol.24, No. 4 (Summer, 1995), pp. 46 – 61 (Çevrimiçi) www.jstor.org/stable/2537757, 21.06.2012, s. 50 – 51

¹⁴⁰Nevo, "Changing Identities in Jordan", s.190

bulunması, Ürdün kimliğindeki belirsizlikler gibi nedenler Filistinlilerin Ürdün toplumuna entegrasyonunu engelledi¹⁴¹.

3.6. Filistin Kimliğinin Hareketsiz Yılları 1950 - 1964

1948 savaşı sonrasında Filistinli kimliği yok olmanın eşiğindeydi. İsrail'in Filistin'in büyük bölümünü işgali ve Ürdün'ün de Gazze dışında geri kalan toprakları ilhakı Filistinlileri ayrı bir ulus yaratmak için gereken toprak, ekonomi ve toplumdan yoksun bırakmıştı. Savaş öncesinde Filistin ulusal hareketini yönlendiren geleneksel elit mülklerini kaybetmenin sonucunda etkisizleşti. Yeni yeni yeşermeye başlayan orta sınıf ise savruldukları coğrafyalarda ellerindeki sermayelerini veya eğitimlerini kullanarak hayatta kalma mücadelesi verdiklerinden geleneksel elitlerden boşalan yerleri dolduramadılar. Yurtlarından kopan Filistinlilerin çoğunluğunun köylü veya işçi oluşu önderlik boşluğuyla birleşince Filistin milliyetçiliği gelişip serpilemedi. Bir sonraki nesle kadar yani orta ve alt sınıf diasporada yaşayan ailelerden gelen eğitilmiş Filistinli gençlerin kuracağı örgütlere kadar Filistin kimliği hareketsizliğini koruyacaktı¹⁴².

Yine bu yıllarda Filistinliler kendilerini Ürdün'ün asıl sahipleri gibi hissetmiyorlardı. Mülteciler de eski evlerine dönecekleri günün hayalini kuruyorlardı. Ürdün yönetiminin siyaseti ve basını kısıtlayıcı politikalarından olumsuz etkilenseler de bu rahatsızlık Doğu yakasından ayrılık taleplerine dönüşmedi¹⁴³.

Filistinlilerin genel durumundan ötürü 50'lerde yükselişe geçen Arap milliyetçisi hareketlerin önderliğinde Filistinlilerden ziyade yerli Ürdünlü okumuş elitler yer aldılar. Ulusal Sosyalist partilerin -Ürdün Komünist Partisi, Ürdün Baası, Ulusal Sosyalist Parti vb.- Filistin davasını savunması Filistinlilerin bu partileri

¹⁴¹ Nur Köprülü, "Arabizmden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün'de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(eme)me Çabaları", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No.41, Ekim 2009, s.2

¹⁴² Erhan Keleşoğlu, "Bir Hayal Ülke: Filistin", *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Haz. Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, s. 123 – 125

¹⁴³ Robins, *a.g.e.*, s. 12

desteklemesinin başlıca nedeniydi. 1956 – 57 yıllarında başbakanlık yapan Ulusal Sosyalist Parti Genel Sekreteri Süleyman el-Nabulsi, Filistin davasına verdiği destekten ötürü yerli Ürdünlü olmasına rağmen Filistinlilerden en çok destek alan ve onlar tarafından en fazla sevilen lider oldu. İşte bu durumdan ötürü, bu yıllarda Filistinliler monarşinin yanlış politikalarına ve ilhakın getirdiği sıkıntılara doğrudan karşı çıkmak yerine yerli Ürdünlülerin liderliğini üstlendiği Haşimi muhalifi sosyalist partilere katıldılar ve bu partileri desteklediler.

Filistinlilerin Ürdün yönetimi altında yaşadıkları başlıca sıkıntılar şunlardı;

- i. Ürdün'ün İsrail saldırılarını önleyememesi ve Filistinlilerin kendilerini savunmalarının engellenmesi huzursuzluğun önemli nedenlerindendi. Ulusal Muhafızlar hafif silahlarla donatıldığından sınırlarda etkisiz kalıyordu. Filistinlilerin daha fazla silah talebi ise Amman yönetiminin Filistinlilere duyulan şüphe ağlarına takılıyordu. Üstüne üstlük Arap Lejyonunun İsrail saldırılarını karşılamak yerine İsrail'e yönelik sızmaları engellemeye çalışması Haşimi rejimine olan güvensizliği arttırdı¹⁴⁴.
- ii. Kudüs ve Batı Şeria'nın siyasi ve ekonomik öneminin göz ardı edilmesi. İlhak sonrasında devletin ağırlık merkezi Amman ve Doğu Şeria oldu. Kudüs'ün politika ve ekonomideki belirleyiciliği elinden alındı ve bölgedeki kamu kuruluşları Amman'da bulunan bakanlıklara bağlandı. Kudüs altyapı ve endüstri gibi alanlarda büyük yatırımlardan mahrum bırakıldı. Kudüs'e yapılması düşünülen havaalanı ve üniversite projeleri reddedildi. Kudüs'ü etkisiz kılmak için Batı Şeria'da Nablus öne çıkarılıyordu¹⁴⁵. Ürdün yönetimi için Kudüs'ün siyasi ve ekonomik değerinden çok dini ve turistik özelliğiyle önemliydi. Kudüs'ün yanı sıra Batı Şeria'nın tamamı ekonomik olarak göz ardı ediyordu. Devlet ihalelerinin çoğunu Doğu Şerialılar alırken Batı Şerialı girişimciler ise geri kalan az sayıdaki ihale için Krallığa

¹⁴⁴ **Ibid.**, s. 130 - 131

¹⁴⁵ Robins, **a.g.e.**, s. 87

bağılıklarını ispatlamak zorunda bırakılıyordu. Devlet yatırımlarından aslan payını yine Doğu'daki şehirler almaktaydı. Hatta mültecilerin durumunu düzeltmek için verilen dış borçlar bile zaman zaman Doğu Şeria'nın yollarını yapmakta kullanıldı¹⁴⁶. Batı Şeria'daki şirket ve endüstriler sayı ve gelirleri sabit kalırken Doğu'dakilerin artmaktaydı. 1948'de görünür hiçbir endüstriyel bölgesi olmayan Doğu Yakası geçirdiği değişimle birlikte 1965'te ülkenin toplam endüstriyel üretiminin yüzde 75'ini barındırıyordu¹⁴⁷. 1950 ile 1967 yılları arasında, ülke nüfusun hemen hemen yarısının yaşadığı Batı Şeria'da ise endüstriye yapılan kamu yatırımı tüm kamu yatırımlarının %3,2'siydi. Tarım alanında ki yatırım fonlarının büyük bölümü yine Doğu Yakasındaki çiftçilere aktarılırken Batı Şerialılar dışlandılar. 1967 öncesindeki yıllarda Batı Şeria'daki kişi başı gelir Doğu'nun yüzde 75'i civarına gerilemişti. Filistinliler Temsilciler meclisine gönderdikleri vekiller aracılığıyla haklarını almaya çalıştılsa da vekillerin girişimleri sonuçsuz kaldı¹⁴⁸. Görünürde resmi bir politika olmamasına rağmen Krallık doğunun gelişmesini batıdan daha fazla destekliyor gibiydi.

4. ÜRDÜN KİMLİĞİNE YENİ BİR RAKİP: FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ

50'ler boyunca ve 60'ların ilk yarısına kadar Arap dünyası kendi içinde iki kutba bölündü. Bir tarafta Nasır liderliğindeki Mısır ve Suriye diğer tarafta ise monarşi yönetimleri Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün (1958 darbesinden sonra Irak devrimci devletlerin safına geçecekti.) bulunuyordu. Soğuk savaşın en önemli günlerinin yaşandığı yıllarda Arap ülkeleri de kendi "soğuk savaşlarını" yaşamaktaydı. 1964 yılına gelindiğinde kutuplaşma yerini düşman İsrail'in yıkılması

¹⁴⁶ Mary C. Wilson, **a.g.e.**, s. 193

¹⁴⁷ Robins, **a.g.e.**, s.87

¹⁴⁸ Anderson, **a.g.e.**, s. 131

ve işgal altındaki Arap Filistin'in kurtarılması merkezinde ortak hareket etmeye bırakacaktı. Arap dünyasındaki bu değişimin sebepleri şunlardır;

1. Birleşik Arap Cumhuriyeti resmi olarak 1963'te son bulması Nasır'ın Arap dünyasındaki prestijini sarsmıştı.
2. 1962 yılında Yemen'de Kraliyet ile Cumhuriyetçiler arasında patlak veren savaşta Mısır cumhuriyetçileri ve Suudiler Yemen monarşisini destekliyordu. Mısır askerlerinin aktif olarak katıldığı savaşta Nasır arzuladığı zaferi bulamadı. Savaşın uzaması ve 1965 yılında sayısı 75000'i bulan Mısır askeri varlığı¹⁴⁹ Nasır'ı zor durumda bırakmaktaydı. Nasır en kısa sürede Suudilerle anlaşıp saplandığı Yemen bataklığından başı dik kurtulmak istiyordu.
3. İsrail ile komşu Arap ülkeleri arasında 50'lerden beri sürmekte olan bir "su savaşı" vardı. Özellikle Suriye ile İsrail bir birlerinin kanal projelerine saldırılar düzenliyorlardı. Zamanla bu saldırılara Filistinli gerillaların sabotaj saldırıları da eklendi¹⁵⁰. Zirveye yol açacak asıl konu ise İsrail'in Ürdün nehrinden ülkenin en güneyinde yer alan Negev Çölüne tatlı su taşımak istemesiydi¹⁵¹. 1961'de başlayan proje 1964 sonlarında tamamlanarak güneydeki ülke topraklarına yüzde 80'i sulama ve geri kalanı içme suyu olan 2 milyon kübik metre su pompalanacaktı¹⁵². Suyun gelmesiyle yeni kitlesel Yahudi göçlerinin başlayacağı açıktı. Araplar Negev çölünün yerleşime açılmasıyla burasının kendilerine karşı savaştıkları milyonlarca Yahudi'ye yurt olmasından korkuyorlardı. Ürdün'de, proje yüzünden ülkenin ekilebilir alanlarının zarar göreceğinden endişeliydi. Ürdün Tarım Bakanlığı'na göre sebze

¹⁴⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.176 -179

¹⁵⁰ Kliot, **a.g.e.**, s.208

¹⁵¹ 1955 tarihli Johnson Planında bu suyun yüzde 40'ı İsrail'e ve yüzde 60'ı da Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında pay ediliyordu. Plan, Arapların İsrail'i tanımasına yol açacağından ve İsrail ekonomisini güçlendireceğinden ötürü Arap devletleri tarafından reddedildi. (Samir A. Mutawi, **Jordan in the 1967 War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s.50)

¹⁵² Simon Dunstan, **The Six Day War 1967; Jordan and Syria**, Oxford, Osprey Publishing, 2009 s. 8 - 9

üretimnin yüzde 50'ye yakını projeden ötürü kaybedilecekti¹⁵³. Sulama projesi Filistin sorununun bir parçası olarak algılandı. Ve Nasır Muhafazakâr veya ileri ayrımı yapmadan alınacak tedbirleri görüşmek için Aralık 1963'te Arap zirvesi toplanması için çağrıda bulundu. İsrail'in planlarına karşılık Araplarında kendi planlarını yapmaları gerekiyordu.

Sonuçta, Mısır, Ürdün dâhil olmak üzere Arap monarşilerine yönelik karşı propagandasında yumuşamaya başladı. Nasır'ın girişimleriyle ilk ikisi Ocak 1964'de Kahire'de ve Eylül 1964'de İskenderiye'de ve sonuncusu Eylül 1965 tarihinde Kazablanka'da olmak üzere üç Arap zirvesi toplandı. Zirvelerden Birleşik Arap Komutanlığı (BAK), Ürdün Nehri Suları Yönetimi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması kararları çıktı. Bu örgütlerden özellikle FKÖ Ürdün'ün Batı Şeria ile ilişkisini ilerleyen yıllarda kökten sarsacaktır.¹⁵⁴

4.1. FKÖ'nün Kuruluşu

Nasır'ın bir Filistin varlığı kurulmasını ilk defa önermesi 1959'da gerçekleşti. Bu yılda Irak'ın da Nasır'a katılması ile Filistin'in özgürlüğü yolunda çalışacak bir örgüt kurulması propagandasına başlandı. Yoğun propagandalara rağmen Filistinliler Ürdün'ün onlara sunduğu nispi güvenlik ve imkânlardan vazgeçmek istemediler¹⁵⁵.

FKÖ'nün 1964 yılında kurulma nedenlerinin başında Nasır'ın Filistin üzerinden Arap milliyetçi siyaseti uygulama isteği yer alıyordu. Bunun yanı sıra Arap devletleri Filistinlilerin kendi ülkeleri için mücadele etmesinden taraftı. Filistin Kurtuluş Ordusu'nun kurulması ve yaklaşmakta olan savaşta Arap orduları ile birlikte İsrail'e saldırması Filistin için başlatılan bir savaşta Filistinlilerin yer almamasının yaratacağı olumsuz görüntüyü engelleyecekti. Filistin ordusu Arap devletlerinin kontrolü altında olmalıydı. Kendi başına buyruk kontrolsüz hareket

¹⁵³ Mutawi, **a.g.e.**, s.50 - 51

¹⁵⁴ Robins, **a.g.e.**, s. 117 - 118

¹⁵⁵ Nevo, "Changing Identities in Jordan", s.192

eden gerilla toplulukları Arap devletlerinin İsrail siyasetini olumsuz etkileyebilirdi. FKÖ'nün kurulması bu eksikleri giderecekti¹⁵⁶.

Krallık ilhaktan bu yana kendisini Filistinlilerin tek temsilcisi olarak görüyor ve Filistinli örgütleri engellemeye çalışıyordu. Batı Şeria'yı ilhak eden ve Ürdün'ün doğusunda on binlerce Filistinlinin yaşadığı mülteci kamplarına sahip bir ülkenin Filistinlilerin kurduğu teşkilatlardan korkması doğaldı. FKÖ kuruluşunu takiben, Ürdün'ün egemenlik haklarına saygılı olduğunu ve Filistin'i ilgilendiren konularda Ürdün ile işbirliği içinde bulunacağını açıkladı. Ürdün ise FKÖ'yü sadece zararsız ve kullanılabilir bir örgüt olarak görüyordu. Ama ne var ki İsrail karşısında Arap devletlerinin yenilmesi zamanla FKÖ'yü Filistinliler gözünde tek kurtarıcı yapacaktı¹⁵⁷.

FKÖ'nün ilk kongresi 28-02 Haziran 1964 tarihleri arasında Ürdün kontrolündeki Kudüs'te gerçekleştirildi. 242'si Ürdün'de oturanlardan olmak üzere konferansa 388 Filistinli temsilci katıldı. Konferansta alınan kararlar şunlardır; Arap Ligi Konseyinde Filistinlilerin eski temsilcisi Ahmet el Şukayri'nin FKÖ'nün başkanı seçilmesi, FKÖ'nün başta Ürdün'ün elinde bulunan Batı Şeria olmak üzere bütün Arap devletlerinin toprak bütünlüğüne saygılı olması ve bu ülkelerin iç işlerine karışmaması, son olarak; FKÖ'nün kendi bayrak ve milli marşa sahip olması ve isterse BM, bazı Doğu Bloğu ve Arap ülkelerinde temsilcilikler açabilmesiydi.¹⁵⁸

FKÖ'nün hiçbir Arap ülkesinin iç işlerine karışmama yönündeki taahhüdü kendisine ait simge ve temsilciliklere sahip olma kararı ile çakışmaktaydı. Bunun yanı sıra ileriki yıllarda Ürdün'de çalışan Filistinlilerin maaşlarından FKÖ'ye para ayrılmasının ve Filistinlilerin FKÖ birliklerinde görev alması gibi talepler, örgütün Arap devletlerinin ve özellikle Ürdün'ün iç işlerine müdahalesini açıkça göstermektedir.

¹⁵⁶ Majali, **a.g.e.**, s.25

¹⁵⁷ Tal, **a.g.e.**, s. 98 – 100

¹⁵⁸ **Ibid.**, s.100 - 101

Kudüs kongresinde alınan kararlar yaz sonunda Eylül’de İskenderiye’de toplanan ikinci Arap zirvesinde kabul edildi. Zirvede Arap liderleri FKÖ’nün kuruluşunu ve Ahmet el – Şukayri’nin başkanlığını oy birliği ile onayladılar. Zirvede FKÖ’nün Gazze ve Ürdün’de askeri eğitim kampı açabileceği, FKÖ’nün kısa zaman içinde Ürdün devletinde memur olan Filistinlilerden vergi alabileceği yönünde kararlar alındı. FKÖ’ye göz yummanın Ürdün’e getirisi ise Arap devletleriyle ilişkilerini ilerletme fırsatının yanında Arap milliyetçiliğinden gözleri dönmüş Ürdünlülerin monarşiye karşı kızgınlıklarını yatıştırmak oldu¹⁵⁹.

İskenderiye konferansında alınan Filistin Kurtuluş Ordusu kurulma kararını Ürdün, toprakları içinde ayrı bir Filistin askeri gücünün olamayacağını ifade ederek reddetti. Filistinlilerden vergi almak da FKÖ için zor görünüyordu. Her ne kadar Şukayri Kralı Nasır’a şikayet ettiyse de Nasır Hüseyin’le ilişkisini bozmak istemediğinden baskı yapmadı¹⁶⁰.

Önceki zirvelerin tersine Fas Kazablanka’da düzenlenen Arap zirvesinde FKÖ ile Ürdün arasındaki çatışma iyice belirginleşti. Zirvede Kral Hüseyin, el – Şukayri’nin Ürdünlü Filistinlilerin Filistin Ordusunda görev yapması yönündeki teklifine açıkça karşı çıktı. Kral, Ürdün ordusunun yüzde 60’ının Filistinlilerden olduğunu ifade ederek bağımsız Filistin’in kurulması için Filistinlilerin Ürdün ordusunda görev yapması gerekliliğini belirtti. Kral Hüseyin Filistin mücadelesinde Ürdün’ün önemli rolünü hatırlatarak FKÖ’yü Ürdün karşıtı hareketlerinden dolayı uyardı. Arap devletleri ise Ürdün’ün konuyu Filistinlilerle müzakere etmeye devamını tavsiye etmekle yetindiler¹⁶¹. Ürdün ile FKÖ arasında yaşanan gerilim Kral Hüseyin’i Vasfi et - Tel’in politikalarını desteklemeye sevk etti. Ekonomik gücün artması ve Nasır’la ilişkilerin gelişmesi Ürdün’e FKÖ’ye karşı harekete geçme fırsatı verdi. Filistinli eylemcilere yönelik tutuklamalar arttı. El Fetih’in mühimmat yolları Muhaberat tarafından kesildi ve örgüt hücrelerine baskınlar düzenlendi.

¹⁵⁹ **Ibid.**, s. 103

¹⁶⁰ Rubin, **a.g.e.**, s. 193 - 194

¹⁶¹ Tal, **a.g.e.**, s.106

Taraflar arasındaki gerilimi sonlandırmak için Arap Ligi aracı rolü üstlendi. Kahire anlaşmasının FKÖ ve Ürdün'ü ilgilendiren kısımları ileriki bir tarihe ertelendi. Arap Ligi'nin arabuluculuk girişimleri gerilimi sonlandırmada yeterli olmadı. Karşılıklı suçlayıcı açıklamaların ardından 14 Haziran 1966'da Kral FKÖ'nün Ürdün ofisini kapattırdı. Birçok FKÖ eylemcisi tutuklandı ve örgüt ile ilişkiler sonlandırıldı. FKÖ 1967 savaşı sonrasına kadar Ürdün'de faaliyet gösteremedi¹⁶².

4.3. FKÖ'nün Kuruluşunun Etkileri

FKÖ kuruluşunun ilk yıllarında Mısır'ın güdümünde siyaset oluşturdu. El Şukayri başkanlığındaki FKÖ Nasır'ın radikal devrimci görüşlerini savunurken kendisine başlıca rakibi olarak Kral Hüseyin'i görüyordu¹⁶³. El Şukayri Filistin'in tek temsilcisinin FKÖ olması gerektiğine ve Filistin'in kurtuluşunun Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin yaptığı gibi uzun süreli devrimci bir savaşla kazanılacağına inanıyordu. El Şukayri kendine yakın isimleri FKÖ'nün yönetimine getirdi. Ve körfez ülkelerinden FKÖ için yardım aldı. Ama ne var ki el Şukayri ne bir savaşçı ne de bir siyasetçiydi. Sadece Arap yönetimlerinde çalışmış bir avukattı. Bunun yanı sıra Nasır sempatisini ve devrimci fikirlere açık bazı Filistinli liderler el – Şukayri'ye destek verirken diğerleri Haşimilere desteklerini sürdürdüler¹⁶⁴.

Kral ve birçok Ürdünlü yönetici FKÖ'yü kullanılabilir bir araç olarak görürken aralarında Vasfi et Tel'in olduğu bir grup Ürdünlü siyasetçi Filistinliler için yeni bir alternatif doğuracağından dolayı kuruluşu bir tehlike olarak görüyordu. FKÖ 1967 sonrasına kadar Ürdün için ciddi bir tehlike oluşturmazken bile et Tel FKÖ'nün kabulünün Ürdün'ün Filistinlileri temsilinde sorun çıkartacağını savunmaktaydı. et Tel'in öngörüsüne göre FKÖ hiçbir zaman İsrail'le boy ölçüşecek kadar güçlenemeyecek ve İsrail'in yararına bir barışa imza atacaktı. Aslında FKÖ

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Robins, a.g.e.,s. 118

¹⁶⁴ Tal, a.g.e., s.100 - 101

kurulmadan bir yıl önce et Tel Filistin'i kurtaracak tek gücün Ürdün olduğu görüşünü hazırladığı Resmi Rapor'unda net bir şekilde ortaya koymuştu¹⁶⁵.

Şubat 1965'te Vasfî et Tel başbakanlığa atandı. Şubat'ın sonunda el Şukayri et Tel'den Batı Şeria sınırındaki Filistin köylerine silah ve mühimmat yardımı yapılmasını ve Filistin Halk Direniş birliklerinin Ürdün'de eğitilmesini talep etti. Bununla birlikte, el – Şukayri, Filistinli memurların maaşlarının yüzde 5'ini FKÖ'ye vermesi ve Amman'da bir FKÖ ofisi açılmasını istedi. Taleplerin karşılanması Ürdün'ün kendi eliyle bir rakip yaratması anlamına geliyordu. Hükümet el Şukayri'nin taleplerini geri çevirdi ve et – Tel Filistinlileri işgal topraklarını kurtarmak istiyorlarsa Ürdün ordusuna katılmaları gerektiğini bildirdi. Kahire'den yayın yapan FKÖ'nün "Filistin'in Sesi" radyosu Ürdün'ü FKÖ'nün altını oymakla suçladı¹⁶⁶. Gerilimin yükseldiği sıralarda Hüseyin 1965 yılı itibari ile asker sayısı 30.000'e ulaşmış Ulusal Muhafızların FKÖ'nün kontrolüne geçmesinden endişeleniyordu. 1951 yılında Glubb'un sınırda güvenliği sağlamak için kurduğu Ulusal Muhafız Birlikleri 1965'te dağıtılarak düzenli orduya bağlandı¹⁶⁷. Böylelikle FKÖ'nün silahlı bir güce ulaşmasının önü kapatılıyordu.

FKÖ'nün kurulması üç açıdan Ürdün'ü etkilemiştir. İlk olarak FKÖ ile Filistin kimliğinin oluşması hızlandı ve bu yeni kimlik sınır aşırı Arap ve İslam kimliklerinin yerini doldurmaya başladı. Filistin kimliği diğer taraftan da şehir, köy ve aşiret gibi yerel bağlılıkların da Filistinli üst kimliği altına aldı. İkinci olarak, FKÖ'nün Filistinlilerin bağımsızlık için çabalaması Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin Ürdün yönetimini yabancı bir güç olarak görmesine ve Ürdünlülük bilincine karşı bir direnç oluşmasına sebep oldu. Üçüncü olarak ise, FKÖ'nün fiziksel görünürlük kazanması 1967 sonrası yükselişe geçen Filistin hareketine kullanabilecekleri tanınırlığı olan bir kurumda yer alma imkânı sağladı. Radikallerin

¹⁶⁵ **Ibid.**, s.101 - 102

¹⁶⁶ Sicker, **a.g.e.**, s.114 -115

¹⁶⁷ Uriel Dann, **King Hussein and the Challenge of Arab Radicalism: Jordan, 1955-1967**, New York and Tel Aviv, Oxford University Press in Cooperation with the Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies in Tel Aviv University, 1989, s. 146

Ürdün monarşisine yönelik faaliyetleri ile FKÖ Ürdün için bir nevi Truva atı rolü oynadı¹⁶⁸.

5. 1967 SAVAŞI

5.1. Gerilla Operasyonları

Filistinlilerin İsrail'e yönelik gerilla saldırıları başlatması 1948 – 49 savaşı sonrasına rastlar. Fedailer (Fedaiin) adını alan gerillalar ilk saldırılarını Mısır kontrolündeki Gazze'den gerçekleştirdiler. 1950'lerin ilk yıllarında devam eden Fedai saldırılarının bir numaralı destekçisi Mısır ve elbette ki Nasır'dı. 1956'da patlak veren Süveyş krizinde İsrail'in Mısır'ı yenmesi sonucunda Mısır fedailere desteğini kesmek zorunda kaldı. Nasır'ın isteği üzerine diğer Arap devletleri de Fedai operasyonlarını engellediler.¹⁶⁹.

Ama Fedai ruhu sonradan değişik isimler altında kurulan Filistinli örgütlerde devam etti. Bu örgütlerin en etkiliisi 1959 yılında Kuveyt'te Yaser Arafat adlı Filistinli genç bir mühendis ve arkadaşlarının kurduğu el Fetih'dir. Örgütün tam ismi (Hareket et Tahrir el Vatani el Filistini) Filistin Kurtuluş Hareketi'dir ve el Fetih kısaltması ismin tersten okunmasıyla elde edilmektedir. El Fetih'in dünya görüşü Marksizm, devrimcilik, ilericilik ve ulusalcılığın bir senteziydi ve temel amacı silahlı mücadele yoluyla Filistin'i işgalden kurtarmaktı. Cezayir, Vietnam ve Kongo'daki bağımsızlık hareketlerinden esinlenen örgüt, öncü gerilla savaşı stratejisiyle İsrail'e karşı tüm Arapları içine alan toplu savaşı başlatmayı hedefliyordu. Savaşçılara göre ancak Arapların birliği ile İsrail haritadan silinebilirdi¹⁷⁰. Kısa sürede güçlenen yapı Filistin'in bir numaralı direniş hareketi haline geldi. FKÖ'nün silahlı gücünün bulunmaması birçok Filistinli gencin el

¹⁶⁸ Robins, **a.g.e.**, s.118 - 119

¹⁶⁹ Sicker, **a.g.e.**, s. 110 - 111

¹⁷⁰ **Ibid.**, s.116

Fetih'e katılmasının yolunu açtı. Militanlar, Ocak 1965'ten itibaren İsrail'e saldırılar düzenlemeye başladılar¹⁷¹.

El Fetih'in en büyük destekçisi eğitim kamplarına ev sahipliği yapan Suriye yönetimiydi. Suriye ve Mısır devletleri olası karşı saldırılarından çekindiklerinden gerillaların ülkeleri üzerinden İsrail'e sızmalarını önlüyordu. Bu yüzden militanlar nispeten daha rahat hareket alanı buldukları Ürdün, Batı Şeria ve Lübnan üzerinden İsrail'e terörist saldırılar gerçekleştirdiler. Her ne kadar Ürdün yönetimi ve Arap Lejyonu sızıntıları önlemeye çalıştıysa da pek başarılı olamadılar. 1965 yılında 31 Fetih saldırısının 27'sinin Ürdün üzerinden düzenlendi¹⁷².

İsrail'de 1950'lerin ortalarından itibaren başlayan gerilla aktivitelerine sert karşı saldırılarda bulunuyordu. Bu karşı saldırıların en kanlılarından birisi Ekim 1953'de gerçekleşen Kibya saldırısıydı. 13 Ekim'de 3 İsrailli'nin bombalı bir saldırısı sonucu ölmesi üzerine İsrail Ordusu sınırı geçerek Batı Şeria kasabası Kibya'ya saldırdı. Gün sonunda 39 ev yıkıldı ve 50'den fazla Filistinli öldürüldü¹⁷³. Ama Ürdün iç ve dış politikasını derinden etkileyecek İsrail saldırısı 1966'da Batı Şeria kasabası Samu'da yaşanacaktı.

Ürdün için 1967 savaşı İsrail'in 13 Kasım 1966'da Batı Şeria kenti Samu'ya saldırısı ile başladı. Gerilla saldırılarını sebep gösteren İsrail Süveyş savaşı sonrasındaki en büyük askeri operasyonunu bu kente gerçekleştirdi. Kent, el Fetih militanlarının Ürdün üzerinden düzenledikleri saldırılarda merkezdi. Uçakların ve zırhlı birliklerin katıldığı saldırıda, İsrail ordu birlikleri 30 sivil öldürdü ve aralarında evlerin, okul, hastane ve camiinin de bulunduğu 125'ten fazla binayı sistematik bir şekilde yok etti. Ürdün ordusunun kente intikaliyle yaşanan çatışmada ise 15 Ürdün askeri öldü¹⁷⁴.

¹⁷¹ Braizat, **a.g.e.**, s.128

¹⁷² Dunstan, **a.g.e.**,s.77

¹⁷³ Robert B. Satloff, **From Abdullah to Hussein Jordan in Transition**, New York, Oxford University Press, 1994, s.82 - 85

¹⁷⁴ Tal, **a.g.e.**, s.109

Samu saldırısı Ürdün'ün Batı Şeria politikasına çok olumsuz yansıdı. Saldırı Ürdün ordusunun İsrail karşısında güçsüzlüğünü gözler önüne serdi. İlerleyen günlerde Batı Şerialı Filistinliler Ürdün'ün kendilerini koruyamadığı ve kendilerini korumak için gerekli malzemeye ulaşmalarını engellediğini iddia ederek büyük çaplı gösterilere giriştiler. Olaylar, bir yıl öncesinde Mısır, Suriye ve Irak arasında kurulması planlanan birliğe Ürdün'ün de katılmasını isteyen gösterilerden daha şiddetliydi. Filistinliler halkın silahlandırılmasını ve kendilerini korumakta yetersiz kalan Kralın yerini FKÖ'nün almasını istiyordu¹⁷⁵. Hatta gerilimin arttığı bu ortamda Batı Şeria'nın ileri gelenleri bağımsız Filistin devleti kurmaya karar verdiler. Mısır ve Suriye'nin bağımsızlık ilanını kabul edeceğine inanıyorlardı. Karar üzerine Başbakan et Tel parlamentoyu dağıtarak sıkıyönetim ilan etti¹⁷⁶. Göstericiler Ürdün ordusunun müdahalesi ile şiddetle bastırıldı. Güvenlik güçleriyle göstericiler arasında yaşanan çatışmalarda birçok gösterici can verdi.

Gösterileri, FKÖ ve radikal Arap ülkelerinin Ürdün yönetimini yozlaşmayla ve ordusunu acizlikle suçlayıcı açıklamaları izledi. Hatta FKÖ Başkanı Ahmed el Şukayri, bir Filistin cumhuriyetinin ve bu devlete bağlı bir ordunun kurulması yönünde çağrıda bulundu. Ona göre Batı Şeria ancak Filistinlilerden oluşacak bu ordu sayesinde korunabilirdi. Diğer taraftan Kahire ve Şam'ın propaganda silahları namlularını Kral Hüseyin'e çevirmişti. Onun çürümekte olan krallığı İsrail'in en basit saldırılarına bile dayanamıyordu. Başbakan Vasfi el Tel ise basit bir İngiliz piyonundan başka bir şey değildi. Ürdün'ün çok sayıdaki SSCB silahları yerine ABD'nin bahsettiği az sayıda silahı tercih etmesi Arap Lejyonunun zayıflamasının başlıca nedeniydi¹⁷⁷.

1964'te FKÖ'nün ve BAK'ın kurulmasında yer alan Hüseyin hala Arap dünyasının sevilmeyen kralıydı. Kahire ve Şam'ın amansız propagandasına Hüseyin BAK'ı yetersizlikle suçlayarak cevap verdi. Komutanlık İsrail'in Samu saldırısında harekete geçmekte geç kalmıştı. Hüseyin'in tersine baştan beri Nasır'a yakınlaşmaya

¹⁷⁵ Robins, **a.g.e.**, s. 121 - 122

¹⁷⁶ Mutawi, **a.g.e.**, s.81

¹⁷⁷ Tal, **a.g.e.**, s. 110

karşı olan Başbakan et Tel Komutanlığın kağıt üzerinden öteye geçmediğini ve savunmadaki asıl zayıflığın Mısır ve Şam'da olduğunu tekrarladı¹⁷⁸. Arap devletlerine bu şekilde karşılık veren yönetim ülkedeki Filistinlileri de tatmin etmek için yeni askerlik yasası çıkardı. Bu yasaya göre 18 – 40 yaş arası sağlıklı her Ürdün vatandaşı 90 günlük zorunlu askeri eğitime tabi tutulacaktı. Diğer taraftan İsrail üzerinde baskı kurmak için Kral ABD ile görüşmelere başlandı. İsrail destekçisi ABD yönetimi için bile İsrail'in bu saldırısı zekice olmayan bir hareketti. BM Güvenlik konseyinde İsrail'i kınayan karara ABD'de onay verdi ve Başkan Johnson Kral Hüseyin'e güvenlik konusunda kişisel teminat verdi. Bu sözü desteklemek için de Aralık 1966'da ABD yönetimi Ürdün'e 4.7 milyon dolarlık askeri yardımda bulundu¹⁷⁹.

Sonuç olarak Samu saldırısı Kral Hüseyin'in İsrail'e bakışını netleştirdi. 1963'ten beri düşük düzeyde devam eden İsrail – Ürdün görüşmelerinin boşuna olduğu fikri Kralın zihnine yerleşti. İsrail için Araplar bir bütündü ve açıklı ki İsrail'in gözünde Kral'ın bir önemi yoktu. Hüseyin ABD'nin kendisine verdiği desteği de sorgulamaya başladı. Amerikalılar her ne kadar sözlü güvence verse de Ürdün'ün bütünlüğünü korumak için askeri bir müdahaleye girişmeyecekleri açıklı¹⁸⁰. Daha ötesinde 1948 savaşı ve Süveyş Krizi tekrardan gözden geçirildiğinde İsrail'in yayılmacı bir devlet olduğu ortadaydı. İsrail eninde sonunda kendi ulusal güvenliği için Batı Şeria'yı işgalle girişecekti. Arap devletleri her ne kadar Krallığın karşısında olsalar bile İsrail kadar tehlikeli değildiler. Ve Arap devletlerinin safında bulunmamak Ürdün'de bir Filistinli ayaklanmasına yol açardı. Tüm bu düşünceler Ürdün'ün Arap saflarında 1967 savaşına katılmasını önünü açacaktı¹⁸¹.

¹⁷⁸ Rubin, **a.g.e.**, s.253

¹⁷⁹ Joyce, **a.g.e.**, s.28

¹⁸⁰ Clea Lutz Bunch, "Strike at Samu: Jordan, Israel, the United States and the Origins of the Six Day War", **Diplomatic History**, Vol.32, No.1, January 2008, s. 62

¹⁸¹ Robins, **a.g.e.**, s. 121 - 122

5.3. Ürdün'ün Savaşa Katılma Nedenleri

Aslında Kral Hüseyin'in Haziran 1967'de İsrail ile bir savaşa girmek gibi bir arzusu yoktu. Ama ülkenin iç şartları ve bölgesel gelişmeler Kral'ı 30 Mayıs 1967'de Kahire'yi ziyaret ederek Nasır ile Karşılıklı Savunma Anlaşması imzalamaya itti. Ürdün'ü savaşa sürükleyen nedenleri üç başlık altında toplayabiliriz;

1 - İsrail'in ulusal güvenliğini sağlamak için Batı Şeria'yı eninde sonunda işgal edeceği düşüncesi. İsrail, Ürdün'ü diğer nispeten güçlü Arap devletleri ile arasında bir tampon ülke olarak görüyordu. Ürdün'ün Mısır, Suriye ve Irak gibi radikal Arap devletlerine yakınlaşması ve Birleşik Arap Komutanlığında yer alması radikal Arap devletlerini İsrail'in doğu sınırlarına yaklaştırıyordu. Bu yüzden İsrail'in bu tehlikeyi Ürdün nehrinin kıyılarında karşılaması 1948 sonrası İsrail topraklarında karşılamasından daha uygun görünmekteydi. Bunun yanı sıra, Batı Şeria ile Akdeniz arasında sadece 10 kilometrelik bir koridor bulunmaktaydı. Arap birliklerinin bu koridoru tutması durumunda İsrail kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünebilirdi. Son olarak, Batı Şeria üzerinden İsrail topraklarına Filistinli gerilla saldırıları gün geçtikçe artıyordu. Gerilla saldırılarını İsrail topraklarının dışında Batı Şeria'da karşılamak ve gerillalara insan ve lojistik destek sağlayan Batı Şeria'yı kontrol altında tutmak İsrail'in öncelikli güvenlik hedeflerindendi¹⁸².

Ürdün, İsrail'in güvenlik endişelerinin farkındaydı ve bu yüzden İsrail ile alttan alta görüşmeler yapıyordu. Ne var ki, İsrail ile sürdürülen düşük düzeyli görüşmelerden bir yarar sağlanamayacağı Samu saldırısı ile ortaya çıktı. Saldırı Ürdün yönetiminde İsrail'in Arap devletleri arasında ayırım yapmadığı ve güçlü ordusu ile istediği zaman istediği yere saldıracağı yönünde bir imaj oluşturdu. İsrail ile Araplar arasında çıkan bir sorunda İsrail'in arkasında duran Batı devletlerinin Ürdün'ü korumayacağı açıktı. Bu yüzden Ürdün'ün topraklarını korumak için diğer Arap devletlerine ve Nasır'a ihtiyacı vardı. En kötü senaryoda bile İsrail ne kadar güçlü olursa olsun diğer Arap orduları sayesinde külliyen yenilgi uzak görünüyordu.

¹⁸² Rubin, **a.g.e.**, s.248 - 250

Daha ötesinde, 1956'da olduğu gibi büyük devletler araya girerek savaşın zararlarını en aza indirebilir hatta tersine çevirebilirdi¹⁸³.

2- Kral Hüseyin, Ürdün'ün iç güvenliğini sağlayabilmek için milliyetçi Arap politikalarına yaklaşması gerektiğinin farkındaydı. 50'li ve 60'lı yıllar boyunca yükselmekte olan Arap milliyetçiliği hem yerli Ürdünlüleri hem de Filistinlileri etkisi altına almıştı. Geleneksel olarak Haşimiler güçlerini yerli Ürdünlülerden almaktaydılar. Yerli Ürdünlü okumuş elitlerin 50'li yıllarda Arap milliyetçiliğini desteklemeleri, Bağdat paktı, ordunun millileştirilmesi, Süleyman el Nabulsi liderliğindeki Milliyetçi Sosyalist Parti iktidarı ve Zerka askeri darbe girişimi gibi olaylar nerdeyse Haşimilerin iktidarlarını kaybetmelerine neden oluyordu¹⁸⁴. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Filistinliler ise kendilerini İsrail işgalinden uzak tuttuğundan dolayı Kralı katlanılabilir bir bela olarak görmekteydiler. Bu yüzden, Kral Hüseyin'in milliyetçiliğin canlı kahramanı Nasır ile iyi geçinmesi ve Arap milliyetçiliğinin bir numaralı düşmanı İsrail karşısında Kahire – Şam ekseninde yer alması gerekiyordu. Kralın kendi meşrutiyetini ve ülkenin iç istikrarını sağlamak için Filistin kozuna ihtiyacı vardı ve bu kozu Nasır'a kaptırması onun sonu olurdu. Hüseyin ile Nasır arasında imzalanan anlaşma sonrasında kutlamalar için Ürdün sokaklarını hınca hınç dolduran kitleler ve Kralı havaalanında karşılayan binlerce insan, milliyetçi rüzgarın ülkedeki etkisini gösteren iyi bir örnektir¹⁸⁵.

3 – 1964'te Suriye'de askeri darbeyle yönetime gelen Baas yönetiminden korunmak için Ürdün'ün Mısır'a ihtiyacı vardı. Baas partisi ulusalcı, sosyalist, devrimci, ilerici ve radikal bir hareketti ve muhafazakarlığın, batı yanlısı politikaların ve emperyalizmle işbirliğinin temsilcisi Ürdün monarşisini yıkmak Baas yönetiminin öncelikli hedefleri arasındaydı. Bu amaca ulaşmak için Suriye, gizli servis operasyonları, terör saldırıları ve suikastlar dahil bir çok yöntemi kullanmada mahsur görmüyordu¹⁸⁶. Mısır'ın Arap monarşilerine tutumu Suriye kadar sert ve saldırgan

¹⁸³ **Ibid.**, s.121

¹⁸⁴ Anderson, **a.g.e.**, s.11

¹⁸⁵ Tal, **a.g.e.**, s.114

¹⁸⁶ **Ibid.**, s. 113

değildi. 1963 yılına kadar monarşilerin yıkılması için propaganda yapan Nasır bu tarih sonrasında ortak düşman İsrail'e karşı monarşileri yanına çekmeye gayret gösterdi. Bu yüzden militan faaliyetlerden çekinmeyen Suriye'ye karşı Kral Hüseyin, Nasır'a yakınlaşarak savunma anlaşması imzaladı.

5.4. Savaş için Son Geri Sayım

1964 Arap zirvelerinde İsrail'e saldırı tartışılmıştı. Nasır Arap devletlerini İsrail'le savaşa girmek için uygun zamanın gelmediği yönünde ikna etti. İsrail'in su projesi yüzünden başlatılacak bir savaşta ABD'nin İsrail'i destekleyeceğini biliyordu. SSCB'nin de Arapları desteklemesi zorlaşacaktı. Arap askeri gücü de yeterli seviyede değildi. Nasır İsrail'le çatışmaya girmek için şartların olgunlaşmasını istiyordu¹⁸⁷.

Aslında Haziran savaşı öncesi şartların olgunlaştığını söyleyemeyiz. Nasır ve diğer Arap liderler için savaş hala çok riskliydi. İsrail karşısında durabilecek tek orduya sahip Mısır'ın çok sayıda askeri Yemen'deydi. Nasır'ın bu riski almasında Arap devletlerinin Nasır'ın İsrail'e karşı pasif kaldığına yönelik eleştirileri önemli yer tutuyordu. Bu devletlerin başında 1966'da Baas partisinin radikal uçlarının düzenlediği bir darbe yaşayan Suriye vardı¹⁸⁸. Eleştirilere Ürdün de katkıda bulunuyordu. Nasır Hüseyin'i yerden yere vuran açıklamalar yaptığında Hüseyin de karşılık olarak Nasır'ın İsrail'e karşı pasif tavır aldığını ve onun Sina'ya 1957'de konuşlandırılan BM askeri gücünün arkasına sığınmakla suçluyordu¹⁸⁹.

Nasır ise İsrail'in nükleer silah geliştirmesinden çekiniyordu. 1960'larda başlayan İsrail'in nükleer çalışmaları kısa süre içinde sonlanacaktı. Nükleer silah elinde bulunduran bir İsrail tamamen dokunulmaz olacaktı. İsrail de Araplarda savaş için istekliydi. Nasır saldırının İsrail tarafından gelmesini istiyordu. Böylelikle dünya kamuoyuna saldırgan tarafın kendisi olmadığını gösterebilecekti. 1956 savaşında bu

¹⁸⁷ Miriam R. Lowi, **Water and Power; The Politics of a Scarce Resource in the Jordan River Basin**, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s.121

¹⁸⁸ Robins, **a.g.e.**, s.123

¹⁸⁹ Bunch, **a.y.**, s.69

taktik işe yaramıştı İsrail her ne kadar Mısır'ı cephede yendiyse de diplomasi masasında galip Nasır çıkmıştı. 1967'nin Mayıs ayında savaşın ayak sesleri iyice işitilmeye başlandı.

14 Mayıs'ta Nasır İsrail'in Suriye sınırına asker yığdığına dair yanlış istihbarat raporları aldı. 18 Mayıs'ta Mısır Sina'daki BM Yardım Kuvvetlerinin varlığını sonlandırdığını açıkladı. BM askerlerinin boşalttıkları yerlere Mısır birlikleri yerleşti. 22 Mayıs'ta Nasır, İsrail'in güney limanı Eilat'a geçişi sağlayan Tiran Boğazının İsrail gemilerine kapatıldığını açıkladı. Tiran boğazının kapatılması İsrail için savaş nedeniydi¹⁹⁰.

30 Mayıs'ta Hüseyin Kahire'ye giderek Nasır'la ortak savunma anlaşması imzaladı. Aynı anlaşmayı bir yıl önce Mısır Suriye ile de imzalamıştı. Böylelikle Mısır, Suriye ve Ürdün tek bir cephe haline geldiler. Ürdün Arap cephesine katılmasıyla Suriye sınırlarındaki birliklerini çekti, FKÖ lideri Şureyki'nin Amman'a dönmesine izin verdi ve siyasi mahkumlara af ilan edildi. Daha da önemlisi Ürdün ordusunun başına Mısırlı bir general getirildi¹⁹¹.

İsraillilerin altı gün savaşı dedikleri 5 Haziran – 10 Haziran 1967 savaşı 5 Haziran Pazartesi sabahı saat 7'de havalanan İsrail uçaklarının Mısır'a ani baskını ile başladı. Baskında bir saat gibi kısa bir sürede Mısır Hava Kuvvetlerinin (MHK) yüzde 80'i (300 uçak) havalanmadan imha edildi. İsrail Hava Kuvvetlerinin (İHK) büyük başarısının arkasında İsrail'in istihbarat ve stratejik planlama yeteneklerinin yanı sıra Birleşik Arap Kumandanlığının hata ve koordinasyon eksikliğinin etkisi büyüktü.

Mısır ordusu İsrail uçaklarının yakıt ikmali yapmadan havada bir saat kalamayacağını ve bu süre zarfında Mısır'ı vuramayacağını düşünüyordu. Oysaki İHK Mısır'ı gafil avlamak için tam bir saatte biten bir saldırı planladı. Uçakların radara yakalanmaması için Akdeniz üzerinden Mısır'ın batısından geçen yeni bir rota çizildi ve hareket hızını arttırmak üzere uçaklardan bazı malzemeler çıkartıldı. Mısır

¹⁹⁰ Peter Snow, **Hussein; A Biography**, London, Barrie and Jenkins, 1972, s. 171 - 172

¹⁹¹ Robins, **a.g.e.**, s.123 - 124

ordusu olası İsrail saldırısının gece geç saatlerde güneş doğmadan gerçekleşeceğini sanıyorlardı. Bu yüzden hem radarcılar hem de diğer hava personeli sabahın ilk saatlerinde geceye nazaran daha gevşek hareket ediyordu. İsrail istihbaratından bu ayrıntı kaçmadı ve saldırı sabah erken saatlere alındı¹⁹².

Birleşik Arap Komutanlığının bir diğer hatası da ordular arası iletişimin etkin sağlanamamasıydı. Bunun en açık kanıtı Ürdün İrbid’de bulunan radarların İsrail uçaklarının alçak uçuşuna rağmen bunları tespit ederek hızlıca Kahire’deki Genel Komutanlığa bildirmesiyle yaşandı. Genel Komutanlık gizli kodlarla yollanan bu bilgiyi alamadı. Çünkü bir gün öncesinden Ürdün ordusunu bilgilendirmeden komutanlık kodları değiştirilmişti. Savaşın en önemli bilgisi çöpe gitmişti¹⁹³.

Sabah 9 civarında Hüseyin’e İsrail’in Mısır’a saldırdığı haberi verildi. Kral, Mısır’la yaptığı telefon görüşmesinde İsrail uçaklarının geri püskürtüldüğünü ve MHK’nin karşı saldırıya geçtiğini öğrenince çok sevindi. Kralın Ürdün ordusuna operasyonlara katılmasını emretmesiyle Ürdün topçusu Batı Kudüs’teki hedefleri vurmaya başladı. Diğer taraftan Ürdün radarları Sina’dan İsrail’e doğru uçakların ilerlediğini bildirdiler. Mısır Hava Kuvvetleri karşı saldırıya başlamış olmalıydı derken kısa süre sonra Kral gelen uçakların bombalamadan dönem İsrail uçakları olduğunu öğrendi. Merkez Komutanlık Kral’ı yanıltmış ve MHK’nin etkisiz hale getirildiğini ondan gizlemişti¹⁹⁴.

İsrail saldırısı çok şiddetli oldu. Mısır’da olduğu gibi ilk günde Ürdün’ün tüm hava kuvvetleri etkisiz hale getirildi. Hava savunması olmadan Ürdün’ün İsrail’i karşılaması zordu. 7 Haziran’da İsrail birlikleri Batı Şeria’nın tamamını işgal etti¹⁹⁵. 10 Haziran’da savaş sona erdiğinde Mısır, Ürdün ve Suriye İsrail’e yenilmişti.

Savaş Araplar için bir felaket oldu. Haziran savaşı, Cemal Abdunasır ve Arap milliyetçilik rüzgarını sonlandırdı. Nasır liderliğinde birleşik Arap birliği düşü

¹⁹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 248 - 249

¹⁹³ Dunstan, **a.g.e.**,s. 33

¹⁹⁴ **Ibid.**

¹⁹⁵ Sicker, **a.g.e.**,s. 122 -123

param parça oldu. Ürdün Kralı Hüseyin ise ülkesinin en önemli toprakları yani Batı Şeria'yı düşmana bırakmak zorunda kaldı. İleriki yıllarda da Filistin meselesinin liderliği Arap devletlerinden Yaser Arafat ve FKÖ'ye geçti. Suriye de ülkesi için stratejik değeri büyük ve verimli arazilerin bulunduğu Golan tepelerini İsrail'e kaptırdı.

19 Haziran'da toplanan İsrail kabinesi oybirliği ile son ve kalıcı bir barış anlaşması karşılığında Sina ve Golan Tepelerinin eski sahiplerine iadesi kararı alındı. Batı Şeria ve Kudüs'ün statüsü ise ayrı olarak ele alınacaktı¹⁹⁶.

5.6. Savaşın Ürdün'e Maliyeti

Haşimiler Arap ve Müslümanların kutsal şehri Kudüs'ü kaybederek İslam dünyasında merkezi yerlerini ve prestijlerini kaybettiler¹⁹⁷. Bunun yanı sıra Savaş sonrasında yaklaşık 300.000 Filistinli mülteci Doğu Şeria'ya sığındı. 1948 savaşı mültecileriyle birlikte yeni gelenler Ürdün için kısa vadede insani yardım uzun vadede de bağlılık ve kimlik problemlerine sebep oldu. Batı Yakasının kaybedilişi Ürdün ekonomisinde büyük bir sarsıntı yarattı. Ürdün nüfusunun yüzde 47'sini, GSMH' sının yüzde 40'ını, yaklaşık endüstriyel kapasitesinin yarısını ve ekilebilir topraklarının yüzde 25'ini kaybetmiş oldu. Bunun yanı sıra, Batı Şeria krallığın meyve ve sebze üretiminin yüzde 60'ını ve tahıl üretiminin yüzde 40'ına yakınına karşılamaktaydı. Ürdün artık Körfez ülkelerinden para yollayan Batı Şerialı göçmen işçilerden de faydalanamayacaktı.¹⁹⁸ Batı Şeria Ürdün'ün 1960'ların başından beri gelişen turizminin can damarıydı. 1966'da 20 milyon poundluk gelir getiren turistik yerlerden Ürdün artık faydalanamayacaktı¹⁹⁹.

Savaş Kral Hüseyin'e üç şeyi öğretmişti. Birincisi, İsrail askeri açıdan çok güçlüydü ve bu durum devam edecek gibiydi. Bu yüzden bir yandan Arap kardeş devletlerle uyum içinde hareket ederken diğer taraftan İsrail ile var olan ilişkileri

¹⁹⁶ Dunstan, **a.g.e.**, s.90

¹⁹⁷ Sicker, **a.g.e.**, s. 128

¹⁹⁸ Rubin, **a.g.e.**, s. 323

¹⁹⁹ Snow, **a.g.e.**, s. 197

kuvvetlendirmek gerekiyordu. İkincisi, İsrail'in bu gücü karşısında sadece diplomatik yollarla Batı Şeria geri alınabilir ve Orta Doğu'da istikrar sağlanabilirdi. Üçüncüsü, göreceli güçsüz bir devlet olan Ürdün'ün bölgedeki eğilimleri belirlemesi mümkün görünmediğinden Ürdün savaşların engellenmesinde ve diplomasinin ağırlık kazanması için gayret sarf etmeliydi²⁰⁰.

Savaş sonrasında Nisan 1988 tarihine kadar Ürdün'ün Batı Şeria ile ilgili tek düşüncesi kaybedilen toprakların tekrardan Ürdün'e iadesidir. Kral Hüseyin katılmayı istemediği bir savaşta Batı Şeria'yı kaybetmeyi hazmedemiyordu. Batı Şeria Hüseyin için ülkenin dış politika ve ulusal güvenliğinin ötesinde kişisel bir önemi vardı. Batı Şeria Haşimi ailesinin mirasıydı ve Hüseyin bu mirası kaybeden kral olmak istemiyordu. Bunun yanı sıra ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğu Filistin kökenliydi. Ürdün'ün Batı Şeria'ya aktif desteğinin durması bu büyük kitleyi ve Filistinlileri destekleyen Ürdünlüleri krallığın karşısına almak anlamına geliyordu. Bu durum ülkenin yıkımına sebep olabilirdi.

1967 savaşı tüm Araplar için ve özellikle Kral Hüseyin için yıkım olmuştu. Araplar milliyetçiliği duvara toslamış Arap gururu ayaklar altındaydı. Bu tarihten sonra Araplar İsrail'in yıkımı düşüncesinden vazgeçerek savaş sonrası kaybedilen toprakların geri kazanılmasını yeterli bulacaklar ve bu ideal için çalışacaklardır.

5.7. Hartum Arap Zirvesi Ve Birleşmiş Milletler 242 Numaralı Kararı

Arap Devletleri savaşın sonuçlarını değerlendirmek için 29 Ağustos – 1 Eylül tarihleri arasında Sudan Hartum'da bir araya geldi. Savaş yerine diplomasinin vurgulandığı zirveye Suriye ve Cezayir gibi radikal devletler katılmadı. Zirvede İsrail'in işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi için uluslararası düzeyde ortak politika uygulanması ve çekilme gerçekleşmeden İsrail'le barış yapılmaması, görüşülmemesi ve İsrail'in tanınmamasına karar verildi²⁰¹.

²⁰⁰ Robins, **a.g.e.**, s. 124 - 126

²⁰¹ Muhammed İbrahim Faddah, **The Middle East in Transition; a Study of Jordan's Foreign Policy**, London, Asia Publishing House, 1974, s.103

Hartum zirvesi Nasır'ın rejimi ne olursa olsun Arap devletleriyle işbirliği içinde olunması gerektiğini anlamasını sağladı. Böylelikle Hüseyin Nasır'ın Ürdün sokaklarını sallayan demeçlerinden tamamen kurtuluyordu. Nasır Batı Şeria'nın geri alınmasında Hüseyin'in aktif rol almasını istiyordu. Daha önceleri Araplar Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhak etmesine tepki gösterdilerse de İsrail işgali yerine Ürdün'ün ilhaki daha kabul edilebilir geliyordu. Bunun yanı sıra, Nasır'ın 1956'dan beri Batı ile arası iyi değildi ve tek destekçisi Doğu Bloğu ülkeleriydi. Bu yüzden, Nasır Hüseyin'den Araplar lehine ABD ve Batı ülkeleri ile temaslarda bulunmasını talep etti. Böylelikle FKÖ'ye rağmen Ürdün Filistinlilerin temsilciliğine devam edebilecekti.

Zirvede Hüseyin için yararlı bir diğer sonuç ise Arap devletlerinin savaşla değil diplomasi ile Filistin sorununun çözüleceğini anlamalarıydı. Suriye ve Cezayir (bu ülkeler zirveye katılmayı reddetmişti) gibi savaş yanlısı ülkeler yerine diplomasiyi önde tutan ve Batı ile yakın ilişkisi olan Ürdün'ün görüşleri öne çıkmıştı²⁰².

Arap devletlerinin diplomasiye vurgu yapması uluslararası çevrelerde yankı buldu. Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi “ İsrail'in geri çekilmesi karşılığında Arap devletlerinin İsrail'in egemenlik, toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve güvenlik haklarını tanımasını” öngören 242 sayılı kararını açıkladı. Ürdün, Lübnan ve Mısır BM 242 sayılı kararı kabul ederken Suriye ve FKÖ İsrail'in var olma hakkını tanıdığından ve mültecilerin evlerine dönüşü ile ilgili madde bulunmadığından ötürü kararı reddetti²⁰³. İsrail kararı görüşmelerin temeli olarak gördüğünü açıkladı.

5.8. 1967 Savaşı Sonrası Batı Şeria

Her ne kadar Ürdün savaşta Batı Şeria'yı İsrail'e kaptırdıysa da İsrail'in de izni ile Batı Şeria'da bulunan idari yapılara ekonomik desteği sürdü. Ürdün, Batı Şeria'da çalışan tüm devlet görevlilerine maaş veriyor, belediyelere fon sağlıyor ve İsrail'in açık köprü siyaseti sayesinde Ürdün ile Batı Şeria arasında gelip gitmeler ve ticaret devam ediyordu. Batı Şerialıların Ürdün vatandaşlığından kaynaklanan hakları

²⁰² Robins, **a.g.e.**, s.126

²⁰³ Snow, **a.g.e.**, s. 199

muhafaza edildi. Ürdün pasaportundan faydalandılar, Ürdün’de mülk alıp satmalarına, iş kurmalarına ve Ürdün yönetiminde çalışmalarına izin verildi²⁰⁴. İşgal devam etse bile Batı Şerialıların Ürdün ile ilişkileri uzun süre yoğun biçimde devam etti.

İsrail, işgal ettiği Batı Şeria’yı iki kurul aracılığıyla yönetiyordu. Bunlardan ilki bütün siyasi ve güvenlik konularıyla ilgilenen Bakanlar Kurulu diğeri ise sivil ve ekonomik işlerle uğraşan Yöneticiler Kuruludur. İşgal topraklarını ilgilendiren kararlar İsrail Savunma Bakanlığı tarafından sivil otoritenin gözetiminde gerçekleştiriliyordu. İsrail Ordusu ise her bir işgal bölgesine askeri yöneticiler atamaktaydı. Valiler bölgedeki en üst otoriteydi. İsrail idaresinin askeri ve sivil kolları bu valilere bağlıydı²⁰⁵.

Savaş sonrasında İsrail’in genel politikası İsrail varlığının en alt düzeyde görünümü, yerel mevzulara karışmama ve Ürdün nehrinin iki yakasında ilişkilere izin verme üzerine temellenmişti. İsrail idari ve askeri birimleri şehir ve kasabaların dışına konuşlandırılmıştı. Siyasi içeriği bulunmayan suçlarla da savaş öncesinden beri görev yürüten yerel Arap polisler ilgileniyordu. İsrail Devleti, İsrail varlığının görünürlüğü en aza indirmek için az personel istihdam ediyordu. 1975 yılı itibariyle Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde 545 İsrail memuru bulunurken 14000 Arap memur görev yapıyordu²⁰⁶.

²⁰⁴ Gubser, **a.g.e.**, s.105

²⁰⁵ Sinai, **a.g.e.**, s.221 -222

²⁰⁶ **Ibid.**, s. 221 - 222

III. BÖLÜM

ÜRDÜN KİMLİĞİNDE FİLİSTİNLİLERİN “ÖTEKİ”LEŞTİRİLMESİ (1970 – 1988)

1. FEDAİLERİN YÜKSELİŞİ

1967 savaşı sonrasında Filistin kimliği netlik kazanmaya ve radikalleşmeye başladı. Arap devletlerinden umudunu kesen Filistinli gençler Filistin ulusal hareketi şemsiyesi altında çeşitli örgütlere katılmaya başladılar. Mısır, Suriye ve Ürdün’ün savaşta yenilmesi bu eylemcilerin Filistin’in kurtuluşunun kendi ellerinde ve kurdukları örgütlerde olduğuna ikna etti. Elbette ki İsrail ile en uzun sınırı bulunan ve yüz binlerce Filistinlinin yaşadığı Ürdün eylemciler için vazgeçilmez bir merkez olacaktı.

İlk başlarda Ürdün yönetimi bu tüm Arap dünyasının sempatiyle baktığı Filistinli örgütleri engellemedi. Hatta başlarda Ürdün ordusu ve Filistinli gerillalar birbirlerini omuz omuza savaştıkları silah arkadaşları olarak görüyorlardı. Zaten savaş sırasında çok yara alan Ürdün ordusunun gerillalara karşı uygulayabileceği başka bir seçeneği de yoktu. Haziran savaşını izleyen üç ay içinde Ürdün devletinin önceliği askeri kapasitesini yeniden kazanmaktı. Sadece Ürdün istihbaratı Filistinli örgütlerin faaliyetlerini izlemekle yetiniyordu. Yine de olası bir eylemci sorunu ile ordunun baş edebileceği tahmin ediliyordu²⁰⁷.

Filistinlilerle Ürdünlülerin arasını açan ve karşılıklı çekişmeyi kızıştıran Karame savaşı oldu. 21 Mart 1968’de İsrail’in el Fetih gerillalarının merkez edindiği Ürdün sınır kenti Karame’ye saldırısında gerillalar ve Ürdün ordusu birlikte hareket ederek İsrail birliklerine zor anlar yaşatmıştı. Araplar için zafer olarak görülen bu çatışmayı hem FKÖ hem Ürdün Devleti kendi başarısı olarak lanse etmeye başladı. Filistinlilerin yanı sıra Arap toplulukları da savaşın gerillaların kazanımı olduğunu

²⁰⁷ Robins, a.g.e.,s.126

düşünüyor, Filistinli örgütleri kahraman olarak görüyorlardı. Karame savaşı sonrasında Filistinlilerin örgütlere katılımı hızla arttı. Savaş sonrası ilk üç ayda el Fetih militan sayısını 2.000'den 15.000'e çıkarması Ürdün yönetimini örgütlere karşı daha dikkatli olmaya sevk etti²⁰⁸. İleriki günlerde Ürdün ile Fedailer arasındaki taktik ve görüş ayrılıkları keskinleşecekti. Fedailerin silahlarını Ürdün'ün sınırlama girişimleri, örgütlerin Filistinlilerden vergi toplaması, yollarda kontrol noktaları oluşturmaları, uçak kaçırma olayları Ürdün devletinin prestijini düşürecek²⁰⁹.

1969'nin başlarında Filistinli Fedai örgütleri Ürdün içinde nerdeyse devlet içinde devlet haline geldi. Günlük hayat içerisinde gerillalar ellerinde silahlar ve askeri kıyafetleriyle Toyota marka kasalı kamyonetler üstünde etrafta dolaşıyorlardı. Sivil araçlar gerillaların kurdukları kontrol noktalarında durdurulup kimlik kontrolü yapılıyordu. Filistinli esnaftan yardım adı altında para toplanıyordu. Ürdün yönetimi başta Amman'ın kuzeyi olmak üzere ülke topraklarının çoğunda hâkimiyeti kaybetmişti²¹⁰.

Durum böyleyken 1969 yılında Hüseyin, Filistinli örgütleri kontrol altına almak üzere hala harekete geçmemişti. Daha önceden de belirttiğimiz üzere Ürdün'ün kayıtsız kalmasının başlıca nedeni Fedailerin hem devlet görevlileri hem de halk arasında popüler olmasıydı. Bunun yanında Ürdün ordusunun yarısının Filistin kökenli olduğu göz önüne alındığında Fedailerle çatışmanın ne kadar riskli olduğu ortadaydı. Bölgesel açıdan ise Filistin devriminin akıncılarıyla didişmek Suriye ve Irak gibi radikal devletlerin Ürdün'ü işgaline sebep olabilirdi. Hali hazırda Ürdün'de 1967 savaşından arta kalan 17000 Iraklı asker vardı. Olası bir çatışmanın Ürdün ile körfez ülkelerinin arasını açması da muhtemeldi. Hüseyin olası bir çatışmada gerçek görüşü ne olursa olsun tüm Arap devletlerinin kendisine olumsuz tutum takınacağını biliyordu. Gerillaların Ürdün çıkarları için kullanılması ve bu

²⁰⁸ **Ibid.**, s.128

²⁰⁹ Russell Lucas, "Side Effects of Regime Building in Jordan: The State and the Nation", **Civil Wars**, Vol. 10, No.3, September 2008, s.283 – 284

²¹⁰ Sicker, **a.g.e.**, s. 131

yolla İsrail'e karşı başlatılan uzun süreli yıpratma saldırılarının sonucunda onurlu bir barış elde edilmesi Hüseyin'in başlıca hedefiydi.

Hüseyin çok daha kalabalık ve ağır silahlarla donanmış Ürdün Ordusunu gerillalara karşı garanti olarak görüyordu. Hesaplarında da yanılmayacaktı. Fedailerin en güçlü olduğu Eylül 1970'de sayıları 14.000'den fazla değildi ve hafif silahlıydılar. Ama aynı tarihte Ürdün Ordusunda 58.000 asker ve bir çok zırhlı birlik bulunuyordu²¹¹. Her ihtimale karşılık orduda Filistinli subaylar önemsiz pozisyonlara atandı ve kilit noktalara Haşimi yanlısı kişiler yerleştirildi. Bedevilerden oluşan Çöl Kuvvetleri alttan alta genişletildi.²¹².

Ocak 1970 başlarında Fedai karşıtı Maveria – i Ürdün kökenli subaylar Hüseyin'i harekete geçmesi yönünde uyardılar. Uyarıyı haklı bulan Hüseyin planlarını ABD'ye bildirdi ve Washington yönetiminden Ürdün'deki olası iç karışıklıktan İsrail'in istifade etmesinin önlenmesini istedi. 10 Şubat'ta yönetim fedai hareketlerini kısıtlayan yeni bir güvenlik yasası çıkarttı²¹³. Fedailer yeni uygulamaları kabul etmedi ve yaşanan çatışmalar sonrasında Hüseyin yeni güvenlik tedbirlerini askıya aldığını açıkladı.

Fedailerle ilişkilerin gerilmesi üzerine Hüseyin, Ürdün devletinin bir numaralı destekçisi aşiretlere yöneldi. Aşiretler de yaşanan gelişmelerden kaygı duyuyorlardı. Fedailerin güçlenmesinin kendi ellerinde tuttukları pozisyona tehdit oluşturduğunun farkındaydılar. Haşimilerle kurulan derin ilişkiler sonucunda krallılığın yaralanması veya düşmesi ilk elden kendilerini etkileyecekti. Hüseyin'in aşiret liderleriyle geniş kapsamlı düzenlediği ilk görüşme Şubat 1970'de Amman'ın kuzeyinde Umm Rummanah'ta gerçekleştirildi. Bu ilk toplantıya katılan 200 bedevi aşiret lideri Hüseyin'den "Ürdün yasalarını ihlal edenlere karşı demir yumruğunu göstermesini" istediler ve kanunları uygulamada ona tam destek vereceklerini açıkladılar. Eylül ayına kadar bu tarzda toplantılar yenilendi. Toplantılarda aşiretlerin talepleri

²¹¹ Rubin, **a.g.e.**, s.458

²¹² Snow, **a.g.e.**, s.204

²¹³ Rubin, **a.g.e.**, s. 460

fedailerin yıkıcı ve kötü tavırlarının önlenmesiydi. Bu uğurda monarşiye tam destek sözü verdiler²¹⁴. Böylelikle Hüseyin iktidarının en önemli gücünün kendisine karşı bağlılığını sürdürdüğünden emin oldu. Filistinlilere karşı girişilecek olası bir saldırıda aşiretler onunla birlikte saf tutacaklardı.

1.3. Haziran Krizi

1970'in ortalarında Ürdün gün be gün geriliyordu. Haziran ayı Fedailer ile Ürdün askerleri arasında alevlenen çatışmalarda bir asker ve yedi gerillanın ölmesiyle başladı. Olaylar üzerine Fedailer Krallığa karşı kitlesel başkaldırı ilan ederek Amman radyosuna, televizyonuna, Hüseyin'in saraylarına saldırdılar ve kraliyet konvoyuna ateş açtılar²¹⁵. Aynı ay, Fedailer bir ABD diplomatını kaçırdılar, iki Amerikan görevlinin eşlerine tecavüz ettiler ve ABD askeri ataşesini öldürdüler. FHKO iki büyük oteli basarak altmış kişiyi rehin aldı. Haziran boyunca devam eden çatışmalar Arap Birliği'nin araya girmesiyle varılan ateşkes ile sonlandı.

Filistinli sol örgüt liderleri ateşkese kendi hareket özgürlüklerine kısıtlama getireceğinden muhalefet ettiler. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) ve Demokratik Filistin Kurtuluş Cephesi (DFKC) diğer Filistin örgütlerini ateşkese karşı durmaya ve Ürdün içinde devrimci ulusal bir hükümetin kurulmasına davet etti. El Fetih ise rejim değişikliği konusunda açık görüş bildirmekten kaçınıyordu. Ağustos ayında Fedai örgütlerinin Hüseyin'i devirme söylemleri gerillalarla ordu arasında yer yer çatışmalara neden oluyordu.

1.4. Kara Eylül

1 Eylül'de bir Filistinli Kralı öldürmeye çalıştı. Birkaç gün sonra ise Avrupalı iki yolcu uçağı FHKC militanlarınca kaçırıldı ve kuzeyde Dawson's Field'e indirildi. 9 Eylül'de de kaçırılan uçaklara bir tane daha eklendi. 12 Eylül'de FHKC militanları uçakları havaya uçurarak 54 yolcuyu rehine olarak yanlarına aldılar. Bu son olaylar Hüseyin için bardağı taşıran son damla oldu.

²¹⁴ Massad, **a.g.e.**, s. 243 - 244

²¹⁵ Rubin, **a.g.e.**, s.463

17 Eylül'de Hüseyin'in emriyle Ürdün Ordusu Fedai hedeflerine tüm gücüyle saldırdı. Birkaç gün içinde militanlar Amman'dan çıkartıldı. 27 Eylül'de Arap Ligi ve Nasır'ın araya girmesi sonucu Hüseyin ve Arafat Kahire'de düzenlenen bir toplantıda ateşkes yapmayı kabul ettiler. Eylül'ün son iki haftasında yaşanan çatışmalarda militanlara göre 30.000 Ürdün yönetimine göre ise 5.000 kadar Filistinli sivil ve militan öldürülmüştü. Ürdün Arap Ordusu'nun kaybı ise çok daha azdı 300 ölü ve 2.000 yaralı²¹⁶.

Ateşkes uzun ömürlü olmadı. Ürdün ordusu ile militanlar arasındaki çatışmalar Kasım ayında tekrar başladı ve son gerilla gücü Haziran 1971'de ülkeden çıkarıldı²¹⁷. Amman'dan çıkartılan gerillalar karargâhlarını Beyrut'a kurarak faaliyetlerini buradan sürdürdüler.

1.5. İç Savaşa Tepkiler

Batı Şeria'daki Filistinli yöneticiler Hüseyin'i fedailere tutumundan ötürü kınadı. Ürdün parlamentosunda bulunan Batı Şerialı Filistinliler istifa ettiler. Hüseyin'in büyük babası gibi Filistin davasına ihanet ettiği dillendirildi²¹⁸.

Arap devletlerinin yönetim kademesindekiler Ürdün FKÖ çatışmasında Ürdün'ün yaptıklarını anlayışla karşılıyorlardı. Çünkü aynı gerilim kendi ülkelerinde de olsa kendileri de aynı yöntemlerle sorunu çözerdi. Ama Arap halkları arasında Filistinlilere yoğun sempati vardı. Bundan dolayı Arap yönetimleri halkın öfkesini üstlerine çekmek yerine Ürdün'e baskı yapmayı daha uygun gördüler²¹⁹. Ürdün'e

²¹⁶ **Ibid.**, s. 505

²¹⁷ 1972'de Filistin kökenli Ürdünlü bazı subayların Kralı devirmeye yönelik bir komploya karışmaları Filistinli nüfusun Ürdün içindeki son silahlı kalkışması olarak kabul edilerek iç savaş kronolojisine eklenebilir. Eylül 1972'de ortaya çıkartılan komploda Filistin asıllı Ürdün ordusu subayı Binbaşı Rafa Muhammed Hindavi'nin yanı sıra hepsi sivil altı kişi Kral ve Veliaht Prens Hasan'a suikast planlamaktan tutuklanmıştı. Hindavi tutuklandığında üzerinden yüklü miktarda para çıktı. Paranın kaynağı ise Hindavi'ye 5 milyon sterlin yardımıda bulunan Libya Lideri Kaddafi'ydi. FKÖ lideri Arafat'ın, Mısır ve Suriye'nin darbeyi girişimini bildiği ve desteklediği iddialar arasında yer buldu (Joyce, **a.g.e.**, s. 94 – 95) Panikleyen Ürdün yönetimi orduda bir cadı avı başlatarak 500 subayı tutukladı. Tutuklanan bu subaylar delil yetersizliğinden ötürü serbest bırakıldı (Massad, **a.g.e.**, s.215).

²¹⁸ Joyce, **a.g.e.**, s.61

²¹⁹ Robins, **a.g.e.**, s. 137

sınırı olan devletler sınırlarını kapattılar. Kuveyt ve Libya ise 1967 Hartum konferansında söz verdikleri yardımı durdurdu. 70'lerin ilk yıllarında süren dışlanmadan Ürdün olumsuz etkilendi. Ambargo dolayısıyla doğal pazarlarını kaybetti ve ekonomik anlamda hasar gördü²²⁰.

1.6. Gerillaların Yanlış Hesapları

Gerillalar ilk yanlış Arap Ordusunun krala bağlılığını ve Peygamber soyundan gelen Haşimilerin dini – kültürel anlamını idrak edemeyerek yaptılar. Hüseyin için savaşan Bedevilerin çoğu Filistinlilerin dağıttığı broşürleri anlamayacak kadar eğitimsizdi. Bu bedevi askerler açısından kral lider, ailelerinin karınlarını doyuran ve Peygamber soyundan gelen Şeriflerdi. Gerillalar ise ateist, Marksist, komünist sürekli sorun çıkartan başa bela insanlardı. Eğitimleriyle kendilerini üstün görüyorlardı, şehirlilikleriyle de bedevileri aşağılıyorlardı²²¹. Bu yüzden onlarla savaşmakta zorluk çekmediler.

Diğer taraftan fedai grupları arasında hedef farkları vardı. FHKC ve DFKC gibi radikal gruplar Kudüs'ün yolunun Amman'dan geçtiğine inanıyorlardı. Onlar için Haşimi rejimi ne olursa olsun yıkılmalıydı. El Fetih ise Haşimi rejiminin devam etmesinden yanaydı ama diğer örgütlere söz geçiremiyordu. Oysa hiçbir Fedai grubunun kapasitesi Hüseyin'e karşı bir devrimi başlatmaya yetmiyordu. Ordu ve güvenlik birimlerinde etkili değillerdi. Hatta disiplinsiz hareketlerinden ötürü ordu ve istihbaratta güçlü bir Fedai karşıtlığı oluşmuştu. Bunun yanında Fedailerin rejimin yıkılması sonrasında yapacaklarına ilişkin bir planları da yoktu²²².

Bir diğer stratejik hataları ise Ürdün'de yaşayan Filistinlileri yanlış okumalarıdır. Filistinli gerillaların silah ve sayı açısından Ürdün askeri kapasitesine karşı koymaya gücü olmadığı açıktı. Gerillalar da bunun farkındaydılar. Yalnız ellerinde yarısından fazlası Filistinli olan bir ülke vardı. Filistinli Ürdünlülerin

²²⁰ Basma bint Talal, **Rethinking an NGO Development, Donors and Civil Society in Jordan**, London and New York, I.B. Tauris, 2004, s.55

²²¹ Joyce, **a.g.e.**, s.60

²²² Lucas, **a.y.**, s.284

krallıkla yaşanacak bir çatışmada kendilerinden taraf olacaklarını ve hatta Arap milliyetçisi Ürdünlülerin bile kendilerine Ürdün devriminde yardımcı olacağını düşünüyorlardı. Düşündükleri olmadı. Ürdün’de yaşayan Filistin nüfusunun büyük kısmı olaylar başladığında tarafsız kalmayı tercih etti. Hatta Amman’da yaşayan bir çok orta sınıf Filistinli düzen ve huzurun bozulmasından ötürü tarafsız kalmak bir yanan gerillalara karşı sert önlemler alması yönünde rejimi teşvik ediyordu²²³. Halkın yanı sıra gerillalar orduda bulunan Arap milliyetçilerinden de bekledikleri desteği göremediler. Arap ordusunun yüzde 40’ını oluşturan Filistinlilerden ise sadece 5.000 kadarı saf değiştirerek gerillalara katıldı. Bunların çoğunluğu da geri hizmet veya teknik personeldi. 22.000 Filistinli asker Ürdün saflarındaki görevlerine devam ettiler ve gerillalarla yaşanan çatışmalara katıldılar²²⁴.

Gerillaların son önemli hataları Arap devletlerinin olası bir çatışmada kendilerini koruyacağını sanmalarıydı. Ama ne var ki iç savaş patlak verdiğinde Mısır, Irak ve Suriye’den gerillaların beklediği yardım gelmedi. 1967 savaşı sonrasında Ürdün’de 17.000’e yakın Irak askeri vardı. Her ne kadar Ürdün Irak askerlerinin olaylarda taraf olacağından çekinse de Irak yönetimi Ürdün ile ilişkilerini bozmak istemediğinden askerler olaylara seyirci kalmakla yetindiler. Suriye ise aktif olarak gerillalara yardım etmeye çalıştı. 200 Suriye tankı Ürdün’ün kuzey sınırını geçerek Filistinli gerillalara yardıma çalıştıysa da ABD ve İsrail’in Ürdün’ün yanında hava kuvvetlerini harekete geçireceği tehdidi Suriye’nin daha ileri gitmesini engelledi. Mısır’da ise Nasır Sina işgalini ve ABD 6. Filosunun Doğu Akdeniz’e demirlemesini kendisine yönelik bir tehdit olduğunu bahane ederek Filistinlilerin ısrarına rağmen çatışmalara müdahale etmekten uzak durdu. Sadece Ürdün ve FKÖ anlaşması için aracılık yapmakla yetindi.²²⁵

²²³Nevo, “Changing Identities in Jordan”, s.194

²²⁴Joseph Nevo, Ilan Pappé, **Jordan in the Middle East: The Making of a Pivotal State 1948 – 1988**, London, Frank Cass Publishers, 1994, s.74

²²⁵ Gubser, **a.g.e.**,s.103

2. İÇ SAVAŞIN ÜRDÜN KİMLİĞİNE ETKİLERİ

2.1. Filistinlilerin Ötekileştirilmesi

İç savaş sonrasında resmîyette Krallığın Ürdünlülük politikası ve nehrin iki yakasındaki tüm Filistinlileri Ürdün vatandaşı olarak kabulü devam ettiyse de devlet uygulamalarında Filistinliler ülke için potansiyel tehlike olarak algılandılar. Böylece ilhaktan bu yana ülkede var olan Maver – i Ürdünlüler ve Filistin kökenli Ürdünlüler arasındaki ayırım keskinleşerek Ürdün kimliğinin oluşmasında eksik kalan ‘öteki’ Filistinlilerle doldurulmuş oluyordu. Diğer bir deyişle, o tarihe kadar Krallığın Filistinli göçmenleri kontrollü homojenleştirme çabaları, 1970’lerin ortalarından itibaren yerini ‘Önce Doğu Yakası’ politikasına bıraktı. Daha önce de belirtildiği gibi, iç savaş öncesinde Krallığa sadakat duyan temel unsurlar aşiretler ve Bedeviler olduğundan, iç savaş sonrasında rejim tarafından Bedevi kültürü yüceltilerek yerel kimlik ve bağlılıklara vurgu yapıldı²²⁶.

Resmîyette devam eden ve iç savaş süresinde ağır yara alan Ürdüncülük politikasını tekrardan onarmak için hükümet bir Ürdün ailesi sloganıyla Ulusal Birlik programı hayata geçirdi. Programda kral ailenin başı atası olarak resmediliyor ve iki yakanın bir olduğuna vurgu yapılıyordu. Tüm toplumun Krallığa aidiyetini arttırmak için Ürdünlülük medya ve eğitimde öne çıkarıldı. Kral ve ulusal silahlı kuvvetlerin resimleri ve armaları her kahvehanede, otelde ve hatta evlerde bulunması gereken semboller haline geldi²²⁷.

Resmî politikalarda dillendirilen birlik uygulamada ise çok farklıydı. Gerçekte ülkenin siyasi yapısı ve bakış açısı tamamen değişmişti. Batı Şeria işgal altındaydı ve iç savaşta Filistinlileşmenin kıyısından dönülmüştü. Yaşanan tüm bu olayların etkisi ile eskinin “Ürdün Filistin’dir Filistin de Ürdün” sloganı yerini Ürdün Ürdün’dür, Filistin Filistin’dir” e bırakıyordu²²⁸.

²²⁶ Köprülü, “Arabizmden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün’de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(eme)me Çabaları”, s. 5

²²⁷ Milton – Edwards, **a.g.e.**, s.45

²²⁸ Bacik, **a.g.e.**, s.158

Yeni anlayışın sonucu olarak Filistin kimliği ve Filistinliler kamu ve sosyal hayatın her alanından dışlanmaya başlandı. Filistinlilerin baskın olduğu dört alan vardı; özel sektör, kamu sektörü, basın ve siyaset dışı kuruluşlar yani meslek birlikleri ve üniversiteler. Ekonomik istikrarsızlıktan çekinildiğinden dolayı hükümet özel sektöre dokunamadı. Kamuda ise ve özellikle Dış İşleri Bakanlığı'ndan Filistinliler ayıklandı. Filistin problemi Arap ve dünya kamuoyunun başlıca konularından biri olduğundan basın sektöründe hükümetin etkisi kısıtlı kaldı. Üniversitelilerde Maver-i Ürdünlü akademisyenlere öncelik tanındı ve yönetimden hem Filistinliler hem de yasaklı partilere üye olan Maver-i Ürdünlüler uzak tutuldu. Hatta ayırım öğrencilere kadar indi. Prestijli üniversitelere alımda Maver-i Ürdünlüler tercih ediliyordu²²⁹.

Böylelikle nispeten ileri eğitimlerine rağmen Filistinlilerin kamudan uzak tutulması onları daha çok özel sektörde ve ticarete yer almaya itti. Günümüzde de Ürdün özel sektörü ve ticaretinin ağırlıklı bölümünü Ürdünlü Filistinliler oluşturmaktadır²³⁰.

Ürdün kimliğinden gayri resmi dışlanmanın sonucunda Ürdünlü Filistinliler arasında iki eğilim ağırlık kazandı. Bunlardan ilki ağırlıklı olarak 1948 savaşında Ürdün'e göç edenlerdi. Bu kişiler Filistinli topraklarına olan özlemlerini gizlemiyor ve Filistin'in kaybedilişine karşı öfke duyuyorlardı. Ama uzun süredir Ürdün'deydiler ve çocukları attı torunları Ürdün'e yerleşmişti. Hayatın zorluklarıyla başa çıkmak için Ürdün'e uyum sağlamalı ve burada çalışmalıydılar. Bu grup Ürdün'ün siyasi ve sosyal yaşamında yer aldı²³¹.

Diğer gruptakilerin ise çoğunluğu 1967 savaşı sonrası gelen Filistinlilerdi. Bunlar Filistin'in kurtuluşunu önceliyor ve Ürdün'ü Filistin'i kurtarmak için kısa süreli kalacakları bir durak olarak görüyorlardı. FKÖ'yü başlıca politik temsilcileri olarak görüyorlardı. İç savaş sonrasında, Ürdün siyasetiyle ilgilenmediler hatta

²²⁹ Adnan Abu Odeh, **Jordanians, Palestinians, and The Hashemite Kingdom in the Middle East Peace Process**, Washington, United States Institute of Peace, 1999, s.214 - 215

²³⁰ Massad, **a.g.e.**, s.213

²³¹ Robins, **a.g.e.**, s. 134

Ürdün seçimlerinde ne aday ne de seçmen olmayarak Ürdün siyasi yaşantısından uzak durmaya çalıştılar²³².

Devletin Ürdünlüleştirme politikaları ve Filistinlilerin görünürlüğünün azaltılması yönündeki çalışmaları Maver-i Ürdünlüler ile Ürdünlü Filistinliler arasındaki ayrımı derinleştirirken şiddetli kutuplaşmaya yol açmadı. Kutuplaşmanın yaşanmamasının arkasındaki başlıca nedenler şunlardı; ilk olarak 70'lerdeki ekonomik yükselişten Ürdünlü Filistinlilerin kazanç sağlaması sosyal çatışmaya set çekti. İkincisi Ürdünlü Filistinli toplumu Kıbrıs'ta Türklerin olduğu gibi bir bölgede yoğunlaşmamıştı. Bunun ötesinde Filistinliler kendilerini misafir olarak gördüklerinden vatandaşlık haklarını istemede ısrarcı olmadılar. Suriye ve Lübnan'da bulunan mültecilere nazaran Ürdün'de daha iyi koşullarda yaşadıklarının farkındaydılar. Tüm bu nedenler bir araya geldiğinde Ürdünlü Filistinliler devletin uyguladığı ayrımcılığa karşı her ne kadar resmi olarak vatandaşlık hakları bulunsa da çok da ses çıkartmadılar²³³.

2.2. Maver-i Ürdün Bölgeciliğinin Doğuşu

İç savaşa kadar uzanan süre içerisinde sadece Maver-i Ürdün'ü savunan bölgeci bir akım ortaya çıkmamıştı. Emirliğin ilk kurulduğu yıllarda İngiliz Haşimi ortaklığının Maver-i Ürdün yönetiminde Suriye, Filistin ve Hicaz'dan gelen memurlara yer vermesi, bazı aşiretlerin yeni kurulan yönetim otoritesini reddetmesi sonucunda Maver-i Ürdün bölgeciliğini savunan bir hareket ortaya çıkmıştı. Bu hareket Maver-i Ürdün'ün yerli halkına öncelik verilmesini savunmanın yanı sıra anti kolonyal ve anti Haşimi öğeler içeriyordu. "Ürdün Ürdünlülerindir" sloganıyla kendilerini ifade eden bu yerel hareket bir Maver-i Ürdüncülüğe dönüşmedi. Askeri önlemler ve yerel sakinlerin daha fazla yönetimden pay almasına olanak sağlanması 30'ların başlarında hareketin silinmesine sebep oldu. 30'lu ve 40'lı yıllarda Ürdün'de ivme kazanan ise Arap milliyetçiliğiydi. Arap milliyetçiliği kolonyal güçleri "öteki" olarak görüyor ve kendisini buna karşı tanımlıyordu. Filistin isyanlarına aktif destek

²³² Ibid., s 135

²³³ Abu Odeh, a.g.e.,s.216

veren Ürdün'deki Arap Milliyetçileri 50'lerde yaşanan yükselişle birlikte rejimi tehdit eder bir konuma geldi. 60'lı yıllarda Arap devletleri arasında birleşme denemelerinin başarısızlığı ve 1967 savaşı Arap milliyetçiliğinin etkisizleşmesine yol açacaktı.

Arap milliyetçiliğinin zirvelerde dolaştığı yıllarda alttan alta da Maveria-i Ürdün bölgeciliklerinin tohumları atılıyordu. 1948 savaşı sonrasında nüfus içinde Filistinlilerin çoğunluğu oluşturması, Kral Abdullah'a yapılan suikast ve Arap milliyetçiliğinin başarısızlığı gibi nedenler Maveria-i Ürdün kimliğinin öne çıkmasına yol açtı. İç savaş sonrasında ise Maveria-i Ürdün kimliği billurlaştı. Arap milliyetçiliklerinden farklı olarak Maveria-i Ürdüncülük kendisine "öteki" olarak kolonyal güçleri değil Filistinlileri seçti ve kimliğini buna göre şekillendirdi²³⁴.

Maveria-i Ürdüncülüğün kendisini ortaya koymasıyla Filistinlilere yönelik "Maveria-i Ürdünlüler" ve "Pan Ürdüncüler" olarak adlandırabileceğimiz iki farklı yaklaşım şekillenmiş oluyordu. Bu yaklaşımlardan ilki Maveria-i Ürdüncüler 1967 savaşının Ürdün'e bir ders verdiğini, Ürdün'ün artık Batı Şeria'dan vazgeçmesi gerektiğini savunuyorlardı. Onlara göre FKÖ, Batı Şeria'daki ve sürgündeki bütün Filistinliler adına konuşmalıydı. Bunun yanı sıra FKÖ, Filistin bağımsızlığa kavuştuğunda yönetimi eline almalı, Batı Şeria'da Ürdün pasaportu taşıyan Filistinliler de eğer isterlerse FKÖ kontrolündeki yerlere imkân dâhilinde dönmeliydi²³⁵. Bu grup 1968 – 1970 yılları arasında yaşanan olayların FKÖ ve Filistinlilerin Ürdün'e faydadan çok zarar getirdiğine inanıyorlardı²³⁶.

İleriki bölümde göreceğimiz 1974 Rabat kararlarıyla FKÖ'nün Filistinlilerin tek ve yasal temsilcisi seçilmesini Maveria-i Ürdüncüler sevinçle karşılayacaktı. Hatta bazı aşırılar Filistinlilerin Ürdün vatandaşlığından çıkartılmasını ve sadece Doğu Şeria'yı içeren yeni bir seçim düzenlenmesini dillendirecek kadar ileri gitti. Rabat sonrası parlamentonun dağıtılması ve devletteki Filistinli oranının

²³⁴ Massad, **a.g.e.**, s. 269 – 272

²³⁵ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.76 - 77

²³⁶ Nanes, **a.y.**, s.91

azaltılmasının bir nedeni de Maveria-i Ürdüncülüğün yükselen tepkisini dizginlemektir²³⁷. Bu gruba göre Maveria-i Ürdünlüler Filistinlilere toprak, kimlik ve güvenlik sunarken Ürdünlü Filistinliler karşılık olarak hiçbir şey vermemiştir. 1970 olayları ve Rabat kararı bu kesimin görüşlerini iyice netleştirdi. Kendilerini en iyi şekilde “Ürdün Ürdünlüleridir Filistinlilerin yeri Filistin’dir” sloganıyla ifade ediyorlardı²³⁸. Devlet kademesinde önemli mevkileri dolduran çok sayıda yerli Ürdünlü Maveria-i Ürdün bölgeciliğini savunmaya başladı. Bu eğilimin uç kolları ise Filistinlilerin tamamına düşmanlık besliyordu. İleriki yıllarda bu aşırılar İsrail’in aşırı sağ partisi Likud’a atıfla Ürdün Likudluları olarak anılacaktı²³⁹.

Diğer taraftan Pan Ürdünlüler 1950 Abdullahçılarıydı. Bu gruptakiler 1948’den önce kendi isteği ile Doğu Yakasına yerleşmiş ve burada kariyer yapmış Filistin kökenlilerdi. İki yakanın birlikteliğini Ürdün devletinin coğrafi temeli olarak görüyorlardı. Elbette ki bu birliktelikte ağırlık notası Amman’dı. Bundan dolayı FKÖ’yü rakip olarak görüyor, örgütün temsil ve yönetim hakkı bulunmadığına inanıyorlardı. Her ne kadar 1967 savaşı Pan Ürdüncülerin altındaki zemini sarstıysa da krallık içindeki güçleri uzun süre devam etti²⁴⁰.

Maveria-i Ürdüncülük ve Pan Ürdüncülük aynı zamanda kökenleri eskiye uzanan bir ayrımın yani yerli Ürdün toplumunu önceleyen görüşle büyük bir Arap Krallığın peşinde koşan Haşimi ideallerinin bir yansıması olarak da yorumlanabilir. Bu iki yaklaşım arasında Haşimi refleksleriyle hareket eden Kral Hüseyin kaybedilen toprakların geri alınmasından yana olduğundan Pan Ürdüncülüğe daha yakındı. Ama Kral Hüseyin’i selefinin tersine Batı Şeria’yı geri kazanmaya iten yayılmacı arzulardan ziyade Batı Şeria’nın kaybedilmesinden dolayı kendisini sorumlu hissetmesiydi. Bir Arap lideri ve Peygamber’in torunu olarak tarihe Kudüs’ü kaybeden kral olarak geçmek istemiyordu. Bu duygusal nedenlerin yanında

²³⁷ Schirin H. Fathi, **Jordan – An Invented Nation? Tribe – State Dynamics and the Formation of National Identity**, Hamburg, Deutsches Orient – Institut, 1994,bölüm 6.2.1. (sayfa numarası yok)

²³⁸ Al Oudat, **a.y.**, s. 80

²³⁹ Robins, **a.g.e.**, s.134

²⁴⁰ George, **a.g.e.**, s. 25

Hüseyin'in Filistin sorununa dâhil olarak Arap gündeminde yer almayı ve dış yardımın devamını sağlamak istemesini de eklemekte fayda var²⁴¹. Gerçi Haşimilerin tamamı Kral Hüseyin'le aynı fikirde değildi. Örneğin 1974 gibi erken bir dönemde Filistinli elitler kendilerini temsilen Yüksek Filistin Komitesi kurulmasını önerdiğinde Veliaht prens Hasan, Batı Şeria'dan vazgeçilmesi ve 1948 sınırlarına dönülmesi yönünde Hüseyin'e baskı yapıyordu²⁴².

İki eğilim arasındaki çatışma özellikle 70'lerin ortasında ve 80'lerin başlarında barış girişimlerinde hissedildi. Pan Ürdüncü eğilim barış görüşmelerinde Ürdün'ün Batı Şeria'daki tarihi siyasi rolüne atıfla FKÖ ile işbirliği içinde aktif rol almasını savunuyordu. Bu eğilimi destekleyenler arasında Kral Hüseyin'in yanı sıra eski başbakanlardan Filistin kökenli Taher el Masri gibi birçok Filistin kökenli Ürdünlü yer almaktaydı. Diğer taraftan görüşmelerde Ürdün'ün merkezi rolünden ve Batı Şeria üzerindeki iddiasından vazgeçmesini isteyen Maver-i Ürdüncüler de bulunuyordu. Bu kişiler arasında yerli Ürdünlülerden eski Dış İşleri Bakanı Marwan el Kassim, eski başbakanlardan Zaid el Rifai gibi önemli isimler öne çıkmaktadır. Elbette ki bu iki akım arasındaki farklılık çok fazla da abartılmamalıdır. Filistin konusu ile ilgili iki grup arasında tartışmalar yaşanmaktaysa da bu çatışmalar hiçbir zaman Ürdün Yönetimi içinde bir bölünmeye neden olmamıştır²⁴³.

2.3. Batı Şeria'da Filistin Kimliğinin Kabulü: 1972 Birleşik Arap Krallığı Planı

İç savaş sonrasında Filistinliler ve Araplar dünyasında Ürdün'ün itibarı çok düşmüştü. Filistinlilerle ve Arap devletleriyle Ürdün'ün bozulan ilişkilerini düzeltmesinin yolu Filistin – Ürdün ilişkisinin tekrardan tanımlanmasından geçiyordu. Filistin toplumuyla ilişkileri onarmanın yanı sıra, FKÖ'nün Kralı Filistin kimliğini engellemeye çalıştığı yönündeki propagandasının da boşa çıkartılması

²⁴¹ Lawrence Tal, "Is Jordan Doomed?", **Foreign Affairs**, Volume 72, No.5, November – December 1993, s. 49 -50

²⁴² Robins, **a.g.e.**,s. 35

²⁴³ Sami Al Khazendar, **Jordan and the Palestine Question; The Role of Islamic and Left Forces in Foreign Policy Making**, Lebanon, ITHACA Press, 1997, s.64

gerekiyordu. Hüseyin Ürdün'ün değişebileceğini ve 1950'de Filistin ile Ürdün arasında kurulan birliğin Filistin aidiyetini yok etmeden devam edebileceğini göstermek istiyordu. Bunun yanında İsrail'deki radikallerin Ürdün Filistin'dir görüşünü geçersiz kılmanın yanında Ürdün'de demokrasiye doğru bir adım atmak gibi amaçları da vardı²⁴⁴. Bu yüzden krallık Batı Şeria'da Filistin yönetiminin kurulmasını öngören Birleşik Arap Krallığı planını 15 Mart 1972'de açıkladı.

Birleşik Arap Krallığı (el – Memleket el – ‘Arabiyye el – Müttehida) planına göre Ürdün federal bir yapıya kavuşarak “Ürdün Bölgesi” ve “Filistin Bölgesi” olmak üzere iki otonom idareye ayrılmaktaydı.²⁴⁵ Ürdün Bölgesi Doğu Şeria ile kısıtlanırken Filistin Bölgesi Batı Şeria'nın yanı sıra özgür Filistin topraklarını da içermektedir. Özgür Filistin toprakları ifadesi ile Gazze dahil işgalden kurtulan tüm Filistin topraklarının Ürdün'e bağlanacağı ima edilmektedir. Bu iki otonom bölgenin kendi yöneticisi, parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Dış ilişkiler, savunma ve krallığın birliği konularıyla merkezi yönetim ilgilenirken bu alanlar dışında yer alan her konu otonom bölge yönetimlerinin yükümlülüğündeydi. Kral federal devleti yönetmeye devam ederken başkentin yine Amman olması planlanıyordu. Bu yeni düzenleme Ürdün'ün devlet yapısının değişmesi anlamına geliyordu²⁴⁶.

Plan Ürdün'ün Batı Şeria ve diğer Filistin topraklarına bakış açısının kökten değiştiğini gösteriyordu. 1950 – 1967 yılları arasında Ürdün merkezi bir devlet olarak Batı Şeria'yı doğrudan yönetirken şimdi ise bir kırıma yaşıyor ve Filistin topraklarının Ürdün'den ayrı olduğunu kabul ediyordu. Yani federatif yapı ile Filistin kimliği Ürdünlülükten ayrı ele alınıyordu. Böylelikle 1972'den itibaren krallık Ürdün'den ayrı bir Filistinli kimliğini tanımaya başlayacak ve federatif yapı altında bu kimliği kapsamaya uğraşacaktı²⁴⁷. Diğer taraftan Batı Şeria'nın Filistinliğinin tanınması Maverai-Ürdün'de yaşayan Filistinlileri kapsamamaktaydı. Krallık

²⁴⁴ Braizat, **a.g.e.**, s.143 - 145

²⁴⁵ Rubin, **a.g.e.**, s.509

²⁴⁶ Massad, **a.g.e.**, s. 245

²⁴⁷ Robins, **a.g.e.**, s.137

Ürdünlülük kimliğinden Batı Şerialıları bir nevi azat ederken Maver-i Ürdün'de yaşayan Filistinliler Ürdünlü olarak kabul edilmeye devam edilecekti.

Mısır, Libya, Suriye, Irak, Cezayir gibi Arap ülkeleri planı Filistinlilerin işlerine çirkin bir müdahale olarak yorumlayarak kınadılar. FKÖ ise Kralın ABD ve İsrail'le elbirliği ederek Filistinlileri zayıflatmaya çalıştığını iddia etti. FKÖ'nün bakış açısına göre Filistin probleminin çözümünde sadece Batı Şeria'da yaşayanların değil dünyaya yayılmış tüm Filistinlilerin kabulünün olması gerekiyordu. Filistinlilerin yurtlarına dönüşünü ve tüm Filistin toprakları üzerinde mutlak egemenliklerini kabul etmeyen bir çözüm onlara göre ihanetten öte bir şey değildi. Kral'ın gerillaları tasfiye etmesi yetmiyormuş gibi Batı Şeria ve belki Gazze'yi de kendisine bağlayarak Filistin davasını bitirmek istiyordu²⁴⁸. Plan akabinde yapılan ilk FKÖ Yönetim Kurulu toplantısında Kral'ın federasyon planının reddedildiği açıklandı. 17 Mart'ta el Fetih Kral'la işbirliği yapmak isteyen herkesin hain kabul edileceğini duyurdu ve Haşimi Krallığı'nın yıkılması yönünde çağrıda bulundu. 18 Mart'ta Arap Cumhuriyetleri Konfederasyonu Başkanlık Konseyi planın Filistin hareketini yıpratmak için emperyalist ve Siyonist oyunların bir parçası olduğunu duyurdu²⁴⁹.

İsrail ise resmi açıklamasını planın açıklanmasından bir gün sonra yaptı. İsrail Hüseyin'i kendi kontrolü altında bulunmayan topraklar üzerinde planlar yapmakla itham etti. İlerleyen günlerde de planda İsrail devletinin tanınmasına dönük bir ifade yer almadığından planı kabul etmediğini duyurdu²⁵⁰. İsrail'i yanına çekemeyen Hüseyin ABD'den destek almaya çalışsa da ABD başkanlık seçimlerinden dolayı istediği ilgiyi bulamadı. SSCB ise Arap devletlerini karşısına almamak için Kral'la görüşmedi bile. Böylelikle Birleşik Arap Krallığı doğmadan ölmeye mahkûm oldu.

²⁴⁸ Kamal Salibi, **The Modern History of Jordan**, London and New York, I.B. Tauris and Co Ltd Publisher, 1998, s.252

²⁴⁹ Joyce, **a.g.e.**, s.87 - 88

²⁵⁰ Sicker, **a.g.e.**, s.138

3. FİLİSTİN KİMLİĞİNİN ULUSLARARASI KABUL GÖRMESİ: RABAT KARARI

3.1. 1973 Savaşı

1967 yenilgisi sonrası Mısır ve Suriye İsrail'den savaşın rövanşını almak ve kırılan gururlarını tekrardan kazanmak için askeri hazırlıklara başladılar. SSCB silahlarıyla eksiklerini gideren bu iki ülke 1973'ün Ekim ayında İsrail'e ani bir saldırı gerçekleştirdiler. İkili saldırıdan Ürdün'ü önceden haberdar etmemişlerdi. Bu iki ülkenin dördüncü Arap – İsrail savaşında Ürdün'ü dışarıda bırakmasının başlıca nedenleri şunlardı;

1. Yaşanan iç savaş sonrası Arap kamuoyunda Hüseyin'e karşı olumsuz bir hava oluşmuştu.
2. Ürdün ordusunun ABD desteğiyle savaş yaralarını sarmaya çalışmasından dolayı ordu yeteri kadar hazır değildi.
3. Hüseyin'in diğer Arap devletlerinin çıkarlarını göz ardı ederek Batı Şeria'yı geri almak için İsrail'le gizli bir anlaşmaya hazırlandığından şüpheleniliyordu. Böyle bir ilişki varsa Hüseyin'in Arap saldırısını İsrail'e söylememesi işten bile değildi²⁵¹. Aslında Ürdün'e karşı duyulan şüphe yersiz de değildi. Hüseyin ile İsrail Başbakanı Golda Meir arasında gizli görüşmeler yapılıyordu ve Suriye tehdidinden çekinen Ürdün, İsrail ile istihbarat paylaşımına başlamıştı²⁵². Hüseyin ve İsrail bir saldırı olacağını hissetmişti ama kimse neyin ne zaman olacağını tam kestiremiyordu.

6 Ekim'de başlayan Mısır ve Suriye birliklerinin ani saldırısına Hüseyin de hazırlıksız yakalanmıştı. Saldırıdan kısa bir süre sonra Hüseyin'i arayan Sedat ondan çatışmalardan uzak durmasını istedi. Hüseyin de ordusunun yeterince hazırlıklı olmadığını farkındaydı ve savaşa katılmaya istekli değildi. İleriki günlerde Mısır ve Suriye ordusunun ilerlemesi Ürdün iç kamuoyunda Hüseyin'in savaşa katılması

²⁵¹ Robins, **a.g.e.**, s. 140

²⁵² Yehuda Lukacs, **Israel, Jordan, and the Peace Process**, New York, Syracuse University Press, 1999, s.1

yönündeki baskıları arttırdı. Sedat da ilk günlerin başarılarının gittikçe sonlandığını görerek Ürdün'ün katılımına onay verdi. Ürdün'ün savaşa katılımı sembolik oldu. 12 Ekim'de Suriye'nin güneyini desteklemek için bir tank birliği gönderildi. İsrail ile Suriye'de küçük çatışmalar yaşandıysa da Ürdün vadisi tamamen sessizliğini korudu²⁵³.

Savaşın ilk günlerinde Arap ordusu bazı başarılar kazandıysa da uluslararası güçler müdahale ettiğinde İsrail, Kahire ve Şam'ın kapısına dayanmıştı. Yine de İsrail'e darbe vurulduğundan dolayı Arap devletleri sonucu zafer olarak kabul ettiler. 1973 savaşı sonraki yıllarda imzalanan geri çekilme anlaşmalarının ve barış görüşmelerinin başlamasına sebep oldu. Bunun yanında daha da önemlisi savaş sonucunda Ürdün, Filistin sorununda geri plana itilerek FKÖ'nün Filistinlileri temsilinin önü açılmaktaydı.

3.2. Rabat 1974

1973 Ekim savaşı sonrası oluşan havada ABD liderliğinde İsrail – Arap barışı için girişimler başlatıldı. Toprak karşılığı barışın önerildiği Cenevre görüşmelerinde, ABD ve İsrail, Sina yarımadasında Mısır'ı ve Batı Şeria'da ise Ürdün yönetimini muhatap olarak kabul ediyorlardı. Arap Ligi ve devletlerinin desteklediği FKÖ ise militan faaliyetleri, İsrail'i ve BM 242'yi tanımaması gibi nedenlerden ötürü görüşmelerden uzak tutuluyordu. Barış girişimlerinde İsrail elini kuvvetlendirmek, Batı Şeria işgalini meşru göstermek ve Ürdün'ü köşeye sıkıştırmak amacıyla Ürdün'ün de 1967 savaşı öncesi Batı Şeria'da işgalci olduğu yönünde argümanlar kullanıyordu. İsrail'in bu hamlelerini boşa çıkarmak, FKÖ'nün rolünü arttırmak ve Ürdün'ü Filistinlilerin temsilinde dışlamak için Arap Ligi nezdinde çalışmalar başlatıldı²⁵⁴.

Kasım 1973'te Cezayir'de toplanan Arap Zirvesinde FKÖ'nün Filistinlilerin tek temsilcisi olması gerektiği görüşüldü. Kral Hüseyin zirveye katılmayarak yerine yürütme yetkisi bulunmayan Kraliyet Meclis Başkanı'nı yolladı. Bu sayede zirveden

²⁵³ Brand, **a.g.e.**, s.154

²⁵⁴ Al Madfai, **a.g.e.**, s. 21

bağlayıcı bir karar çıkması önlense de zirvede ve onu izleyen günlerde Kuala Lumpur’da gerçekleştirilen Bağlantısızlar Hareketi toplantısında FKÖ’nün Filistinlilerin tek temsilcisi olduğu yönünde kararlar alındı²⁵⁵.

İleriki aylarda Ürdün diplomatik girişimlerle karar alınmasını engellemeye çalıştı. Suriye ile ilişkilerini geliştiren Ürdün yönetimi bu sayede Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan eksenini kırmaya çalıştı. Ama başarılı olamadı. İsrail’i Eriha’dan çekilmeye zorlayarak Filistin üzerindeki etkisini göstermeye uğraştı. ABD ile iletişime geçerek barış sürecini hızlandırmaya gayret etse de bu girişimlerinde de istediği sonucu alamadı.

Kararın kaçınılmazlığını gören Kral Hüseyin, Mısır lideri Enver Sedat’la anlaşmaya vararak alınacak kararda Ürdünlü Filistinlilerin dışarıda bırakılmasını sağladı. İsrail’in Batı Şeria’dan çekilmesinden sonra Ürdünlü Filistinliler hangi kimliği ve yönetimi seçeceğine kendileri karar verecekti²⁵⁶. Ürdün’ü ikna için Körfez ülkeleri de yardım sözünde bulundular ama ne var ki verilen yardım sözleri tamamen yerine getirilmedi²⁵⁷.

Sonunda Ekim 1974’de Rabat’ta gerçekleştirilen 7. Arap Zirvesi’nde, Ürdün FKÖ’ye yüklenen görevi kabul etmek zorunda kaldı. Zirvede FKÖ “Filistin halkının tek resmi temsilcisi” olarak teyit edildi. Bunun yanı sıra, FKÖ olası Filistin topraklarında bağımsız ulusal otorite de kurabilecekti. BM Genel Kurulunda karar desteklendi ve Kasım’da Yaser Arafat New York’a giderek BM Genel Kurulu’nda bir konuşma yaptı.

Zirvenin başlıca kazananı FKÖ ve lideri Arafat oldu. Karar sayesinde FKÖ radikal görüntüsünden sıyrılmaktaydı. İleride barış görüşmelerine dahil edilmediği yıllar boyunca FKÖ, İsrail ve ABD’nin bölge planlarını çizerken dikkate almaları gereken önemli bir aktör olarak varlığını sürdürecekti. FKÖ içinde de diplomasi taraftarları ile silahlı mücadele yanlıları arasında ilk grubun eli böylelikle

²⁵⁵ **Ibid.**, s. 22

²⁵⁶ Robins, **a.g.e.**, s 138

²⁵⁷ Brand, **a.g.e.**, s.130

kuvvetlendiriliyordu. Rabat'ın diğeri bir kazananı Mısır ve Enver Sedat oldu. Ürdün'ün Filistinlilerin temsilciliğini kaybetmesiyle Mısır'ın barış görüşmelerinde etkinliği arttı. Böylelikle Rabat süreci Mısır'ın Sina yarımadasını geri almasını sağlayan faktörlerden birisi oldu.²⁵⁸

Zirvenin kaybedeni ise açıktır ki Ürdün ve Kral Hüseyin'di. Hüseyin Batı Şeria'lı Filistinlilerin temsilini bir numaralı rakibi Arafat'a kaptırmıştı. Ürdün, Birleşik Arap Krallığı planı ile Batı Şeria'da Filistinli kimliğini tanımış oluyordu. Şimdi ise istemeyerek de olsa altına imza attığı anlaşma ile Ürdün kağıt üzerinde Batı Şeria'daki Filistinlilerin temsilciliğini FKÖ'ye bırakıyordu.

Rabat konferansında ortaya çıkan bir diğeri ilginç olay ise şuydu; 1950'de Kral Abdullah Batı Şeria'yı topraklarına kattığında bu hareketi bütün Arap devletleri tarafından eleştirildi ve resmi olarak hiçbir Arap devleti Kral Abdullah'ın bu hareketini kabul etmemişti. İlhaktan yirmi dört yıl sonra ise Kral Hüseyin tüm Arap devletlerinin kabulüyle Batı Şeria'nın temsilciliğini FKÖ'ye teslim ediyordu. Böylelikle aslında Arap devletleri Ürdün'ün Batı Şeria üzerindeki o zamana kadarki fiili egemenliğini itiraf etmiş olmaktaydılar²⁵⁹.

Ürdün, FKÖ hazır oluncaya kadar Batı Şeria üzerindeki sorumluluklarını devam ettireceğini açıkladı. Sonrasında ise Batı Şeria ve Doğu Şerialıların eşit sayıda temsil edildiği Ürdün parlamentosu dağıtıldı. Batı Şeria ile ilişkilerin devamını sağlamak için Ürdün İşgal Toprakları Ofisi kuruldu. Ofis doğrudan başbakana bağlıydı ve Ürdün'ün 1967 sonrasında üstlendiği sorumlulukları arttırarak devam ettirmeyi amaçlıyordu. Batı Şeria'lı görevlilerin maaşları ödenmeye devam etti, belediyelere, kooperatiflere, okul ve yardım kuruluşlarına ekonomik yardım sürdürüldü. İki yaka arasında açık köprü siyasetinin devamıyla akrabaların ve iş ortaklarının bağları korundu²⁶⁰.

²⁵⁸ Al Madfai, **a.g.e.**, s. 21 – 22

²⁵⁹ Salibi, **a.g.e.**, s.256

²⁶⁰ Gubser, **a.g.e.**, s.110

4. BARIŞ GİRİŞİMLERİNDE FİLİSTİNLİLERİN TEMSİLİ ÜZERİNE ÜRDÜN – FKÖ ÇATIŞMASI

4.1. Camp David Anlaşması

Arap dünyasında, 1973 savaşı zafer olarak kabul edildiğinden Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Enver Sedat büyük bir prestij kazanmıştı. Kendini kanıtlamanın verdiği rahatlıkla İsrail ile 1974 ve 1975'de Sina'dan geri çekilme anlaşmaları imzaladı. Aynı zamanda Mısır ekonomisini dünyaya açma yönünde girişimlere başlayarak ileriki yıllarda selefi Nasır'ın ekonomik ve siyasi patikasından sapacaktı²⁶¹.

1977 yılının sonunda 1973 Cenevre konferansı gibi uluslararası büyük aktörlerin ve bölgedeki tüm tarafların bir araya geleceği bir konferans düzenleme düşüncesi ortaya atıldı. Ama ne var ki konferans Mısır ile Suriye'nin Filistin sorununa yaklaşımlarındaki farklılıklardan ötürü rafa kaldırıldı. Mısır'ın yeni politikalarında İsrail'le barış konusunda görüşmelere Arap saflarında katılmak veya tek başına devam etmek yönünde iki seçenek belirginleşti.

Arap devletleriyle ortak hareket edilemeyeceğini düşünen Sedat, seçeneklerden ikincisine karar kılarak İsrail ile tek başına görüşmeyi tercih etti. 1977'da Sedat'ın beklenmedik Kudüs ziyareti ve İsrail parlamentosunda konuşma yapması süreci hızlandırdı. ABD destekli Mısır – İsrail ikili görüşmeleri başlatıldı. Müzakereler sonunda Eylül 1978'de ABD Camp David'de alınan kararlar 26 Mart 1979'da karşılıklı barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandırıldı²⁶².

Camp David'e her ne kadar Ürdün de dahil edilmek istendiyse de Hüseyin İsrail'le imzalanacak barış anlaşmasından uzak durmayı tercih etti. Hüseyin'in bu kararının başlıca nedeni açıktır ki alınan kararlarda en çok ismi geçen dış ülke olmakla birlikte görüşüne başvurulmamasıydı²⁶³. Bir diğer neden ise Ürdün'ün dış

²⁶¹ Brand, **a.g.e.**, s. 245

²⁶² Salibi, **a.g.e.**, s.258

²⁶³ **Ibid.**, s.258 - 259

yardıma olan ihtiyacı yer almaktaydı. Körfez Ülkeleri Ürdün'ün Camp David'e katılmaması durumunda yüklü miktarda yardım sözü veriyorlardı. Bunun yanı sıra Ürdün, Mısır'ın diğer Arap devletleriyle arasının nasıl bozulduğunu görmüştü. Arap devletlerinin Mısır'a yaptığı tarzda bir boykotu Ürdün ekonomisi kaldıramazdı. Ekonominin yanı sıra anlaşmada Kudüs'ün ve bazı stratejik yerlerin dışarıda bırakılması, anlaşmanın Arap devletlerinin tamamını bağlamaması, ülkedeki Filistinlilerin muhalefeti gibi nedenler Hüseyin'i Arap birliğinin yanında yer almasına yol açtı²⁶⁴.

Camp David'de Ürdün'ü ilgilendiren en önemli karar işgal topraklarında İsrail, Mısır ve Ürdün'ün beş yıllığına ortak idaresinde kalacak bir Filistin otonomisi kurulmasıydı. Beş yıllık süre sonunda taraflar tekrardan durumu gözden geçireceklerdi. Böylelikle Filistin'in idaresi Ürdün'e havale edilerek FKÖ her ne kadar Araplar nezdinde tek temsilciyse de ABD - İsrail cephesi onu dışarıda bırakmaktaydı. Anlaşmayı imzalayan bir taraf olmamasına rağmen Ürdün'ün ismi on beş yerde zikrediliyordu. Ürdün yönetiminin resmi açıklaması elbette ki gecikmedi. Açıklamada Ürdün'ün Camp David'e taraf olmadığı ve alınan kararların Ürdün açısından bağlayıcılığı olmadığı vurgulandı²⁶⁵.

Mısır'ın diğer Arap ülkelerinden bağımsız Camp David barış görüşmelerine katılması Arap dünyasında tepkiyle karşılandı. Irak'ın daveti üzerine Mısır hariç tüm Arap devletleri Bağdat Konferansında bir araya geldi. Konferansta İsrail'le masaya oturduğu ve işgal toprakları üzerinde kararlar aldığı için Mısır, Ürdün bütün Arap devletleri tarafından kınandı. FKÖ'nün Filistinlilerin tek ve yasal temsilcisi olduğunu tekrarlandı. Konferansta Mısır'ın İsrail'le barış anlaşması imzalaması durumunda alınacak önlemler belirlendi. Kararlar arasında; Mısır'ın Arap liginden çıkartılması, ekonomik boykot uygulanması ve Ürdün, Suriye ve FKÖ'ye on yıllığına toplam 9 milyar dolar destek yardımı yapılması yer alıyordu²⁶⁶.

²⁶⁴ Brand, **a.g.e.**, s.100

²⁶⁵ Lukacs, **a.g.e.**, s.157

²⁶⁶ Brand, **a.g.e.**, s. 289

Mısır'ın Camp David'i imzalaması üzerine Arap devletleri dış işleri bakanları 1. Bağdat konferansında alınan tedbirleri onaylamak için tekrardan Bağdat'ta bir araya geldi. Konferansta Mısır kınanarak Arap Liginden ihraç edildi.

Birinci Bağdat zirvesinde Mısır gibi başka bir Arap devletinin İsrail'le anlaşmaya varmasını önlemek için alınan yardım kararı ikinci konferansta uygulamaya konularak bir Arap Fonu kuruldu. Bu fondan öncelikli olarak İsrail'le çatışma yaşayan Suriye, Ürdün ve FKÖ faydalanacaktı. Ürdün'e düşen pay yıllık 1.2 milyar dolardı. Suudi Arabistan, bazı Körfez ülkeleri, Libya, Cezayir ve Irak'ın arasında bulunduğu bağışçı devletlerden sadece Irak ve Umman yıl sonunda Ürdün'e verdiği sözü tuttu²⁶⁷.

İşgal toprakları altında yaşayan Filistinlilerin İsrail'le olası bir barış görüşmesine yakın durmamaları için ekonomik anlamda durumlarının iyileştirilmesi gerekiyordu. İşte bu yüzden Bağdat Arap Zirvesinde Müşterek Ürdün – FKÖ Komitesi (Joint Jordanian – PLO Committee - JJPC) kuruldu. Arap devletleri tarafından finanse edilecek bu komite, işgal altındaki toprakların kalkındırılması için çalışacaktı. Ne var ki Arap devletlerinin taahhüt ettikleri mali yardımı devam ettirmemeleri komitenin işlevini yitirmesine neden oldu.²⁶⁸ Filistin – Ürdün ortak komitesinin kurulması diğer bir yandan da Arap devletlerinin Batı Şeria üzerindeki Ürdün etkisini doğrudan kabulü ve bu etkinin FKÖ'den daha az olmadığı anlamına geliyordu²⁶⁹.

4.3. İsrail'in Lübnan'a Saldırısı

FKÖ, 1970 Ürdün iç savaşını izleyen dönemde Amman'daki merkezini ve güçlerini Lübnan Beyrut'ta kaydırmıştı. Lübnan, Filistinlilerin gelişiyle iç istikrarını kaybetti ve 1975 yılında ülkede iç savaş patlak verdi. Ülkedeki istikrarsızlık FKÖ militanlarının İsrail'e yönelik saldırılarını kolaylaştırıyordu. İsrail ise FKÖ'yü

²⁶⁷ David Schenker, **Dancing with Saddam; The Strategic Tango of Jordanian – Iraqi Relations**, Washington, Lexington Books, 2003, s. 10

²⁶⁸ Al Khazendar, **a.g.e.**, s. 69

²⁶⁹ Karsh, **a.g.e.**, s. 49

Beyrut'tan atmak için 6 Haziran 1982'de büyük bir operasyon başlatarak Beyrut'u kuşattı. İsrail'in Lübnan'ı işgalinde 20.000'den²⁷⁰ fazla insan hayatını kaybetti ve binlercesi göç etmek zorunda kaldı. İsrail'in Galile Barış Operasyonu olarak adlandırdığı saldırıda Arap - İsrail çatışmasının en büyük katliamı Sabra ve Şatilla mülteci kamplarında yaşandı. Savaşın sonucunda FKÖ merkezleri yok edildi ve üst kadrosu Beyrut'tan çıkartıldı. FKÖ yönetiminin bir kısmı kendisini kabul eden Arap devletlerine sığınırken Arafat kendi merkezini Tunus'a taşıdı²⁷¹. Bu durum FKÖ'nün askeri güç kaybetmesine ve işgal topraklarından uzaklaşmasına neden oldu. FKÖ başlatılan barış girişimlerinde bu eksiklikleri göz önünde bulundurarak hareket edecekti.

Lübnan saldırısı uluslararası kamuoyunun ilgisini tekrardan Filistin sorununa çekmişti. Savaş sonrası oluşan hava ile barış için atılması gereken yol adımlarını içeren bazı planlar ortaya konacaktır. İsrail ve ABD kendi yaklaşımlarını 1982 tarihli Reagan Planında kağıda dökerken Arap Ligi ve FKÖ ise buna karşılık kendi görüşlerini aynı tarihli Fez Planında ifade edecektir.

4.4. Barış Planları

Reagan Plan'ı FKÖ'nün Beyrut'tan çıkarılmasından bir gün sonra 1 Eylül 1982'de açıklandı. Planda FKÖ denklemin dışına itiliyor ve bağımsız bir Filistin devleti fikrine sıcak bakılmıyordu. ABD ve İsrail'in Batı Şeria sorununu Filistin bağımsızlık hareketi yerine Ürdün devleti ile çözmek istediği açıktı. Filistin topraklarında bir Filistin yönetiminin kurulması ve bu yönetimin Ürdün ile konfederal bir birliktelik kurması öneriliyordu. Camp David ve Ürdün'ün Birleşik Arap Krallığı girişimlerine yakın öneriler sunduğundan Reagan Planı Ürdün yönetimi tarafından desteklendi²⁷². FKÖ, planı Filistin'in geleceğinde örgüte söz söyleme hakkı tanımadığından dolayı reddetti. Altmış üyeli FKÖ Merkez Komitesi, Filistinlilerin kaderlerini tayin hakkının yanında FKÖ liderliğinde bağımsız bir devlet kurulmasını tanımadığından planı kınadı.

²⁷⁰ Farah, a.y., s.396

²⁷¹ James Lunt, **Hussein of Jordan: A Political Biography**, London, Macmillan, 1989, s.185

²⁷² Nevo, Pappe, a.g.e., s.80

Reagan Planının FKÖ'yü dışarıda bırakması ve Filistin devletine izin vermemesi Arap devletlerinin kendi planlarını hazırlamasına neden oldu. 9 Eylül 1982 tarihinde Fez'de düzenlenen Arap Zirvesinde Araplar kendi barış planlarını açıkladılar. Bu planın temel parametreleri 1981 Fahd²⁷³ planına dayanıyordu.

Fez Planında;

- Kudüs'ün Arap kesimi dahil olmak üzere İsrail'in 1967'de işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi
- Arap topraklarında yapılan yerleşimlerin kaldırılması
- Filistinlilerin tek ve yasal temsilcisi FKÖ liderliğinde Batı Şeria ve Gazze'yi kapsayan başkenti Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulması
- Kutsal mekânlarda her dine ibadet hakkı tanınması
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bağımsız Filistin Devleti dâhil olmak üzere bölgedeki tüm devletlerarasında barışın temini²⁷⁴ yer almaktaydı.

Fez Plan'ın Reagan Plan'ında yer alan Ürdün'e bağlı Batı Şeria ve Gazze Şeridini içine alan bir Filistin varlığı kurulma önerisini reddettiği açıktı. Bu durum hem Reagan Planına hem de Hüseyin'in Ürdün – Filistin Federasyon planlarına ters düşmesine rağmen Ürdün Arap devletleriyle arayı bozmamak adına Fez Planını destekledi. Hüseyin, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını kabul ediyordu ama bu hakkın kurulacak Ürdün – Filistin konfederasyonundan sonra gerçekleşebileceğini savunuyordu. Yani bu da işgal sonrasında Filistin'in Ürdün hâkimiyetine geçeceği anlamına geliyordu. Arafat ise FKÖ başkanlığında Filistin devleti kurulduktan sonra Ürdün ile eşit devletler çerçevesinde konfederasyona gidilebilirliğini ifade etmekteydi²⁷⁵.

²⁷³7 Ağustos 1981'de Suudi Arabistan Veliht prensi Fahd Orta Doğu barışı için ülkesinin planını açıklamıştı. Fahd Planı olarak anılacak bu planın temel başlıkları şunlardı;

- İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi
- Bir Filistin devletinin kurulması
- (İsrail dahil) bölgedeki tüm devletlerin barış içinde yaşama hakkının sağlanması

Planı Ürdün, Fas, BAE ve Arafat'ın FKÖ'sü desteklerken Mısır planın yeni bir şey önermediğini ileri sürerek Fahd'ın girişimini eleştirdi. Suriye ise plana sert muhalefet edecekti. (Brand, **a.g.e.**, s. 95 – 96)

²⁷⁴Lunt, **a.g.e.**, s.187

²⁷⁵Sicker, **a.g.e.**, s.144

ABD ve İsrail'in FKÖ'yü barış görüşmelerinden dışlaması karşısında Ürdün görüşmelere Ürdün Filistin ortak delegasyonu ile katılmak için gayret gösterdi. Batı Şeria'daki elitele irtibata geçen Ürdün yönetimi bu kişilerden FKÖ'nün BM 242 kararını kabul etmesi için baskı yapmasını talep etti²⁷⁶.

FKÖ kendisine yer vermeyen Reagan Planına tamamen karşıydı. Fez Planını ise sevinçle karşıladı. Ürdün'ün federasyon taleplerini FKÖ, Filistin devleti kurulduktan sonra ancak uygun görülürse iki eşit taraf olarak bir ortaklık kurulabileceğinin altını çizdi. FKÖ'nün bazı fraksiyonlarında etkili olan Suriye ise ortak Ürdün Filistin delegasyonunun kendisini dışarıda bırakacağı düşüncesiyle şiddetle reddetti²⁷⁷.

Sonuç olarak 80'lerin başında ortaya konan barış girişimlerinde FKÖ ve Ürdün yönetimleri Reagan Plan'ında yer alan konfederasyon, temsil ve BM 242 numaralı kararının kabulü gibi kilit konularda uzlaşmaya varamadı. Taraflar arasında Nisan 1983'te görüşmeler resmi olarak sonlandırıldı. Filistinlileri karşısına almamak, FKÖ'nün Suriye etkisine girmesini önlemek gibi nedenlerden dolayı Ürdün barış girişiminin sonuçsuz kalmasında FKÖ'yü eleştirmekten kaçındı. Bunun yerine Suriye ve SSCB'nin yaklaşımlarını sorumlu tuttu²⁷⁸.

4.6. ÜRDÜN – FKÖ Yakınlaşması

Daha öncede belirttiğimiz üzere Ürdün - FKÖ'nün 1970'lerin sonunda tekrardan yakınlaşmasının başlıca nedeni Camp David'dir. 1970'lerin son yıllarında Arap devletlerinin teşvikiyle ilerleyen görüşmelere Arafat ve el Fetih öncülük ediyordu. FKÖ içindeki radikal sol örgütler ise Ürdün'ü İsrail kadar tehlikeli bir düşman olarak gördüklerinden yakınlaşmaya şiddetle karşıydılar. Ürdün'ü Camp David'den uzak tutmak için el Fetih'in bastırması sonucunda Filistin Ulusal Meclisi on dördüncü toplantısında FKÖ ve Ürdün arasında yapıcı ilişkilerin tekrardan tesis edilmesi kararı çıkartıldı. FKÖ'nün sinyalini alan Hüseyin karşılık olarak,

²⁷⁶ Al Khazendar, **a.g.e.**, s.73

²⁷⁷ **Ibid.**, s.74

²⁷⁸ **Ibid.**

Washington Ulusal Basın Kulübünde yaptığı konuşmada Filistinlilerin kendi kaderini tayin haklarını kabul ettiğini ve Camp David anlaşmasına karşı olduğunu duyurdu²⁷⁹.

Bu birinci dönemde ilişkilerin Camp David'in yanı sıra hız kazanmasına etki eden başlıca olaylar şunlardı;

- i. İsrail Batı Şeria'da tüm itirazlara rağmen yerleşim yerleri inşasına devam ediyordu. Likud partisinin Batı Şerialıları Ürdün'e sürme söylemleri ile yerleşimlerin sayısının artması Ürdün ve FKÖ'yü endişelendiriyordu.
- ii. İsrail FKÖ'ye karşı Mart 1978'de geniş kapsamlı bir saldırı düzenlemişti. Güney Lübnan'dan 10 km işgal etmiş, birçok Filistinliyi öldürmüş ve binlercesinin de iltica etmesine neden olmuştu. Eylül 1982'de de İsrail Lübnan'a daha geniş kapsamlı bir saldırı düzenledi ve FKÖ'yü Beyrut'tan çıkartmayı başardı. İki saldırıda da Lübnan'ı savunmak için Arap askeri operasyonu yapılmadı. Lübnan'da yaşananlar olası bir İsrail operasyonunda Ürdün'ün ne kadar savunmasız olduğunu gösteriyordu. Bu yüzden Ürdün Filistinlileri yanına çekerek İsrail'e karşı gücünü arttırmayı düşünüyordu.
- iii. 1981 İsrail seçimleri sağcı Likud partisinin zaferiyle sonuçlandı. Savunma Bakanlığına da radikal görüşleri ile bilinen Ariel Sharon getirildi. Bu atamanın İsrail'in Araplarla yaşayacağı problemlerde sert tedbirler alacağı anlamına geliyordu²⁸⁰.

Hüseyin için Filistin sorununda siyasi çözüme varılması şarttı. Ve kalıcı bir barış anlaşması için FKÖ gerekiyordu. Bu yüzden FKÖ'nün barış girişimlerinde yer almasını istiyordu. Ama diğer taraftan da FKÖ ile ilgili Hüseyin'in iki çekincesi vardı. İlki Ürdün'ün FKÖ yüzünden bölgesel ve uluslararası çözümlerde dışarıda

²⁷⁹ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.78

²⁸⁰ Abu Odeh, **a.g.e.**, s.219

bırakılması, ikincisi ise FKÖ'nün görüşmelere dâhil edilip edilmemesinin barış çalışmalarını engellememesi²⁸¹.

FKÖ'yü değerli kılan başlıca sebep Arap devletlerinin FKÖ'nün barış sürecine katılımını talep etmesi ve Arap Ligi'nin FKÖ'nün dâhil edilmediği bir barış girişiminde yer almayacağını açıklamasıdır. Ne var ki FKÖ'nün katılımı görüldüğü kadar kolay değildi. İsrail ve ABD, FKÖ için bazı şartlar ileri sürüyorlardı. Bunlar FKÖ'nün İsrail'i tanınması, 242 numaralı kararın kabulü ve terörist aktiviteleri sonlandırmasıydı. 1988'e kadar FKÖ bu şartları kabule yaklaşmadı. 1982 – 1989 yılları arasında Kral Hüseyin ABD ve İsrail ile FKÖ'nün arasını düzeltmeye çalıştıysa da başarılı olamadı²⁸².

Reagan Planının açıklanması, ikilinin görüşmelerine ivme kazandırdı. Planın açıklanmasından iki gün sonra veya diğer bir deyişle FKÖ'nün Beyrut'tan sürülmesinden sadece iki gün sonra 3 Eylül 1982'de Kral, meclis başkanını ve dış işleri bakanını Arafat'la Atina'da bir araya gelmesi için görevlendirdi. Delegasyon Arafat'a Kral'ın FKÖ ile ortak hareket etmek istediği bilgisini ilettili. Kral'ın asıl amacı, Arafat'ın zayıflığından faydalanarak Reagan planı çerçevesinde FKÖ'yü barışa zorlamaktı. Arafat ve FKÖ cephesinde ise Ürdün ile kurulacak konfederasyona ılımlı yaklaşılrken Reagan planına sıcak bakılmıyordu.²⁸³.

FKÖ'nün Ürdün ile yakınlaşmadan beklentileri şunlardı;

- i. Ürdün ile konfederasyon yapıp Avrupa ve ABD'ye Filistinlilerin haklarını kabul ettirmek
- ii. İsrail ve ABD muhalefetine rağmen barış görüşmelerinde yer almak
- iii. Araplar arasındaki desteğini arttırarak Suriye muhalefetini zayıflatmak
- iv. Kaybedilen Lübnan yerine Ürdün'ü merkez olarak kullanmak
- v. Ürdün'ün kendisinden bağımsız hareket etmesini engellemek

Ürdün'ün beklentileri ise;

- i. Barış görüşmelerinde Ürdün'ün rolünü arttırmak

²⁸¹ Braizat, **a.g.e.**, s.169

²⁸² **Ibid.**, s.170

²⁸³ Abu Odeh, **a.g.e.**, s.220

- ii. Filistinlilerin temsilinde söz sahibi olmak
- iii. Ürdün muhalifi FKÖ'lüleri yanına çekmek veya en azından susturmak
- iv. Ülkede yükselmekte olan barış süreci karşıtı İslamcılarını zayıflatmak
- v. İran – Irak savaşı sonrası kesilen körfez ülkelerinden gelen yardımları tekrardan alabilmek
- vi. İsrail'deki sağcı Likud hükümetine karşı ortak cephe oluşturmak²⁸⁴

Arafat'ın Amman ziyaretleri arttı. Ekim 1982 ve Nisan 1983'de Arafat'ın Hüseyin'le yaptığı görüşmelerde konfederasyon fikri ve barış görüşmelerine Filistin - Ürdün ortak komitesi ile gidilmesi gibi konular görüşüldü.²⁸⁵ Reagan Planı ile Fez planı arasında köprü kurulmaya çalışıldı. Çözüm olarak bağımsız bir Filistin devletinin kurulması ile bu devletin Ürdün ile konfederasyon kurması kabul edildi. Nisan 1983'de taraflar prensipte ortak politik aksiyona karar kıldıysa da bu hayata geçmedi. FKÖ'nün Lübnan'dan çıkartılması, örgüt içinde yükselen Arafat karşıtlığı ve Suriye'nin baskıları Ürdün – FKÖ anlaşmasını bir süreliğine erteledi.²⁸⁶ Görüşmeler bir yıl sonra tekrardan başlayacak ve yarım kalan işbirliği anlaşması Kasım 1984'de imzalanacaktı.

1980'ler boyunca Hüseyin'in genel siyaseti, barış girişimleri konusunda FKÖ ile anlaşmaya varamadığı zamanlarda FKÖ'den yüzünü Batı Şerialılara çevirmek ve Batı Şerialı Filistinlilerle ilişkilerini kuvvetlendirmek için çalışmalara girişmekti. 1983'de de FKÖ ile ilişkilerin kopmasıyla Ürdün Batı Şerialılara yönelecektir. İlişkileri kuvvetlendirmede ilk adım 1984'de parlamentonun açılması oldu. Ürdün parlamentosu 1974 Rabat kararları sonrasında dağıtılmıştı ve Batı Şeria'nın durumu netleşmediğinden iki yakada seçimler yapılmıyordu. Batı ve Doğu Şerialı eski temsilciler bazı aralıklarda ihtiyaca göre toplanıyordu. 1978'de de parlamentonun işlevini üslenen kralın atadığı aralarında Filistin kökenli Ürdünlü üyelerinde bulunduğu altmış üyeli Ulusal Danışma Meclisi kurulmuştu²⁸⁷. Parlamentonun

²⁸⁴ Al Khazendar, **a.g.e.**, s.77 - 78

²⁸⁵ Salibi, **a.g.e.**, s.263

²⁸⁶ Lukacs, **a.g.e.**, s.160 - 161

²⁸⁷ Salibi, **a.g.e.**, s.264

tekrardan açılmasıyla Kral Hüseyin Ürdün'ün Batı Şeria ile yasal, hukuki ve siyasi ilişkilerini kuvvetlendirip barış görüşmelerinde merkezi bir rol oynamayı hesaplıyordu²⁸⁸.

Parlamentonun toplanmasından sonra yeni hükümet kuruldu. Bir önceki hükümette beş Filistinli yer alırken bu yeni hükümetin 20 üyesinden 9 tanesinin Filistin kökenli olmasının yanı sıra Dış İşleri Bakanlığına ve İşgal Altındaki Topraklar Bakanlığına iki Filistinli politikacının görevlendirilmesi gibi kökten değişiklikler Ürdün'ün Filistin'le bağlarını kuvvetlendirmeyi ne kadar çok istediğini gösteriyordu. Parlamentonun açılışından kısa süre sonra Hüseyin daha da ileri giderek Batı Şeria stratejisi belirlemek üzere FKÖ – Ürdün görüşmelerinin başlaması için çağrıda bulundu²⁸⁹.

FKÖ'nün dışarıda bırakılmasını istemeyen Arafat çağrıya olumlu karşılık verdi ve Şubat 1984'te Ürdün – FKÖ diyalogu için Amman'a bir ziyaret gerçekleştirdi. 1 Mart'ta ise taraflar birlikte hareket etmeyi engelleyecek her hangi bir sorunun bulunmadığını kamuoyuna açıkladılar. Tarafların görüşmelerden beklentileri belirginleşmeye başlıyordu.

Bir yıl süren görüşmeler sonucunda 11 Şubat 1985'te Ürdün – Filistin Ortak Hareket Mutabakatı imzalandı. Mutabakatın başlıca vurgusu konfederasyon üzerineydi. Mutabakatta, Fez ve Reagan planının olumlu tarafları savunuldu, mülteci sorununun çözümü ve İsrail'in çekilmesi durumunda toprağa karşı barış konseptine yeşil ışık yakılıyordu. Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı saklı kalmak üzere Filistin-Ürdün konfederasyonunun kabulü, BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinin ve diğer tüm tarafların katılacağı bir uluslararası barış konferansı düzenlenmesi isteniyordu. Bu konferansta FKÖ, Filistin – Ürdün delegasyonunda yer alacaktı²⁹⁰.

²⁸⁸ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.82

²⁸⁹ Al Khazendar, **a.g.e.**, s.76

²⁹⁰ Massad, **a.g.e.**, s. 259

Mutabakat sayesinde; Ürdün ve FKÖ'nün başlıca talepleri karşılanmakla birlikte Arap Devletlerinin Fez planında aldığı kararlarda uygulamaya geçmekteydi. Böylelikle FKÖ dolaylı dahi olsa BM 242'yi kabul ediyor ve silah yerine diplomasiyi seçmiş oluyordu. FKÖ'nün başlıca talepleri bağımsızlık, ulusal kimliğin tanınması ve özerk yönetim, konfederasyon yapısında gerçekleşecekti. Ürdün'ün de Batı Şeria ve Gazze ile ilgili alınacak son kararda yer alma isteği böylelikle garantileniyordu. İsrail'in Arap devletleri ile tek tek barış yapma arzusu uluslararası bir konferansın düzenlenmesi ile cevaplanacaktı. İsrail'in FKÖ'nün barış görüşmelerine katılmasını engellemesi Ürdün – Filistin delegasyonuna FKÖ'nün eklenmesi sayesinde ve bir Filistin devletinin kurulmasına önündeki engeller ise Filistin'in özerkliğe kavuşacağı konfederasyon yapısı ile karşılanacaktı²⁹¹. Bunlarında ötesinde konfederasyon sayesinde İsrail'in Batı Şeria üzerinde FKÖ'nün ve Ürdün'ün farklı görüşler öne sürdüğü yönündeki iddiaları boşa çıkartılıyor ve Filistin kökenli Ürdünlülerin Ürdünlülük veya Filistinlilik arasında seçim yapması gibi sıkıntılı konulara çözüm getiriliyordu.²⁹²

Şubat 1985 Amman Anlaşması ile Arafat, Haşimi Krallığı olmadan İsrail'den Filistin topraklarını geri alma yolunda ilerleme sağlanamayacağını kabul etmiş oldu. Bu kabul 1990'lardaki barış görüşmelerine kadar sürecekti²⁹³.

Anlaşma imzalandıktan tam bir yıl sonra Şubat 1986'da Ürdün anlaşmadan çekildiğini ilan etti. (FKÖ ise 1987'de çekilecektir). Ürdün – FKÖ Ortak Mutabakatı'nın sonlanmasında etki eden başlıca faktörler şunlardır;

- i. FKÖ ve Ürdün ikilisi için aslında imzalanan anlaşma kısa süreli ve taktiksel bir değer ifade ediyordu. Diğer deyişle iki taraf da imzaları atarken uzun süreli bir stratejik ortaklığı hedeflemiyorlardı.

²⁹¹ Braizat, **a.g.e.**, s.172

²⁹² Al Khazendar, **a.g.e.**, s. 81

²⁹³ Karsh, **a.g.e.**, s. 50

- ii. FKÖ'deki bazı radikal sol gruplar açısından Ürdün'le anlaşmak İsrail devletini kabul etmek kadar kötü bir durumdu. Ürdün rejimi onlar için hala bir düşmandı²⁹⁴.
- iii. Ürdün'ün baskılarına rağmen FKÖ BM 242 ve 338 sayılı kararları kabul etmemekte ve terör eylemlerini sonlandırmamakta direniyordu. Bu yüzden de İsrail ve ABD ile masaya oturması zor görünüyordu²⁹⁵.
- iv. Likud hükümeti tehditlerine karşı Hüseyin'in korunmak için görece güçlü bir Arap devletine ihtiyacı vardı. Bir önceki müttefiki Irak sürmekte olan bir savaşta yer alıyordu. Geriye sadece Suriye kalmıştı. Ürdün ile Suriye'nin yakınlaşması Ürdün'ün FKÖ ile imzaladığı anlaşmayı gözden çıkartmasını gerektiriyordu.
- v. Suriye mutabakattan ötürü hem Filistin sorununda hem de FKÖ içinde etkisinin azalacağından endişeyle sert tepki veriyordu. Bölgede ve İsrail karşısında stratejik dengenin değişmesi Suriye için olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Bu yüzden mutabakatın sonlandırılması için taraflara baskı yapıyordu.
- vi. Mısır, İsrail ile anlaştığından dışlanmıştı, Irak ise İran ile savaşıyordu. Anlaşmayı destekleyecek tek Arap gücü körfez ülkeleriydi. Körfez ülkeleri ise İran – Irak savaşında Suriye'nin İran'a yaklaşmasını önlemeye çalışıyordu. Suriye ile çatışmamak için anlaşmayı görmezden gelmekle yetiniyorlardı.
- vii. Hem Likud, hem de İşçi partisi FKÖ'nün dâhil olduğu bir delegasyonla asla masaya oturmak istemiyordu. Mutabakat sonucu ortaya çıkan Ürdün – Filistin ortak delegasyonu fikri İsrail kamuoyunu tatmin etmiyordu. Bu yüzden mutabakat barış görüşmelerini hızlandırmak yerine kapıların kapanmasıyla sonuçlanmaktaydı.
- viii. Mutabakat sonrasında ABD'nin de FKÖ'ye yaklaşımı değişmemişti. SSCB'de anlaşmayı uygun görmüyordu. Aslına bakarsak, soğuk savaş

²⁹⁴ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.83 - 84

²⁹⁵ Lukacs, **a.g.e.**, s.163

ortamında süper güçler Filistin meselesinde gerçek bir ilerlemenin olmasına izin vermiyorlardı²⁹⁶.

Sonuçta mutabakat başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Kimsenin inanmadığı ve desteklemediği bu belgenin ömrü bir yıl oldu. Şubat 1986'da da Kral Hüseyin Filistin'le bir yıl önce imzaladığı mutabakatın son bulunduğunu açıkladı. Barış görüşmelerinin tekrardan başlaması için Kral, FKÖ olmadan devam etmeye karar verdi.

Ürdün, Filistin sorunundaki tüm aktörleri gözden geçirmek ve durum değerlendirmesi yapmak istiyordu. Filistin davasında FKÖ'nün yükselen gücünün farkındaydı ve Filistinlilerin desteği olmadan Ürdün'ün Batı Şeria'yı kontrol etmesi mümkün değildi. Her zaman yaptığı üzere FKÖ ile bozulan ilişkilerini Batı Şerialılarla yönelerek telafi etmeye çalıştı. Filistinlileri yanına çekmek için 1986'nın ortalarında Kral Hüseyin, Batı Şeria ve Gazze yönelik beş yıllık kalkınma planını açıkladı. Bu plan 1967'den beri Ürdün'ün işgal altındaki bölgeler için hazırladığı en kapsamlı ekonomik girişimdi. Plan, Filistinlilerin ekonomik durumunu düzeltmeye ve İsrail'e bağımlılıklarını azaltmayı hedefliyordu. FKÖ, planın siyasi yönünü vurgulayarak Ürdün'ün Filistin topraklarında güç kazanmasına ket vurmak için planı reddetti.

Batı Şeria üzerine ekonomik plan hazırlayan Ürdün diğer taraftan da ülke içinde Batı Şerialıların siyasi etkisini azaltmaya çalışıyordu. 1986 yılında yürürlüğe giren yeni seçim kanununa göre Ürdün parlamento üye sayısı 142'e yükseltildi. Bu sayı yarı yarıya Doğu ve Batı Yakası adayları arasında bölünmektaydı. Ne var ki bu dağıtımda Doğu Şeria'da bulunan mülteci kamplarının seçeceği on bir temsilci Doğu Şeria'ya ayrılan sandalyelerden değil Batı Şerialılara ayrılan 71 koltuk arasına dâhil edildi. Diğer bir söyleyişle Doğu Şeria'da on bir mülteci kampında yaşayan Filistinliler Doğu Şerialı değil Batı Şerialı olarak kabul edilmekteydi. Batı Şerialı adaylara 60 sandalye bırakılmaktaydı²⁹⁷.

²⁹⁶ Al Khazendar, **a.g.e.**, s.83 - 84

²⁹⁷ Massad, **a.g.e.**, s. 259 - 260

Kral Hüseyin bir ümitle Batı Şeria’da FKÖ’nün kendisinden aldıklarını geri kazanmaya çalışıyordu. Bu uğurda ekonomik ve siyasi planlar hazırlıyordu. Ama Batı Şeriaların da hem İsrail’e hem de Ürdün’e karşı ölçüp biçmeden aniden gelişen bir planları vardı. Bu planın ismi intifada’ydı.

4.7. İntifada ve Batı Şeriaların Ürdün Kimliğini Reddi

8 Aralık 1987’de bir İsraillinin kullandığı kamyon Gazze’deki Cebaliye mülteci kampı yakınlarında Filistinlilerin bulunduğu bir arabaya çarptı. Dört Filistinlinin öldüğü kaza haberi Gazze’de hızla yayıldı. Filistinliler olayı iki gün önce Gazze’de öldürülen bir Yahudi yerleşimcinin intikamı olarak değerlendirdi. Yerleşimcilerle Filistinliler arasındaki gerilim bir önceki yılın Nisan ayında bir yerleşimcinin Filistinli bir kızı vurarak öldürmesi ile çok daha öncesinde başlamıştı. Kazadan bir gün sonra Aralık 9’unda düzenlenen cenaze törenlerinde Filistinli gençlerle İsrail askerleri arasında çıkan arbedede taş atan iki genç vurularak öldürüldü ve birçok gösterici yaralandı. Üst üste yaşanan bu olaylar sonraki günlerde tüm işgal topraklarında çatışmaların fitilini ateşledi. Bir ay içinde taş, sopa ve Molotof kokteylleriyle İsrail askerleriyle çatışan gençlerden yirmi tanesi öldürülürken yüzlercesi de yaralandı. Her ölümle büyüyen devam eden gösterileri FKÖ sahiplenirken intifada (başkaldırı) tüm Arap dünyası ve kendisini Filistin hareketine yakın hisseden çevreler tarafından da desteklendi²⁹⁸.

Başlarda kendiliğinden ve FKÖ’nün doğrudan müdahalesi olmadan gelişen direniş Ocak ayının ortalarına doğru dağıttıkları bildirilerde imza olarak Birleşik Ulusal Liderlik ismi yerine FKÖ’yü kullanmaya başladı. Böylelikle intifadanın yönetimi ve sorumluluğu FKÖ’ye geçmişti. Direnişçiler, Ürdün’ü ve destekçisi Filistinlileri itham eden söylemler kullanıyorlardı²⁹⁹. Hüseyin’in Batı Şeria’da bastığı toprak iyice aşınmıştı.

İntifadanın başlamasında ve yayılmasında yirmi yıldır süren İsrail işgaline karşı duracak yeni bir Filistin neslinin yetişmesi, İran – Irak savaşı ile geri plana

²⁹⁸ Braizat, **a.g.e.**, s. 179 - 181

²⁹⁹ Nevo, Pappé, **a.g.e.**, s.217

atılan Filistin sorununa dikkat çekmek ve barış görüşmelerinin çıkmaza girmesi başlıca etkenler arasında yer almaktaydı. İntifada İsrail'in işgal altındaki Filistinlilerin rahat içinde yaşadığı tezini çökertirken Filistinlilerin saldırılarının bütün İsrail'i etkilemesi İsrail kamuoyunda sorunun çözümünün askeri değil siyasi olması gerektiği yönünde bir algı oluşmasını sağladı. 90'ların ilk yıllarına kadar devam eden kapsamlı direniş ve isyan FKÖ'nün dünya kamuoyundaki desteğini arttırmakla birlikte, İsrail'in FKÖ ile barış masasına oturmasında önemli rol oynayacaktı³⁰⁰.

5. ÜRDÜN'ÜN BATI ŞERİADAKİ TÜM RESMİ VE İDARİ HAKLARINDAN FERAGAT ETMESİ VE NEDENLERİ

Hüseyin Batı Şeria'da yolun sonuna geldiğinin farkına vardı. 1982 – 1987 yılları arasında tüm tarafların taleplerine karşılık verecek bir Orta Doğu barış anlaşmasının peşinden koşmuştu. Sonuçta başarısız olmuştu ve şimdi de İntifada gibi bölge dengelerini yerle bir eden bir dip dalgası ile karşı karşıyaydı. 1988'in ilk aylarından itibaren Hüseyin Batı Şeria merkezli politik oyunlardan geri çekileceğinin sinyallerini vermeye ve Batı Şeria ile köprüleri teker teker atmaya başlamıştı.

28 Temmuz 1988'de Ürdün işgal altındaki topraklar için hazırladığı beş yıllık planı iptal ettiğini açıkladı. İki gün sonra 30 Temmuz'da Kral, yarısını Batı Şerialı Filistinli temsilcilerin oluşturduğu Temsilciler Meclisini dağıttı. 31 Temmuz'da da Kral Ürdün'ün Batı Şeria ile resmi ve idari bağlarını kestiğini ilan etti (Karar Fakk el irtibat). Kral bir karışıklığa yol açmaması için konuşmasında kararın Batı Şeria ile sınırlandırıldığını ve Doğu Şeria'da yaşayan Ürdün vatandaşı Filistinlileri kapsamadığını vurguladı³⁰¹.

Karar öncesinde Ürdün Batı Şeria'da aralarında öğretmen, sağlık çalışanı ve belediye görevlileri olmak üzere 18000 kişinin maaşını ödüyordu (Bu görevliler aynı zamanda İsrail'den de maaş alıyorlardı)³⁰². Feragat kararı ile bu ödemeler kesildi.

³⁰⁰ Braizat, **a.g.e.**, s.179 - 181

³⁰¹ Massad, **a.g.e.**, s.261

³⁰² Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.218

Ürdün, sadece Kudüs'te bulunan İslam açısından kutsal olan yerlerin idaresini "işgal edilmiş topraklarda İslami Kültürel varlıkları koruma" adına devam ettirdi. Bununla birlikte Batı Şeria'da İslami Mahkemeleri de içine alan Vakıflar ve Dini İşler Bakanlığının faaliyetlerini sürdürdü. Ürdün Vakıflar Bakanlığının Eylül 1988'de yaptığı açıklamada Bakanlığın Batı Şeria'da bulunan dini enstitüler ve camiler için 4 milyon Ürdün Dinarı harcama yaptığı açıkladı. Ürdün, Batı Şeria'da Aksa Camisi dâhil 750 caminin ihtiyaçlarını ve Bakanlıkta çalışan 3.500 çalışanın maaşını (1.800 kişi vakıflarda, 200 kişi dini mahkemelerde, 420 öğretmen ve geri kalanı İslami enstitülerde) ödemeye devam etti³⁰³.

6 Ağustos'ta Kral, Batı Şeria Yüksek Komitesini ve İşgal Toprakları Bakanlığını sonlandırdı. Bu iki devlet organı da 1980'de kurulmuştu ve Batı Şeria'nın idari, mali ve sosyal işleri ile ilgiliydiler. Bu kurumların görevleri Dış İşleri Bakanlığında yeni açılan Filistin masasına devredildi³⁰⁴.

Atılan en önemli adım ise Batı Şerialıların vatandaşlık hakları ile ilgili alınan düzenlemedir. 20 Ağustos'ta İç İşlerinin yayınladığı bir kararla 31 Temmuz 1988 öncesinde Batı Şeria'da ikamet eden tüm Ürdün vatandaşları Ürdün milleti yerine Filistin milletinden sayılacaktı. Batı Şerialıların geçici Ürdün pasaportu almalarına göz yumuldu. Ama bu pasaportlar eskisi gibi beş yıl değil iki yıllığına geçerli olacaktı ve sadece yolculuk dokümanı olarak kullanılacaktı. Gazzelilere daha önceden verilen geçici pasaportlarda süresi dolunca iptal edilecek ve yenisi verilmeyecekti³⁰⁵. İşin ilginç yanı Ürdün vatandaşlığı sonlanan Batı Şerialı Filistinliler sadece kağıt üzerinde var olan Filistin Devletinin de vatandaşı olamadılar. Filistinlilerin tekrardan bir devletin vatandaşı olmaları on yıl sonra yani 1998'de gerçekleşecektir³⁰⁶.

³⁰³ Ginat, **a.g.e.**, s.40

³⁰⁴ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.218

³⁰⁵ **Ibid.**, s.219

³⁰⁶ Uri Davis, **Citizenship and the State; A Comparative Study of Citizenship Legislation in Israel, Jordan, Palestine, Syria and Lebanon**, Lebanon, ITHACA Press, 1997, s.76

Bazı temel ilişkiler devam etti: Ürdün nehri üzerinde bulunan köprüler açık kaldı, ticaret sürdürüldü, Ürdün dinarı resmi olarak kullanıldı ve Batı Şeria ve Gazze’de yaşayanlara Ürdün’ün 1948 sonrası verdiği ve vatandaşlıkla eş tutulan pasaportlar sahiplerinde kaldı. Ancak bu pasaportlar Ürdün’e aidiyeti gösteren bir belge değil sadece ulaşım dokümanı olarak kullanıldı. Ürdün devlet televizyonu akşam haberlerinde yer alan Batı Şeria’yı içeren Ürdün haritasını kullanmaya devam etti. Aynı yıl yapılması beklenen seçim bir yıl sonrasına ertelenerek 1989’un başında Batı Şeria olmadan ilk seçimler gerçekleştirildi³⁰⁷.

Ürdün her ne kadar Batı Şeria ile resmi ilişkisini kestiyse de çok az dahi olsa bir umut ışığı da bırakmayı ihmal etmemişti. Seçim yasası, pasaport yasası ve diğer birçok yasada yapılan düzenlemeler bu karara dayanarak yapılsa bile karar hiçbir zaman resmi gazetede yayınlanmadı ve kanunda yer almadı. İki yakanın birliği anayasada yer alıyordu ama bölgelerin ayrılması anayasada yer almadığından durumun anayasal bağlamda illegal olduğu zaman zaman dillendirildi. Günümüze kadar da rejim veya parlamento konuyla alakalı anayasal bir düzenleme yapmamıştır³⁰⁸.

5.1. Ürdün’ün Ekonomik Çıkmazı

Batı Şeria kararının alınmasında belki de en önemli neden Ürdün’ün içine düştüğü ekonomik darboğazdır. Oysa ki ülkede 1970 iç savaşı sonucunda gelen istikrar ortamı sayesinde ekonomik yükseliş başlamıştı. Bu ivmenin ilk nedeni Lübnan iç savaşının sonucunda bu ülkeye akan yatırımların Ürdün’e yönelmesiydi. Dış sermaye girişi 70’lerin sonuna doğru Amman’ı bir bankacılık merkezi haline getirecekti³⁰⁹. Bu gelişmelerin yanı sıra petrol zengini ülkelerden yapılan yardımlar ekonominin canlanmasında diğer bir önemli nedendir. Petrol üreten Arap devletlerinin Ürdün’e mali desteği 1956’ya kadar uzanır. 1967 Hartum Zirvesinde de Kuveyt, Libya ve Suudi Arabistan yıllık 37.7 milyon Ürdün dinarı vermeyi taahhüt

³⁰⁷ Hillel Frisch, “Fuzzy Nationalism: The Case of Jordan”, **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol. 8, No.4, Winter 2002, s.100

³⁰⁸ Al Khazendar, **a.g.e.**, s.61

³⁰⁹ (çevrimiçi), www.kinghussein.gov.jo/hash_intro.html 12.02.2012

etmişlerdi. 1973 Arap İsrail savaşının ertesinde, petrol fiyatlarının hızlı yükselişi Körfez ülkelerinin zenginliğini arttırdı. 1978 yılındaki Bağdat zirvesinde Ürdün'ün Camp David'i reddiyle Arap petrol ülkelerinin yıllık 1.25 milyar dolar yardım sözü vermesi bu zenginlikten Ürdün'ün faydalanmasını sağladı. Ürdün bu meblağın tamamını alamadıysa da yardımlar ekonomiyi canlandırmaya yetti³¹⁰ 1967 - 1985 yılları arasında Arap petrol ülkelerinin verdiği yardım tüm yardımların %83'ünü oluşturuyordu³¹¹. Bunun yanı sıra Petrol fiyatlarının artması ile oluşan iş gücü açığından Ürdün en üst seviyede yararlandı. Bu dönemde Ürdün petrol ülkelerine işçi sağlayan önemli ülkelerin başında yer aldı. 1961'de 64.000 Ürdün vatandaşı yurt dışında çalışırken 1975'de bu sayı 259.517'ye (körfez ülkeleri ve Libya) yükseldi³¹². Dış yardımlar ve göçmen işçilerin yolladığı paralar Ürdün'ün petrol üretmeden petrol gelirinden kazanç sağlayan dünyada tek ülke olmasını sağladı. 1972'den 1982'ye kadar Ürdün GSMH'sı yıllık ortalama yüzde 7.9 ve kişi başı geliri yıllık ortalama 2.7 artış gösterdi. Bu büyümede Ürdünlü göçmen işçilerin ve Körfez yardımlarının GSMH'daki payı yüzde 58'e ulaşmaktadır³¹³.

1982 sonrası Ürdün'de ekonomik darboğaza sürüklenmesinin başlıca sebebi petrol fiyatlarındaki düşmedir. Petrol fiyatlarının düşmesinin Ürdün ekonomisine etkisini iki başlık altında toplayabiliriz;

Birinci olarak Arap petrol ülkelerinde çalışan Ürdünlülerin ülkeye gönderdiği paranın azalması yer almaktadır.1986'da Ürdün'deki toplam işgücü 592.000 iken 325.000 Ürdünlü işçi başta körfez ülkeleri olmak üzere Ürdün'ün dışında çalışıyordu. Aynı yıl petrol fiyatlarındaki dalgalanma sonucunda 35.000 işçi körfez ülkelerinden evlerine dönmek zorunda kaldı³¹⁴. 1971'de körfez ülkelerinde çalışan

³¹⁰ Fathi, **a.g.e.**, bölüm 5.1.2. (Sayfa numarası yok)

³¹¹ Fawzi Khatib, "Foreign Aid and Economic Development in Jordan: An Empirical Investigation", **Politics and the Economy in Jordan**, ed. by. Rodney Wilson, London and New York, Routledge, 2005, s. 59

³¹² Mansoor Moaddel, **Jordanian Exceptionalism; A Comparative Analysis of State – Religion Relationships in Egypt, Iran, Jordan and Syria**, New York, Palgrave, 2002, s.71

³¹³ Mishal, **a.g.e.**, s.31

³¹⁴ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.34

Ürdünlülerin ülkeye gönderdikleri toplam para 509 milyon doları buluyordu. 1981’de bu rakam ikiye katlanarak 1 milyar doları geçti ve 1986’da aynı düzeylerde seyretti ne var ki bir sonraki yıl 1987’de büyük bir gerileme yaşandı ve Ürdünlü emek geliri 743 milyona düştü. Sonraki yıllarda düşmeye devam etti³¹⁵.

İkincisi ise Körfez yardımlarının düşmesidir. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve yardımların Irak’a yönelmesi gibi sebeplerden ötürü Ürdün’ün petrol zengini Arap ülkelerinden aldığı dış yardım 1981’de 1.1 milyar dolardan 1989’da 600 milyon dolara geriledi. Petrol fiyatlarının düşmesi Ürdün’ün bu ülkelere olan ihracatını da etkiliyordu. Arap yardımları ve işçi paralarıyla oluşan sermayenin büyük bölümü imalat yerine inşa ve gayri mülk sektörüne yönlendirildiğinden alım gücü artarken üretim gücünde canlanma yaşanmadı³¹⁶.

Ekonomik darboğazın diğer nedenleri arasında Amerikan yardımının azalması yer almaktaydı. ABD, 1957 – 1966 yılları arasında Ürdün’ün başlıca ekonomik destekçisiydi. Bu dönemde toplam yardımın %45’i bu ülkeydi sağlanıyordu. 1967 sonrası Körfez ülkelerinin Ürdün’e yardım sözü vermesiyle ABD yardımları düşüşe geçti. Camp David’e Ürdün’ün katılmaması özellikle ABD askeri yardımlarını olumsuz etkiledi. Ama yine de ABD’den alınan yardım oranı toplam yardımların %10’unu oluşturuordu³¹⁷.

1980’de patlak veren İran – Irak savaşı Ürdün ekonomisinde olumlu ve olumsuz iki taraflı etki yaptı. Savaşın ekonomiye olumlu etkisi Irak’ın ithalat ve ihracat limanı olarak Akabe limanını kullanmasıdır. Akabe – Bağdat güzergâhının öne çıkması Ürdün liman ve karayolu taşımacılığını olumlu etkiledi. Ticaret rotası olmanın verdiği avantaj ile Ürdün malları Irak pazarında geniş yer buldu. 1985 yılına

³¹⁵Glenn E. Robinson, “Defensive Democratization in Jordan”, **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press, Vol.30, No.3, August 1998, s.390

³¹⁶Timothy J. Piro, **Islam and Democracy in Jordan: The Limits of Political Inclusion**, Islam, Democracy and the Secularist State in the Post – Modern Era, Center for the Study of Islam and Democracy (CSID) Second Annual Conference Washington DC, USA, 2001, (Çevrimiçi) https://www.csidonline.org/documents/pdf/CSID_2001_proceedings.pdf#page=8, 21 Haziran 2012, s.16

³¹⁷ Khatib, a. y.

gelindiğinde Ürdün ihracatının üçte birini Irak'a yapıyordu. Aynı yıl, iki ülke arasında imzalanan ticaret karşılığı petrol protokolü ile Ürdün petrol ihtiyacının yarısını Irak'tan ücretsiz alırken diğer yarısının ödemesini de kendi mamullerini vererek yapacaktı.³¹⁸ Savaşın olumsuz etkisi ise Arap yardımlarının Irak'a yönelmesidir. Petrol fiyatlarındaki düşüşün Arap ülkelerinin Irak'ı savaşta desteklemesi eklenince Ürdün'e gelen yardım miktarı hızla düştü. 1981'de 536 milyon dolar Arap yardımı varken 1984'te bu miktarın 322 milyon dolara düşmesi durumun iyi bir özetidir³¹⁹.

Ürdün'ün günlük mikro ekonomisi işlese de makro ekonomisi dış yardım ve göçmen işçilerden gelen gelir ile kalkınma planları ve hükümet borçlanması arasındaki dengenin bozulmasından ötürü çöküşe geçti. 80'lerin başında yüzde 10'ların üzerine çıkan büyüme oranları on yılın ortalarından itibaren yüzde 4 seviyesine düştü.

70'lerin ekonomik yükselişinde Krallık eline geçen parayı Maverai-Ürdünlülerin ağırlıkta olduğu kamu hizmetlerine yani ordu, polis, memurlar ve diğerlerine harcıyordu³²⁰. İstihdamın yüzde 47'si kamu hizmeti ve ordudaydı. 1986'da endüstrideki istihdam yüzde 11'di ve bunlarda fosfat ve diğer hammaddelerin işlenmesiyle ilgili alanlardaydı. Maverai-Ürdünlülerin dörtte üçü devlet görevlerinde çalışıyordu. Başkent dışındaki bölgelerde bu oran çok daha yükseklerdi. Hatta kamu sektörü bu bölgelerde geçim kaynağıydı. Karak, Tafileh, Maan gibi Maverai-Ürdünlülerin baskın olduğu yerlerde kamu sektörü iş gücünün yüzde 90'ını içeriyordu³²¹. Üretim alanları yerine hizmet sektörünün genişlemesine

³¹⁸ Anne M. Peters, Pete W. Moore, "Beyond Boom and Bust; External Rents, Durable Authoritarianism and Institutional Adaptation in the Hashimite Kingdom of Jordan", **Studies in Comparative International Development**, (Çevrimiçi) [http:// www. McGill .ca/ files/ icames/ Boom_ Bust-2. pdf](http://www.Mcgill.ca/files/icames/Boom_Bust-2.pdf) , 21 Haziran 2012, s.28 - 30

³¹⁹ Fathi, **a.g.e.**, bölüm 5.1.2. (Sayfa numarası yok)

³²⁰ Fareed M. Hassan, Djelloul Al – Saci, "Jordan; Supporting Stable Development in a Challenging Region", **A Joint World Bank – Islamic Development Bank Evaluation**, 2004, (Çevrimiçi) <http://www-wds.worldbank.org/>, 21 Haziran 2012, s.13

³²¹ Anne Marie Bayloun, "Militarizing Welfare: Neo – liberalism and Jordanian Policy", **Middle East Journal**, Vol. 62, No. 2, Spring 2008, s.285

bir de “Özel” desteklere yani yolsuzluğa kapı açılması bütçe açığına neden oldu. 1984’te bütçe açığı 3.5 milyar dolarken bu rakam 1987’de 7.4 milyar dolara ulaştı. 1988’e gelindiğinde Ürdün ekonomik darboğazın kenarındaydı³²².

Ülkede göç ve doğal nüfus artışının etkisiyle 1979 – 1994 arasında yıllık nüfus artışı yüzde 4.4 (Ürdün İstatistik Kurumu, 2001) gibi yüksek bir seviyede oldu³²³. Hızlı nüfus artışı yavaşlayan büyüme ile birleşince istihdam sorunları baş gösterdi. Çoğunluğu eğitilmiş iş gücü olmak üzere işsizlerin oranı yüzde 12’ye çıktı³²⁴. 1980’lerin sonlarına doğru enflasyon yüzde 25’lere ulaştı ve Dinar Dolar karşısında değer yitirdi³²⁵. Ekim 1988’de Ürdün dinarı resmi olarak yüzde 12 devalüasyona uğradı. Gayri resmi oran ise yüzde 20’leri buluyordu. Ürdün, 1983 – 1989 yılları arasında ekonomiye yeni bir rota vermeye çalıştıysa da bu reformlar makroekonomik istikrara, tekrar yapılanmaya veya yerli üretimin artışına katkıda bulunmadı³²⁶. Böylelikle Ürdün 1989’da IMF’den yardım istemek zorunda kalacaktı.

5.2. İntifada’nın Oluşturduğu Baskı

İntifada Batı Şeria’da FKÖ’nün liderliğini pekiştirirken Ürdün yönetiminin altını oyuyordu. Hüseyin yavaş yavaş İntifada’nın FKÖ aracılığıyla dışa vurmuş Filistin milli iradesinin bir yansıması olduğunu anlıyordu. Filistin’in temsilinde Ürdün’ün istenmediği açıktı³²⁷. Diğer taraftan bu iradenin Ürdün’de nüfusun yarısından fazlasını oluşturan Filistin toplumuna sıçramasından endişe ediliyordu. Batı Şeria’da Filistinli militanların aktiviteleri İntifada sonrası gözle görülür şekilde artmıştı. Şubat 1988’de en az yirmi üç Filistinli militan ülkede karışıklık çıkarmak suçundan tutuklanmıştı. Aynı sıralarda Filistinlilerin Amman’da gerçekleştirdikleri

³²² Mishal, **a.g.e.** s.32 - 33

³²³ Hassan, **a.g.e.**, s.1

³²⁴ Fathi, **a.g.e.**, bölüm 5.1.2. (Sayfa numarası yok)

³²⁵ Vardan M. Amadouny, **Jordan**, Oxford, ABC Clio Press, 1999, s. xxv

³²⁶ Peters, **a.y.**, s.28

³²⁷ Frisch, **a.y.**, s.99

gösteriyi polis güçlükle kontrol altına aldı³²⁸. Bu ve bunun gibi olaylar İntifada'nın Ürdün'e yayılma endişesini körükledi.

5.3. Batı Şeria'da Haşimilere Yönelik Desteğin Azalması

Ürdün yönetiminin İsrail karşısında başarsızlıkları ve FK  ile çatışması Batı Şerialılar arasında Ürdün' n desteğini yitirmesine neden oluyordu. Bu durumun en iyi  rneği İsrail işgali sonrası gerçekleştirilen yerel seçimlerdir. 1972 yerel seçimlerini her ne kadar Haşimi yanlıları FK 'nün zayıflığından dolayı kazandıysa da 1976 seçimleri FK  yanlılarının açık zaferi olmuştu.³²⁹

Sonraki on yıl içinde Hüseyin'in Batı Şeria'daki destekçisi yok denecek kadar azalacaktı. 1986'da Batı Şeria'da Doğu Kudüs gazetesi El Fecr, Avusturya Yayıncılık Otoritesi ve New York Gazetesinin ortaklaşa gerçekleştirdiği ankete göre Batı Şerialı Filistinlilerin yüzde 93,5'i FK 'y  Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olarak görüyor, 77,9'u bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını destekliyor ve sadece yüzde 1'lik bir kesim Batı Şeria ile Ürdün' n birleşmesini istiyordu. Yine katılımcılardan sadece yüzde 3.4'  Hüseyin'i lider kabul ederken yüzde 60'ı İsrail'e karşı silahlı mücadelenin devamından yanaydı³³⁰.

İntifada sırasında yükselen Ürdün karşıtı sloganlar yapılan anketin canlı kanıtı gibiydi. İntifada sırasında Batı Şeria'yı ziyaret eden Ürdün İşgal Toprakları Bakanı Batı Şeria'da kendilerini destekleyen kimse kalmadığını ve hatta geleneksel destekçilerinin bile artık açıkça desteklerini dillendirmekten korktuklarını Hüseyin'e rapor ediyordu³³¹. Artık Batı Şeria'da Haşimler için yolun sonuna gelindiği açıktı.

³²⁸ Salibi, **a.g.e.**, s.268

³²⁹ Lukacs, **a.g.e.**, s.141

³³⁰ Layne, **a.g.e.**, s.26

³³¹ Lukacs, **a.g.e.**, s.175

5.4. “Ürdün Seçeneği” veya “Ürdün Filistin’dir”

İsrail’in Filistin üzerine hazırladığı planlar da alınan kararın önemli bir sebebiydi. İsrail siyasetinin merkez iki partisi İşçi Partisi ve Likud Partisi İsrail siyasetinde sağ ve sol görüşleri temsil etmenin yanında Filistin sorununa yönelik iki bakış açısını da yansıtmaktaydı. Bu partilerden ilki İşçi partisi Batı Şeria ve Gazze’ye ulusal güvenlik ve demografik çoğunluk gibi sebeplerden ötürü uzlaşma durumunda bu toprakların elden çıkartılabilirliğini savunuyordu. Diğer taraftan Likud’un yaklaşımı ise bu toprakların Büyük İsrail veya farklı bir deyişle tarihi İsrail’in bir parçası olduğuydu. Bu yüzden coğrafyaya sahip çıkarak Büyük İsrail’den taviz verilmemesini istiyordu³³². Bakış açısındaki bu farklılık Ürdün’le genel ilişkilerde ve özellikle barış görüşmelerinde iki tavrın gelişmesine yol açtı.

Bu tavırlardan ilki İşçi Partisinin savunduğu “Ürdün Seçeneği” ydi. Buna göre İsrail stratejik bazı yerler dışında Batı Şeria’nın yönetimini 1967 savaşı öncesi olduğu gibi Ürdün’e bırakmalıydı. Diğer taraftan sağcı Likud Partisi’nin ve bazı radikal gruplar “Ürdün Filistin’dir” görüşünü destekliyorlardı. Onlara göre Batı Şeria’da yaşayan tüm Filistinliler Ürdün’e sürülerek tarihi Filistin’de Büyük İsrail kurulmalıydı. “Ürdün seçeneği” 1970’lerin ilk yıllarında ve 1980’lerin ortalarında, “Ürdün Filistin’dir” ise 1970’lerin sonları ve 80’lerin ilk yıllarında rağbet gördü³³³.

“Ürdün Seçeneği” Filistinliler ve FKÖ’yü dışarıda bıraktığı için Arap dünyasında ilgi görmedi. Batı Şeria’nın stratejik ve doğal öneme sahip bölgelerini İsrail’in elinde tutması ve Ürdün’e daha düşük değerde toprakların yanı sıra İsrail’e yük olmaya başlayan Filistinli nüfusun verilmesi Kral Hüseyin’in öneriye soğuk yaklaşmasına neden oldu. “Ürdün Filistin’dir” ise hukuki bir alt yapısı olmaması ve barış görüşmelerine olumsuz anlamda etkisi dolayısıyla Likud Partisi hükümetinde savunma bakanlığı yapmış Ariel Sharon gibi radikal Siyonistler dışında kabul görmedi³³⁴. Sadece zaman zaman gündeme gelerek Ürdün için endişe kaynağı oldu.

³³² Mishal, **a.g.e.**,s.62

³³³ Braizat, **a.g.e.**, s.175 - 179

³³⁴ Salibi, **a.g.e.**,s.261

1982’de İsrail’in Lübnan’ı işgali sırasında Filistinli mültecilerin Ürdün’e süreceği yönündeki haberler³³⁵ ve 1987’de hakeza Filistinliler hakkında radikal kararlar alınacağı düşüncesi gibi olaylar Ürdün’ün Batı Şeria’yla ilgili aldığı kararları etkiledi.

İsrail politikalarının Ürdün’ün Batı Şeria’dan vazgeçmesine etkisi şu şekilde oldu; İntifada ile tüm İsrail aşağıdan yukarıya sarsılıyordu ve İsrailliler arasında radikal görüşlerin yayıldığı bir gerçektir. “Ürdün Filistindir” sloganı İsrail siyasetinde daha fazla dillendirilmeye başlandı. İsrail radikal sağının Filistinlileri tehcir planlarını hayata geçireceği düşüncesi hem Filistinliler hem de Ürdünlüler arasında kaygı yaratıyordu. Kriz atmosferi İsrail Hükümetinin böyle yıkıcı bir kararı alma ihtimalini arttırıyordu³³⁶. Aynı tarihlerde yapılan bir ankete göre de İsrail kamuoyunun yüzde 49’u tehcir siyasetinin desteklendiği yönündeydi³³⁷. Bu yüzden Doğu Şeria’ya olası bir transferi önlemek için tüm köprüleri atmak Hüseyin için daha cazip geldi.

5.5. Maver-i Ürdüncüler

Ürdünlü devlet adamlarının bir kısmı için Batı Şeria uyanılması gereken bir düştü. Bu kesime göre Ürdün’ün işgal topraklarını geri almaya çalışması boş yere verilecek bir uğraştan başka bir şey değildi. Onlara göre 1948 sınırlarına geri dönmek ve Maver-i Ürdün’ün iç işleriyle uğraşmak Batı Şeria ve Filistin sorunuyla yıpranan ülke için daha yararlıydı. 1970’lerin ortalarından beri bu görüş yüksek sesle savunulduğuna daha önce değinmiştik. 1988’de alınan karar sırasında ise Başbakan Mudar Badran, Veliaht prens Hasan ve Zayd Bin Şakir gibi önemli isimler de bu

³³⁵ Joseph Nevo, “Jordan, the Palestinians and the Al Aqsa Intifada”, **Civil Wars**, Vol. 6, No.3, Autumn 2003, s.73

³³⁶ Uriel Dann, **King Hussein’s Strategy of Survival**, Washington, The Washington Institute For Near East Policy, 1992, s.36

³³⁷ Marc Lynch, **State Interests and Public Spheres; The International Politics of Jordan’s Identity**, New York, Columbia University Press, 1999, s.86

düşünceden yanaydılar. Ve bu kişilerin ısrarları Batı Şeria'dan ilişkilerin kesilmesinde etkili olmuştu³³⁸.

5.6. Yansımalar

Ürdün'ün bu kararı ile 750.000 kadar Batı Şerialı Filistinlinin Ürdün vatandaşlığı ile ilişkisi kesilirken Doğu Şeria'da ikamet eden tahmini iki milyon kadar Filistinlinin vatandaşlığı korunuyordu³³⁹. Ürdün artık yeni bir döneme giriyordu. Maver-i Ürdünlüler ve özellikle Filistin karşıtı kesim kararı alkışlarla selamladılar. Filistin problemine verilen önceliğin artık Doğu Şeria'da yaşayanlara ve onların sorunlarına verileceğini biliyorlardı. Krallığın kuruluşunda ve ayakta kalmasında başlıca unsur olmalarına rağmen sadakatlerinin tam anlaşılmadığını düşünüyorlardı, yeni dönemle bu tatminsizliğin son bulmasını diliyorlardı.

Ürdünlü Filistinliler ise kaygılıydılar. Ürdün vatandaşlığının kendilerine verdiği göreceli rahatlığın sona ermesinden korkuyorlardı. Yeni dönemde bir tür apartheid yaşanmasından endişe ediyorlardı. Devlet, Ürdünlü Filistinlilerin ülkenin bütünleşmiş bir unsuru, Ürdün'ün de tek bir aile olduğu yönünde propagandalarla Filistinli toplumun kaygılarını gidermeye çalıştı³⁴⁰.

Ürdün'ün bu hareketi Filistin sorununda yer alan aktörlerin Ürdün'ü içine alan çözüm süreçlerini gözden geçirmeye zorladı. Ürdün'ün bu açıklaması başlarda İsrail ve ABD tarafından kuşkuyla karşılandı. İki ülke de Ürdün'ün taktik icabı hareket ettiğini düşündüler. Onlara göre Kral, Filistinlilere Ürdün olmadan yapamayacaklarını göstermek istemiş ve nihai çözümün Filistin – Ürdün Konfederasyonunda olduğunu göstermek istemişti. Ama kısa süre sonra durumun düşündükleri gibi olmadığını kavradılar.

Açıklamadan sadece dört ay sonra Kasım 1988'de toplanan Filistin Ulusal Meclisi ilk defa iki devletli çözümü kabul ederek Filistin devletini deklare etti.

³³⁸ Nevo, Pappe, **a.g.e.**, s.85

³³⁹ Davis, **a.g.e.**, s.74

³⁴⁰ Fathi, **a.g.e.**, bölüm 6.2.2. (Sayfa numarası yok)

Kurulacak devletin başkanlığına FUM Arafat'ı seçti. Son durum İsrail ve ABD'nin FKÖ ile diyaloga geçmesi için yeterli olmasa da dolaylı görüşmelere kapı açtı. Kısa süre sonra FKÖ yönetimi İsrail ve ABD'nin görüşmeler için ön koşul olarak sunduğu; İsrail'in varlığını tanıma, bütün şekilleriyle terörizmi reddetme ve BM 242 kararını kabul etme şartlarını yerine getirdi. FKÖ'de yaşanan bu değişim 1991'de Oslo Barış süreci ile devam etti.

5.7. 1988'den Günümüze

Batı Şeria üzerindeki haklardan feragat edilmesiyle Ürdün kimlik politikalarında yeni bir döneme girilmiş oldu. 1950'lerin yayılmacı politikalarını hayata geçiremeyen, Filistinlileri Ürdünlülük içinde homojenleştiremeyen Ürdün devleti için şimdiki yeni öncelik yerli bir Ürdünlü kimliği inşa etmek oldu. Ürdünlü kimliği ulus üstü Arapçı ve İslami söylemlerden ve normlardan ayrıştırılarak teritoryal vatani bir temele oturtuldu³⁴¹.

2000 yılında patlak veren 2. İntifada, ABD'nin Irak'a yönelik tehditlerinin yol açtığı gerilim teritoryal Ürdün kimliğine güç kazandırması hedeflenen “Önce Ürdün” kampanyasını başlatacaktı. “El Urdun evvelen” yani Önce Ürdün ulus inşa kampanyasının içeriğinde ise otorite ve vatandaşların bir birlerinin hak ve görevlerini tanıması, eşitliğin, kanunun, şeffaflığın, insan haklarının, çoğulculuğun ve demokrasinin desteklenmesi öngörülüyordu³⁴². Toplumu bir arada tutmanın yanı sıra “Önce Ürdün, sonra Arap dünyası” olarak özetlenen girişimle dış politikada alınan kararların yumuşatılıp, kamuoyu gözünde kabul edilebilir bir hal alması hedeflenmekteydi.

Ne var ki, Filistinliler Ürdün'de kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmeye devam ettiler. Filistinlilerin ötekileştirilmesi ve bu gruba duyulan kuşku devam etti. Bunun en iyi örneği meclisteki sandalye dağılımının kentlerdeki nüfus

³⁴¹ Nur Köprülü, “Ürdün Haşimi Krallığı ve Siyasal Liberalleşme Süreçleri: 2010 Parlamento Seçimlerinin İçsel ve Bölgesel Dinamikler Açısından Bir Değerlendirmesi”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s.48

³⁴² Al Oudat, **a.y.**, s.81

oranına göre düzenlenmemesinde kendini göstermekteydi. Mesela Filistinli göçmenlerin çoğunluğunu oluşturduğu Amman ve Zerka kentleri toplam Ürdün nüfusunun %54'ünü oluşturmalarına rağmen, 2001 seçimleri sonrasında mecliste yaklaşık %32'lik bir oranla temsil edilmişlerdir. Diğer taraftan, toplam nüfusun %12'sini oluşturan Maan, Tafila, Mafrak ve Karak kentleri ise %21'lik bir oran ile temsil edilmişlerdir³⁴³. Siyasi çevrelerde de Filistinlilerin Ürdün'ün asli unsuru olup olmadığı üzerine Ürdün bölgecileri ile Pan Ürdüncüler arasında süregelen tartışmalar şiddetlenerek devam etti. Batı Şeria'dan feragat Ürdün bölgeciliğini savunan tezlerinin ağırlık kazanmasına yol açacaktı³⁴⁴.

Neyse ki siyasi anlamdaki eşitsizlik ekonomik eşitsizliğe dönüşmedi. Mülteci kamplarında yaşayanlar ne kadar fakirse güney Ürdün'de yaşayan Maverai Ürdünlüler de o kadar fakirdi. Devlet görevlerinde Filistinliler kırıma uğradılarsa da özel sektöre Filistinliler hâkim oldu. Maverai Ürdünlülerin kamu sektöründeki ağırlığı 90'larda devam etmekle birlikte bazı bakanlık ve siyasi noktalarda Filistinlilere önemli görevlerde yer verilme politikası devam etti. Günlük yaşamda özellikle devlet kurumlarında, ordu ve polisle olan ilişkilerde Filistinlilere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaya devam edildi. Ne kadar uzun süre yaşasalar da vatandaşlık ve tüm siyasi haklara sahip olsalar dahi Filistinlilerin Ürdün'de misafirliği veya yabancılığı sürdü³⁴⁵.

Günümüzde Ürdün'de yaşayan Filistinli nüfus Ürdün kimliğini sahiplenme veya dışlama açısından dört gruba ayrılabilir. İlk grupta kamp sakinleri ve uzun süre kamplarda kalmış sonradan bu kamplardan ayrılmış Filistinliler yer almaktadır. Bu insanlarda Filistinli kimliği ağır basarken Ürdünlülük pasaport alımı dışında çok sahiplenilen bir aidiyet değildir. Temmuz 1988 kararı sonrasında muhalefette yer almanın yanında Ürdün kimliğine karşı düşmanca tavır sergilemektedirler.

³⁴³ Köprülü, "Ürdün Haşimi Krallığı ve Siyasal Liberalleşme Süreçleri", s. 48

³⁴⁴ Nanes, a.y.,s.86 – 87

³⁴⁵ Curtis R. Ryan, "Civil Society and Democratization in Jordan", **Knowledge Programme Civil Society in West Asia**, Working Paper 7, A Joint initiative by Humanist Institute for Co – operation with Developing Countries and University of Amsterdam, June 2010 (Çevrimiçi) <http://www.hivos.net/Hivos-Knowledge-Programme>, 21 Haziran 2012, s. 8 - 9

İkinci grup ise orta sınıf Filistinli tüccar ve alt seviye devlet memurlarından oluşmaktadır. Bu gruptakiler arasında da Filistinli kimliği güçlüdür. Ama nispi ekonomik rahatlıkları ve entegrasyondan ötürü (Filistin direniş gruplarında yer alanları dışında) Ürdün kimliğini eleştirmekten sakınmaktadırlar.

Üçüncü grupta iş yaşamı ve bürokraside başarı kazanmış Filistinliler yer almaktadır. Filistin burjuvazisi 1970 iç savaşından buyana siyasetten uzak durarak istikrarlı bir yönetim altında kazançlarını arttırmaya gayret göstermektedir. İstikrar ve kazancı önceleyen bu grup yerli Ürdünlülerle birlikte Haşimi monarşisini ayakta tutan saç ayaklarından birisidir. Özellikle yetmişli yıllarda zenginleşen bu grup, kendilerini hem Filistinli hem Ürdünlü olarak tanımlamakta bir sakınca görmemektedir.

Son grupta Birinci Körfez Savaşı (1990 – 91) sırasında petrol ülkelerinden Ürdün’e geri yollanan Filistinli işçiler yer almaktadır. Sayıları 200.000’i bulan bu gruptakiler Filistin kimliğini güçlü bir şekilde sahiplenirken Ürdün’e hiçbir aidiyet beslememektedirler. Yurtdışında kaldıkları süre boyunca Ürdün devletiyle ilişkilerini minimum seviyede tutmaya gayret göstermişlerdir. Döndükten sonra da Ürdün’e çok az bağlılıkları bulunduğundan uyum sağlamada zorluklar yaşamaktadırlar³⁴⁶.

Kimlik ve aidiyet zaman içinde tekrar ve tekrar inşa edilen tanımlanan kategorilerdir. Bu yüzden yukarıda yapılan sınıflandırmanın zaman içinde değişim göstermesi özellikle Ürdün gibi bir devlette kaçınılmazdır. Orta sınıf Filistinli ailelerden gelen yeni nesilde Ürdünlülük aidiyetinin artması ve iki toplum arasında gerçekleştirilen evlilikler yakın bir gelecekte Ürdün’deki aidiyet algısında değişimler yaşanacağını en açık işaretleridir³⁴⁷.

Ama 2. Abdullah’ın Aralık 2000’de Ürdün kökenli bir Filistinlinin İsrail karşısı bir gösteride öldürülmesini takiben güvenlik güçlerine yönelik yaptığı konuşma hali hazırdaki durumun geçmişe kıyasla çok da değişmediğini özetler niteliktedir; İç ve dış düşmanlara mesajım şudur: Biz Haşimi Ürdün Krallığıyız.

³⁴⁶ Brand, a.y., s. 49 – 50

³⁴⁷ Keleşoğlu, “Kral Hüseyin’den II. Abdullah’a Ürdün”, s. 265 - 266

Gelecek Haşimi Ürdün Krallığına aittir. Ürdün'ün önüne engel konulmasına ve yolumuza çıkılmasına müsaade etmeyeceğiz. “Krallık” dışında bir şey isteyen varsa gurur duyduğumuz bir Arap ordum var, askeri kıyafetlerimi giymeyi ve savaş alanlarının atmosferini de özlüyorum³⁴⁸.

³⁴⁸ Frisch, a.y., s. 94

SONUÇ

Bu çalışmada 1948 Arap – İsrail savaşı sonrası Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhakından 1988 yılında Kral Hüseyin'in ülkesinin Batı Şeria üzerindeki tüm haklarından feragat ettiğini ilanına kadar geçen 40 yıllık süre zarfında Filistinlilerin ve Filistin sorununun Ürdün devletinin kimlik politikalarına etkisi incelendi.

Ürdün nehrinin doğusu tarih boyunca öncelikle Filistin olmak üzere Suriye hatta Irak ve Hicaz bölgeleri ile yakın bağı olan bir toprak parçasıdır. Osmanlı döneminde Amman şehri ve çevresi Şam vilayetine bağlıydı. Amman, Karak, Irbid ve Salt gibi günümüzün Ürdün şehirleri bir şehir olmaktan çok orta büyüklükte kasabalardı. Nüfusun büyük çoğunluğu bedevi Araplardan oluşuyordu. Bedevi aşiretler sınır gözetmeden Irak ve Hicaz'a geçebiliyor, tüccar ve okumuş elit ise kendilerini bölgeden daha ziyade Suriye ve Filistin'e yakın hissediyordu. Toplumun tüm kesimlerinin çevre bölgelerle akrabalık bağları vardı. Hatta önemli ailelerin birçoğu Doğu Şeria'ya 19. Yüzyılın sonlarına doğru yerleşmişlerdi. Yani diğer bir deyişle 1921 yılında Maveria-i Ürdün Emirliği'nin kuruluşuna kadar ki süre içinde Şeria nehrinin doğusunda çevre yerlerden bağımsız kendi tarihi, halkı veya kimliği bulunan bir siyasi unsur bulunmuyordu.

Toplumsal ve siyasi durum bu şekildeyken Ürdün devleti nasıl kuruldu sorusu akla geliyor. Bu sorunun cevabını bulmak için Birinci Dünya Savaşı'nda yaşananları hatırlamamız yeterli. Dünya savaşı sırasında Mekke Şerifi Hüseyin'in İngilizlerin yardımıyla Osmanlı'ya karşı isyanı 1916'da gerçekleşti. Haşimi ailesinin yani Hüseyin bin Ali, oğulları Abdullah, Faysal ve Ali'nin savaş sonrasında Hicaz, Suriye ve Irak'ı kapsayan büyük bir Haşimi Arap Krallığı düşlediği açıktır. Ne var ki savaştaki ortakları İngiltere ve Fransa'nın kafasında yatan başka planlar vardı. Balfour ve Sykes – Picot başta olmak üzere ikili arasında imzalanan anlaşmalar sonucunda Orta Doğu yapay sınırlarla bölüştü. Bölüşümde istediğini elde edemeyen ve pay almak için harekete geçen Haşimi ailesinin tüm mücadele sonunda ellerinde Abdullah'ın yönetiminde Maveria-i Ürdün Emirliği ve Faysal'ın Irak Krallığı kaldı. Bu iki siyasi birimden Maveria-i Ürdün Emirliği'nin kuruluşunun ardında yatan nedenler ise Haşimileri Fransız yönetimindeki Şam'dan uzak tutmak,

Yahudilere vaat edilen Filistin ile diğer Arap bölgeleri arasında tampon bir bölge oluşturmak, Vahhabi saldırılarının önünü kesmek, Abdullah'a paye vererek tatmin etmek olarak özetlenebilir. Abdullah'ın emirliği kabulünün başlıca nedeni ise Amman'ı Büyük Suriye Haşimi Krallığı için bir sıçrama taşı olarak görmesidir. Sonuçta İngiltere, Fransa ve Haşimilerin anlaşması sonucunda cetvelle çizilen sınırlarıyla Ürdün bölgedeki en yapay siyasi unsur olarak tarih sahnesine çıkmaktaydı.

Abdullah gibi birisi için elde edilen sonuç yeterli değildi. Bu yüzden Emirliği döneminde Abdullah, Büyük Suriye Krallığı kurmak için uygun ortam gözetledi. Ama iki savaş arası dönemde manda yönetimlerini kontrol eden İngiltere ve Fransa'dan bir şeyler koparmak gerçekten zor görünüyordu. Abdullah'ın beklediği ortam İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluştu. Bölgede yeni bir değişim rüzgarı esiyor ve mandalar teker teker bağımsızlığını ilan ediyordu. Maverai-Ürdün Emirliği de İngilizlerle yapılan görüşmeler sonrası 1946'da bağımsızlığını ilan ederek Ürdün Haşimi Krallığı ismini alıyordu. Her ne kadar Ürdün'ün İngiltere'den ne kadar bağımsız olduğu tartışılırsa da mevcut durum Kral Abdullah'a yeni fırsatlar sunuyordu. 40'lı yılların ilk yarısında Abdullah hem Suriye hem de Irak'la başarısızlıkla sonuçlanan birleşme girişimlerinde bulundu. Bu başarısızlıklar onun siyasi durumu belirsizliği koruyan Filistin'e gözünü dikmesine sebep oldu. İngiliz mandasının sonlanacağı Filistin topraklarında Siyonist devlet hayalleri peşinde koşan Yahudilerle Filistinli Araplar arasında çatışmalar yaşanıyordu. Birleşmiş Milletlerin taksim kararı ve İngiliz askerlerin Filistin'i terki Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulmasına yol açtı. İsrail devletinin ilanından sadece birkaç saat sonra Filistinli Araplara yardım etmek üzere Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak ve Suudi Arabistan devletleri İsrail'e savaş ilan etti. 1948 – 49 yılları arasında gerçekleşen savaşın iki galibi vardı. Bunlardan ilki taksim kararları ötesinde toprak elde eden İsrail, diğeri ise Batı Şeria'yı işgal eden Ürdün devletidir.

Abdullah'ın İsrail'le savaşa giriş nedeni diğer Arap ülkelerinden farklıydı. Abdullah çatışmaya katılarak Filistin'den toprak kazanmayı hedefliyordu. Savaş öncesinde de tüm taraflara bu amacını hissettirmişti. Hatta Yahudi ve İngiliz temsilcilerle yaptığı görüşmelerde defalarca kendi krallığı altında Yahudi ve

Arapların özerk yönetimlerde yaşadığı bir devlet kurulması görüşünü yinelemişti. Yahudilerin bağımsızlıkta ısrar ettiğini görünce de ortak devlet fikrinden vazgeçerek Filistinli Arapların yaşadığı yerleri ülkesine katmakla yetinecekti. 1948 – 50 yılları arasında Batı Şeria'nın ilhakı için gerekli görülen Filistinlilere vatandaşlık hakkı başta olmak üzere siyasi ve idari işlemleri gerçekleştirerek Nisan 1950'de iki yakanın Ürdün Haşimi Krallığı adı altında birleştirildiğini ilan etti.

İlhakla birlikte ülkenin toprakları Batı Şeria'nın bereketli topraklarına doğru genişledi. Batı Şeria Doğu Şeria'ya nazaran endüstriyel altyapısı sağlam, toprağı verimli ve kutsal yerleri barındırması açısından uluslararası değeri bulunan bir yerdi. Ürdün'ün Savaş sırasında İsrail'in üzerinde kurulduğu topraklardan kaçan Filistinlilerle birlikte nüfusu üç katına çıkmıştı. Filistin kökenli Arap nüfusu ile Maver-i Ürdün'de yaşayan bedeviler arasında birçok farklılık vardı. Filistinliler daha eğitimliydi, modern düşüncelerden daha fazla etkilenmişlerdi. Siyonistlerle ve İngilizlerle yaptıkları mücadele sonucunda siyasal kültürleri daha çok gelişmişti. Filistin ulusal hareketi savaş sonrası kesintiye uğradıysa da belli bir tecrübesi vardı ve Arap milliyetçiliği daha fazla hissediliyordu.

Ürdün Haşimi Krallığı ülkedeki bu değişim karşısında nasıl bir tutum takındı, Filistinlileri hâkimiyeti altına almak için ne tür bir siyaset izledi? Sonraki yıllarda İsrail – Arap ilişkilerinde yaşanan iniş çıkışlar Ürdün kimliği üzerinde ne tür etkilerde bulundu? Öncelikle Maver-i Ürdün kimliğinin inşasını hatırlamakta fayda var. Emirliğin yapay bir siyasi birim olduğunu ve ortaya çıkan ulus devletinin ne bir ulusun başarısı ne de merkezi bir bölgenin devletleştirilmesi olmadığını tekrardan hatırlamamız gerekiyor. Bu yüzden Maver-i Ürdün kimliği bölgeselden ziyade bölge üstü aidiyetler üzerine inşa edilmişti. Arap milliyetçiliği ve İslamcılık bunların başında geliyordu. Zaten kendisi de dışarıdan gelmiş bir yönetici olarak Abdullah'ın yerel aidiyetleri vurgulayan bir kimlik inşasına gitmesi pek de akıllıca olmazdı. Bu yüzden Arap milliyetçiliği anlamında Abdullah kendisinin ve Haşimi ailesinin tezin başında tartışmaya açtığımız Arap isyanında oynadığı önderliğe vurgu yapıyordu. Haşimilerin Hz. Peygamber soyundan geliyor olması ve Abdullah'ın yönetimi süresince muhafazakâr duruşunu koruması toplumun Haşimi yönetimini benimsemesinde etkili oldu. İki kurum -Kraliyet ve Arap ordusu- sayesinde hem

bedeviler hem de yerleşikleri merkeze bağlanması kolaylaştı. Sonuçta Maverai Ürdünlü kimliği bir ulus devlete bağlılıktan ziyade monarşiye olan bağlılık olarak ortaya çıktı.

1948 savaşı sonrasında Filistinlilerin ülkeye eklenmesiyle Maverai Ürdünlülüğün yerini Ürdünlülük alıyordu. Bu yeni kimlik iki kol yani nehrin iki yakasının sakinlerini kapsayan bir Ürdün ailesi ve bu ailenin başı Kral imajını içeriyordu. Bu coğrafi birliktelik iddiası Abdullah'ın ilhakı tanımlamak için söylediği iki kanatlı kuş metaforuyla simgeleşiyordu. Filistin'in başlıca simgeleri başta Mescidi Aksa olmak üzere Filistin tarihi, Filistin sorunu gibi Filistin'le bağdaştırılan özellikler Ürdün kimliğine entegre edilerek melez bir kimlik oluşturuldu. Haşimilerin kutsal mekânlar için yaptıkları, İsrail'e karşı Kudüs'ün savunmasında gösterdikleri başarı ve Filistin topraklarını kurtarmak için gösterdikleri gayretler Ürdün kimliğinin pekiştirilmesinde sıkça kullanıldı. Haşimilerin Peygamber soyundan gelişleri ve Arap isyanını başlatmaları eskiden olduğu gibi bu dönemde de Ürdün kimliğini oluşturan unsurlar arasında yer aldı. Ürdünlü kimliğinin pekişmesi için rakip kimliklerin üstünün örtülmesi gerekiyordu. Ve böyle de yapıldı; Filistin kimliği unutturulmaya çalışıldı. Filistin ismi tüm resmi alandan çıkartıldı ve bunun yerine Batı Şeria kullanılmaya başlandı.

Filistinlilerin Ürdünlülüğe bağlılığını sağlamak için meclis ve ordu başta olmak üzere Filistinlilere devletin her kademesinde yer verildi. Abdullah Maverai Ürdün'de aşiretlere yaptığını Filistinlilere de yapmaya çalışıyordu. Yani Filistinlileri bir aşiretmiş gibi kabul ederek devletten nemalanmalarını sağlayıp kendisine bağlamayı istiyordu. Ama bir yandan da bu entegrasyon sürecinde Ürdün yönetimi kontrolü elden bırakmadı. Filistinlilerin devletin kritik yerlerine gelmeleri engellendi. Filistinli çoğunluğun meclisi ele geçirememesi sağlandı. Arap ordusunda yer alan Filistinliler üst düzey yerlere getirilmedi. Sınırları koruyan Filistinli birliklerine de her ihtimale karşı hafif silahlar tedarik ediliyordu. Yani resmîyette Ürdün vatandaşı olan Filistinliler Maverai Ürdünlülerle bir tutulmuyor ve onlara yönelik kontrollü entegrasyon politikaları uygulanıyordu.

50'li yıllar boyunca ve 60'ların ilk yarısında Filistinliler gereksinimlerin verdiği baskı ile Ürdün yönetimine karşı doğrudan seslerini yükseltmediler. Bu yıllarda zirveye taşınan Arap milliyetçiliği rüzgârında yerli Ürdünlülerin kurduğu siyasi yapılarda yer alarak Haşimilere karşı tepkilerini ifade ettiler. 1964'te ise Filistin kimliğinin tekrardan şekillenmesinde önemli işlevler yürütecek Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu. Örgüt kurulduğu tarihten itibaren Filistinlilerin temsili üzerine Ürdün devletiyle çatışmaya girecekti. Böylelikle Ürdünlülüğün Filistinliler tarafından kabulünün önüne çok önemli bir engel çıkmış oluyordu. FKÖ ile Ürdün arasında çatışmalar sürerken tüm Arapları içine çeken bir savaş Ürdün'deki Filistinlileri derinden etkileyecektir. Haziran 1967'de İsrail'in Mısır hava kuvvetlerine yönelik düzenlediği ani baskın ve devamındaki kara operasyonu sonucunda Batı Şeria, Sina ve Golan tepeleri İsrail'in eline geçmiştir. Her ne kadar Batı Şeria ile Ürdün arasında ulaşım ve Batı Şerialı memurların maaşlarını Ürdün ödemeye devam etse de Ürdün'ün fiili egemenliği son buldu.

1967 savaşı ve sonuncunda yaşanan felaket Filistinlilerin Arap devletlerine olan güvenlerini sarstı. Bu sarsıntıyla Filistinliler, Filistinli kimliğini ön plana çıkartmaya başladılar. FKÖ'nün yanı sıra bağımsız gerilla grupları savaş ertesinde güç kazandı. Gerillaların İsrail ordusuna karşı düzenledikleri başarılı bazı eylemler sonrasında özgüvenleri ve popülerliklerinin artması Ürdün yönetimi ile yollarını ayırmalarına neden oldu. Filistinli silahlı gücün Ürdün egemenliğini ihlal etmesi ve monarşiyi tehdit etmesi üzerine Kral Hüseyin monarşinin bel kemiğini oluşturan aşiretlerin de desteğiyle gerillalara savaş açtı. 1970 – 71 yıllarında yaşanan iç savaş, gerillaların ülkeden sürülmesi ile sonuçlandı. Ürdün'ün Filistinli gerillaları ezmesinin de etkisi ile 1974'te Rabat'ta düzenlenen Arap zirvesinde FKÖ Filistinlilerin tek ve yasal temsilcisi olduğu tüm Arap devletleri tarafından kabul edildi. Ürdün kararın çıkmaması için uzun uğraşlar gösterse de baskılar sonucu kabule zorlanacaktı.

İç savaş ve Rabat kararları Ürdün kimliğinde Filistinlilerin ötekileştirilmesi sonucunu doğurdu. Doğu Yakasını ve Doğu Yakalıları önceleyen politikalara ağırlık verildi. Her ne kadar Filistinlilerin vatandaşlık hakları ve kraliyetin söyleminde Ürdün ailesi imajı korunsa da fiili durumda Filistinliler kamusal alandan uzaklaştırıldı, ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirildi ve güvenilmeyen korkulan

toplum grubu olarak kabul edildiler. Başta ordu olmak üzere, medya, bürokrasi ve üniversitelerde Filistin kökenlilere yönelik cadı avı yaşandı. Ürdün'ün Kudüs ve Filistin için yaptıkları resmi söylemde yerini korudu. Ama yerli Ürdünlülere has görülen aşiret kültür ve gelenekleri eskiye nazaran devlet söyleminde, gazetelerde, haberlerde, televizyon programlarında, müzik sektöründe, edebiyatta, tiyatrodaki ve diğer alanlarda daha fazla öne çıkartıldı. Ülkenin babası Kral Hüseyin imajı devlet kurumlarına, dükkânlara, kahvehanelere ve hatta evlere asılan resimlerle pekiştirildi. Yerli Ürdünlülüğün öne çıkartılması ile paralel Maverai-i Ürdüncülük de ortaya çıktı. Krallığın, Doğu Yakası'na odaklanması gerektiğini, Filistin macerasının sonlanmasını ve hatta bazen Filistinlilerin vatandaşlık haklarının iptalini isteyen bu hareket etkisini özellikle 90 sonrasında Ürdün politikasında hissettirecekti.

70'li yılların ilk yarısında yaşanan çatışmalara rağmen Ürdün Pan Ürdüncülük siyasetinden yani Batı Şeria'yı tekrar ülkeye katma ve Filistinlilerin uluslararası temsilcisi olma arzusundan vazgeçmedi. Ne var ki Ürdün'ün karşısında gün geçtikçe güçlenen FKÖ vardı. Ürdün ile FKÖ'nün yolları iç savaşla ayrılmış, Rabat kararı ile de çıkmaza girmişti. İkiliyi tekrardan aynı masaya oturtacak olay 1979 tarihli Camp David Anlaşmasıydı. ABD'nin arabuluculuğunda Mısır ve İsrail arasında imzalanan barış anlaşması Batı Şeria'nın yönetimi konusunda Ürdün'e açık kapı bırakıyor ve FKÖ'yü barış görüşmelerinin dışında bırakıyorsa da iç siyasetin kırılganlığının yanında Arap ülkeleriyle yaşanacak gerilimin yaratacağı olumsuz sonuçlardan korkan Ürdün anlaşma karşıtı kurulan cephede yer aldı. Böylelikle Ürdün ile FKÖ arasındaki ilişkiler tekrardan kurulmuş oluyordu. İkili arasındaki ilişkiler 1982'de İsrail'in Lübnan saldırısı sonrası başlatılan barış girişimlerinde hız kazandı. FKÖ'nün Lübnan'dan çıkartılması ertesinde Filistin sorununa çözüm adına iki plan ortaya atıldı. Bunlardan ilki ABD – İsrail tarafının Filistin sorununu Ürdün'le çözmeyi öngören Reagan Planı diğeri ise FKÖ öncülüğünde Filistin devleti kurulmasını isteyen Arap dünyasının Fez Planıydı. Filistin sorununun kiminle çözüleceği üzerinde yaşanan bu çatışma 80'li yıllar boyunca Ürdün - FKÖ ilişkisinin bazen uzlaşma bazen de çatışma üzerine inşa edilmesine sebep oldu. İniş çıkışlı bu ilişkinin Ürdün'ün kimlik politikaları açısından ortaya koyduğu sonuç ise; Ürdün'ün

Batı Şeria’da yaşayan Filistinlileri Ürdünlüleştirme girişimlerinin son bulması, Filistin kimliğini ve Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını tanımasıdır.

Krallığın Batı Şerialı Filistinliler üzerindeki politikaları geçerliliğini kaybediyordu. Haşimilerin büyük Ürdün ailesine son darbeyi 1987’de patlak veren isyan vurdu. Gazze Şeridinde başlayan ve sonrasında Batı Şeria’ya da yayılan isyanın ilk hedefi İsrail’di. Filistinlilerin sloganlarında ve yayınlarında İsrail’in yanı sıra Ürdün’ün de Batı Şeria’dan ellerini çekmesi isteniyordu. İntifada’nın Ürdün’e yayılmasından duyulan korku, ülkede yaşanan ekonomik darboğaz, İsrail’in Filistinlileri Ürdün’e sürme tehlikesi gibi nedenlerden dolayı 31 Temmuz 1988’de Kral Hüseyin Ürdün’ün Batı Şeria üzerindeki tüm egemenlik hakkından feragat ettiğini açıkladı. İşgal topraklarında yaşayan Filistinlilerin sorumluluğu FKÖ’ye bırakıldı. Ürdün topraklarında yaşayan Filistin kökenliler ise 31 Temmuz öncesi statülerini sürdürdüler. Günümüzde Ürdün nüfusunun yarısından fazlasını Filistinliler oluşturmakta ve Ürdün’ün kimlik inşasındaki sıkıntılar devam etmektedir.

Bibliyografya

- Abu Nowar, Maan: **The Development of Transjordan 1929 – 1939**, Lebanon, ITHACA Press, 2006.
- Abu Odeh, Adnan: **Jordanians, Palestinians, and The Hashemite Kingdom in the Middle East Peace Process**, Washington, United States Institute of Peace, 1999.
- Alon, Yoav: **The Making of Jordan: Tribes, Colonialism and the Modern State**, London and New York, I.B. TAURIS, 2007.
- Amadouny, Vardan M.: **Jordan**, Oxford, ABC Clio Press, 1999.
- Anderson, Betty S.: **Nationalist Voices in Jordan; The Street and the State**, Austin, University of Texas, 2005.
- Aruri, Naseer H.: **Jordan: A study in Political Development (1921 – 1965)**, The Hague, Martinus Nijhoff, 1972.

Armaoğlu, Prof. Dr. Fahir:

Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Bacik, Gökhan:

Hybrid Sovereignty in The Arab Middle East; The Cases of Kuwait, Jordan, and Iraq, New York, Palgrave Macmillan, 2008.

Bayloun, Anne Marie:

“Militarizing Welfare: Neo – liberalism and Jordanian Policy”, **Middle East Journal**, Vol. 62, No. 2, Spring 2008.

Bint Talal, Basma:

Rethinking an NGO Development, Donors and Civil Society in Jordan, London and New York, I.B. Tauris, 2004.

Braizat, Musa S.:

The Jordanian – Palestinian Relationship: The Bankruptcy of the Confederal Idea, London, British Academic Press, 1998.

Brand, Laurie A.:

Jordan’s Inter Arab Relations; The Political Economy of Alliance Making, New York, Colombia University Press, 1994.

Brand, Laurie A.:

“Palestinians and Jordanians: A Crisis of Identity”, **Journal of Palestine Studies**, Vol.24,

No. 4 (Summer, 1995), pp. 46 – 61 (Çevrimiçi)
www.jstor.org/stable/2537757, 21.06.2012.

Bunch, Clea Lutz:

“Strike at Samu: Jordan, Israel, the United States and the Origins of the Six Day War”,
Diplomatic History, Vol. 32, No.1, January 2008.

Dann, Uriel:

King Hussein’s Strategy of Survival,
Washington, The Washington Institute For Near East Policy, 1992.

King Hussein and the Challenge of Arab Radicalism: Jordan, 1955-1967, New York and Tel Aviv, Oxford University Press in Cooperation with the Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies in Tel Aviv University, 1989.

Studies in the History of Transjordan 1920 – 1949: The Making of a State,
London, Westview Press, 1984.

Davis, Uri:

Citizenship and the State; A Comparative Study of Citizenship Legislation in Israel, Jordan, Palestine, Syria and Lebanon,
Lebanon, ITHACA Press, 1997.

- Daviša, Adid, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, Çev. Lütü Yalçın, İstanbul, Literatür Yayınları, Birinci Basım, Aralık 2004.
- Dawn, C. Ernest, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, Çev. Bahattin Aydın, Taşkın Deniz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, Mayıs 1998.
- Dikerdem, Mahmut: **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977.
- Dunstan, Simon: **The Six Day War 1967; Jordan and Syria**, Oxford, Osprey Publishing, 2009.
- Elpeleg, Zvi: **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el – Hüseyini**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Faddah, Muhammed İbrahim: **The Middle East in Transition; a Study of Jordan's Foreign Policy**, London, Asia Publishing House, 1974.
- Fathi, Schirin H.: **Jordan – An Invented Nation? Tribe – State Dynamics and the Formation of National Identity**, Hamburg, Deutsches Orient – Institut, 1994.

- Fischbach, Michael R.: **State, Society and Land in Jordan**, Leiden and Boston and Köln, Brill, 2000.
- Farah, Randa: “UNRWA: Through The Eyes of Its Refugee Employees in Jordan”, **Refugee Survey Quarterly**, Vol. 28, No. 2 – 3, UNHCR 2010.
- Frisch, Hillel: “Fuzzy Nationalism: The Case of Jordan”, **Nationalism and Ethnic Politics**, Vol. 8, No.4, Winter 2002, pp 86 – 103.
- Gelber, Yoav: **Jewish – Transjordanian Relations 1921 – 48**, London, Frank Cass Publishers, 1997.
- George, Alan: **Jordan; Living in the Crossfire**, London and New York, Zed Books, 2005.
- Ginat, Joseph ; Winckler, Onn: **The Jordanian – Palestinian – Israeli Triangle: Smoothing the Path to Peace**, Brighton (UK) and Portland (USA), Sussex Academic Press, 1998.
- Gubser, Peter: **Jordan; Crossroads of Middle Eastern Events**, Colorado and London, West view Press and Croom Helm, 1983.

- Güler, E. Zeynep: **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, Nisan 2011
- Harmsen, Egbert: **Islam, Civil Society and Social Work: Muslim Voluntary Welfare Associations in Jordan Between Patronage and Empowerment**, Leiden, Amsterdam University Press, 2007.
- Harris, George L.: **Jordan; Its People, Its Society, Its Culture**, New Haven, USA, Human Relations Area Files Press, 1958.
- Hassan, FareedM. ; Al – Saci, Djelloul: “Jordan; Supporting Stable Development in a Challenging Region”, **A Joint World Bank – Islamic Development Bank Evaluation**, 2004, (Çevrimiçi) <http://www-wds.worldbank.org/>, 21 Haziran 2012.
- Joyce, Mirriam: **Anglo – American Support for Jordan: The Career of King Hussein**, New York, Palgrave Macmillan, May 2008.

Karsh, Efraim ; Kumaraswamy, P.R.:

Israel the Hashemites and the Palestinians: The Fateful Triangle, London, Frank Cass Publishers, 2003.

Kayalı, Hasan:

Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908 – 1918), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2003.

Keleşoğlu, Erhan:

“Bir Hayal Ülke: Filistin”, **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Haz. Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004.

“Kral Hüseyin’den II. Abdullah’a Ürdün”, **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Haz. Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004.

Khatib, Fawzi:

“Foreign aid and Economic Development in Jordan: an empirical investigation”, **Politics and the Economy in Jordan**, ed. by. Rodney Wilson, London and New York, Routledge, 2005.

Al Khazendar, Sami:

Jordan and the Palestine Question; The Role of Islamic and Left Forces in Foreign Policy Making, Lebanon, ITHACA Press, 1997.

Kliot, Nurit:

Water Resources and Conflict in the Middle East, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group, 1994.

Köprülü, Nur:

“Arabizmden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün’de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(eme)me Çabaları”,**İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.41, Ekim 2009.

Consolidation of Jordanian National Identity, Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Mart 2007.

“Ürdün Haşimi Krallığı ve Siyasal Liberalleşme Süreçleri: 2010 Parlamento Seçimlerinin İçsel ve Bölgesel Dinamikler Açısından Bir Değerlendirmesi”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011.

Layne, Linda L.:

Home And Homeland: The Dialogics of Tribal And National Identities in Jordan, New Jersey, Princeton University Press, 1994.

Lowi, Miriam R.:

Water and Power; The Politics of a Scarce Resource in the Jordan River Basin, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

- Lucas, Russell: “Side Effects of Regime Building in Jordan: The State and the Nation”, **Civil Wars**, Vol. 10, No.3, September 2008.
- Lukacs, Yehuda: **Israel, Jordan, and the Peace Process**, New York, Syracuse University Press, 1999.
- Lunt, James: **Hussein of Jordan: A Political Biography**, London, Macmillan, 1989.
- Lynch, Marc: **State Interests and Public Spheres; The International Politics of Jordan’s Identity**, New York, Columbia University Press, 1999.
- Al Madfai, Madiha Rashid: **Jordan, the United States and the Middle East Peace Process 1974 – 1991**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Marcovitz, Hal: **Creation of the Modern Middle East: Jordan**, New York, Chelsea House Publishers, 2009.
- Majali, Abdusselam: **Peacemaking; the Inside Story of the 1994 Jordanian – Israeli Treaty**, Norman, University of Oklahoma Press, 2006.

Majed, Ziad: “Building Democracy in Jordan: Women’s Political Participation, Political Party Life and Democratic Elections”, **International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) and the Arab NGO Network for Development (ANND)**, Stockholm – Sweden, 2005,(Çevrimiçi)<http://hdl.handle.net/123456789/25396>, 26.06.2012.

Massad, Joseph A.: **Colonial Effects; The Making of National Identity in Jordan**, New York, Columbia University Press, 2001.

Milton – Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter:

Jordan A Hashemite Legacy, London and New York, Routledge, 2009.

Mishal, Shaul; Kuperman, Ranan; Boas, David:

Investment in Peace: The Politics of Economic Cooperation Between Israel, Jordan and The Palestinians, Brighton (UK) and Portland(USA), Sussex Academic Press, 2001.

- Moaddel, Mansoor: **Jordanian Exceptionalism; A Comparative Analysis of State – Religion Relationships in Egypt, Iran, Jordan and Syria**, New York, Palgrave, 2002.
- Mutawi, Samir A.: **Jordan in the 1967 War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Nanes, Stefanie: “Choice, Loyalty, and the Melting Pot: Citizenship and National Identity in Jordan”, **Nationalism and Ethnic Politics**, London, Taylor and Francis Group, 2008.
- Nevo, Joseph; Pappé, Ilan: **Jordan in the Middle East: The Making of a Pivotal State 1948 – 1988**, London, Frank Cass Publishers, 1994.
- Nevo, Joseph: “Changing Identities in Jordan”, **Israel Affairs**, Vol. 9, Issue 3, 2003, p. 187 – 208.
- King Abdullah and Palestine; A Territorial Ambition**, London, Macmillan, 1996.

“Jordan, the Palestinians and the Al Aqsa Intifada”, **Civil Wars**, Vol. 6, No.3, Autumn 2003, pp. 70 – 85.

Al Oudat, Muhammed Ali; Al Shboul, Ayman:

“Jordan First; Tribalism, Nationalism and Legitimacy of Power in Jordan”, **Intellectual Discourses**, 2010, Vol. 18, No. 1, pp.65 – 96.

Patai, Raphael:

The Kingdom of Jordan, New Jersey, Princeton University Press, 1958.

Peters, Anne M.; Moore, Pete W.:

“Beyond Boom and Bust; External Rents, Durable Authoritarianism and Institutional Adaptation in the Hashimite Kingdom of Jordan”, **Studies in Comparative International Development**, (Çevrimiçi) http://www.mcgill.ca/files/icames/Boom_Bust-2.pdf , 21 Haziran 2012.

Piro, Timothy J.:

Islam and Democracy in Jordan: The Limits of Political Inclusion, Islam, Democracy and the Secularist State in the Post – Modern Era, Center forth eStudy of Islam and Democracy (CSID) Second Annual Conference, Washington DC, USA, 2001, (Çevrimiçi)

https://www.csidonline.org/documents/pdf/CSID_2001_proceedings.pdf#page=8, 21 Haziran 2012.

Reese, Howard C.:

Area Handbook for the Hashemite Kingdom of Jordan, Washington, The American University, 1969.

Robins, Philip:

A History of Jordan, New York, Cambridge University Press, 2004.

Robins, Philip J.:

“Politics and the 1986 electoral law in Jordan”, **Politics and the Economy in Jordan**, ed. by. Rodney Wilson, London and New York, Routledge, 2005.

Robinson, Glenn E.:

“Defensive Democratization in Jordan”, **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press, Vol.30, No.3, August 1998, pp. 378 – 410.

Rogan, Eugene L.:

“Ürdün ve 1948: Bir Resmi Tarihin Israrlı Direnişi”, Çev. Suna Gülfer İhlamur-Öner, **Filistin Uğruna: 1948’in Tarihini Yeniden Yazmak**, Haz. Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

- Rowland, Jennifer: “Democracy and the Tribal System in Jordan: Tribalism as a Vehicle for Social Change”, **ISP Collection**, Paper 749, 2009, (Çevrimiçi) http://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/749, 25 Haziran 2012.
- Rubin, Avshalom Haviv: **The Limits of the Land; Israel, Jordan, The United States and The Fate of The West Bank 1949 – 1970**, Chicago – Illinois, The University of Chicago, 2010.
- Ryan, Curtis R.: “Civil Society and Democratization in Jordan”, **Knowledge Programme Civil Society in West Asia**, Working Paper 7, A Joint initiative by Humanist Institute for Co – operation with Developing Countries and University of Amsterdam, June 2010 (Çevrimiçi) <http://www.hivos.net/Hivos-Knowledge-Programme>, 21 Haziran 2012.
- Salibi, Kamal: **The Modern History of Jordan**, London and New York, I.B. Tauris and Co Ltd Publisher, 1998.

- Satloff, Robert B.: **From Abdullah to Hussein Jordan in Transition**, New York, Oxford University Press, 1994.
- Schenker, David: **Dancing with Saddam; The Strategic Tango of Jordanian – Iraqi Relations**, Washington, Lexington Books, 2003.
- Shlaim, Avi: **Collusion Across The Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine**, New York, Columbia University Press, 1988.
- “1948’de İsrail ve Arap Koalisyonu”, Çev. Suna Gülfer İhlamur-Öner, **Filistin Uğruna: 1948’in Tarihini Yeniden Yazmak**, Haz. Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.
- Shoup, John A.: **Culture and Customs of Jordan**, Connecticut and London, Greenwood Press, 2007.
- Sicker, Martin: **Between Hashemites and Zionists; The Struggle for Palestine 1908 – 1988**, California, Holmes and Meier, 1989.

- Sinai, Anne; Pollack, Allen: **The Hashemite Kingdom of Jordan and West Bank**, New York, American Academic Association for Peace in the Middle East, April 1977.
- Snow, Peter: **Hussein; A Biography**, London, Barrie and Jenkins, 1972.
- Sparrow, Gerald: **Hussein of Jordan**, London, George G. Harrap&Co. Ltd, 1960.
- Syed, M. H.: **World Infopaedia: Jordan**, New Delhi, Pragun Publication, 2007.
- Tal, Lawrence: **Politics, the Military, and National Security in Jordan 1955 – 1967**, New York, Palgrave Macmillan, 2002.
- “Is Jordan Doomed?”, **Foreign Affairs**, Volume 72, No.5, November – December 1993.
- Terrill, W. Andrew: **Global Security Watch: Jordan**, California, ABC-CLIO, 2010.

Wilson, Mary C.:

King Abdullah, Britain, and Making of Jordan, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

Yitzhak, Ronen:

“The Assassination of King Abdallah”, **Diplomacy and Statecraft**, London, Taylor and Francis Group, 2010, pp. 68 – 86.

İnternet Kaynakları

1. www.kinghussein.gov.jo
2. <http://www.unicankara.org.tr/filistin/index.html> BM Enformasyon Merkezi